TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU
YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İNTERNET VE SOSYAL MEDYAYA İLİŞKİN DÜZENLEMELERİN KAMUSAL ALANA ETKİSİ: İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Yüksek Lisans Tezi

AHMET EMİR PİR

Ankara,2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU
YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İNTERNET VE SOSYAL MEDYAYA İLİŞKİN DÜZENLEMELERİN KAMUSAL ALANA ETKİSİ: İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Yüksek Lisans Tezi

AHMET EMİR PİR

DR. ÖĞR. ÜYESİ
HASAN SAYİM VURAL

Ankara,2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU
YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İNTERNET VE SOSYAL MEDYAYA İLİŞKİN DÜZENLEMELERİN KAMUSAL ALANA ETKİSİ: İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ
HASAN SAYİM VURAL

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1- Dr. Öğr. Üyesi Hasan Sayim VURAL	
2- Prof. Dr. Filiz KARTAL	
3- Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan DEĞİRMENCİ	

Tez Savunması Tarihi

15.06.2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Sayim VURAL danışmanlığında hazırladığım "Türkiye'de İnternet ve Sosyal Medyaya İlişkin Düzenlemelerin Kamusal Alana Etkisi: İfade Özgürlüğü Bağlamında Bir Değerlendirme (Ankara.2022)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:
Ahmet Emir PİR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER v

KISALTMALAR viii

GİRİŞ 1

I. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE SINIRLARI 7

A. İfade Özgürlüğünün Temeli: Düşünce Özgürlüğü 7

B. İfade Özgürlüğü 8

1. AİHS ve AİHM'ye Göre İfade Özgürlüğü 13

2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve AYM'ye Göre İfade Özgürlüğü 15

C. İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması 18

1. AİHM'ye Göre İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması 19

a) Kanunla Öngörülmüş Olma 20

b) Belirtilen Amaca Yönelik Olma 20

c) Demokratik Toplumun Gereklerine Uygun ve Ölçülü Olma 21

2. AYM'ye Göre İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması 23

II. YENİ KAMUSAL ALAN OLARAK SOSYAL MEDYA VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLE İLIŞKİSİ 27

A. İfade Özgürlüğü ve Kamusal Alan İlişkisi 30

B. Kamusal Alan Türleri ve Alternatif Kamusal Alan Arayışı 32

1. Agnostik Kamusal Alan 35

2. Liberal Kamusal Alan 36

3. Söylemsel Kamusal Alan 37

4. Karşıt Kamusal Alan (Proleter Kamusal Alan) 39

5. Yeni Bir Kamusal Alan Arayışı 40

C. Kamusal Alan Olarak İnternet ve Sosyal Medya 41

1. Geleneksel Medya ve Kamusal Alan 42

2. Yeni Bir Kamusal Alan: İnternet ve Sosyal Medya 47

III. İNTERNET VE SOSYAL MEDYAYA İLİŞKİN DÜZENLEMELER 51

A. İnternet ve Sosyal Medyaya İlişkin Türkiye'deki Yasal Düzenlemeler 52

1. 5651 Sayılı Kanun 54

2. 7253 Sayılı Kanun 57

3. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu 60

4. 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu 61

B. İnternet ve Sosyal Medyaya İlişkin Düzenlemeler ve İfade Özgürlüğü İlişkisi 62

1. İnternet ve Sosyal Medyada İfade Özgürlüğünün Önemi 63

2. Türkiye'de Çevrimiçi İfade Özgürlüğü 65

a) Ülke ve Toprak Bütünlüğü 68

b) Nefret Söylemi ve Şiddete Teşvik 72

c) Başkalarının Şeref ve İtibarının Korunması 75

3. Türkiye'de İnternet Sosyal Medyaya İlişkin Düzenlemelerinin Çevrimiçi İfade Özgürlüğüne Etkisi 77

C. İnternet ve Sosyal Medyaya İlişkin Düzenlemeler ve Kamusal Alan İlişkisi 80

SONUÇ 83

KAYNAKÇA 88

ÖZET 97

ABSTRACT 98

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS : İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme

AYM : Anayasa Mahkemesi

BTK : Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

ECtHR : European Court of Human Rights

PEN : Uluslararası Yazarlar Birliği

TCK : Türk Ceza Kanunu

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte internet ve sosyal medya hayatımızın merkezinde yer almaya başlamıştır. Bu da internet ve sosyal medyanın kullanımına ilişkin çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda internet ve sosyal, ifade özgürlüğü ve kamusal alan tartışmalarında önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira devletler, kullanımı ve erişimi son derece kolay olan internet ve sosyal medyayı çeşitli yasal düzenlemeler yoluyla kontrol altında tutmak istemektedirler. Söz konusu düzenlemeler ise ifade özgürlüğüne ilişkin müdahaleler yoluyla gerçekleşmektedir.

İfade özgürlüğünün tezin inceleme konusu açısından taşıdığı bir diğer önemli nokta da kamusal alan kavramı ile olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü etkili ve demokratik bir kamusal alanın oluşabilmesi açısından ifade özgürlüğü temel bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan ifade özgürlüğü, gerek internet ve sosyal medyaya ilişkin paylaşımlar gerek etkili ve demokratik kamusal alanın oluşumu bakımından köşe taşı niteliğinde bir kavramdır. Bu nedenle ifade özgürlüğüne ilişkin müdahaleler de önem kazanmaktadır. Zira devlet tarafından ifade özgürlüğüne ilişkin yapılan müdahaleler hem internet ve sosyal medyada bireylerin yapacakları paylaşımların kapsam ve içeriğini etkileyecek hem de kamusal alanda kullanılacak ifadelerin kapsamını belirleyerek kamusal alanı etkileyecektir. Bu kapsamda ifade özgürlüğü ve ifade özgürlüğüne ilişkin müdahalelerin kapsam ve sınırları AİHM ve AYM kararları ışığında değerlendirilecektir.

İfade özgürlüğüne ilişkin incelemelerde AİHM ve AYM kararlarının kullanılmasının sebebi; bu iki mahkemeden AYM'nin, Türkiye'de kanunların anayasal denetimini yapan bir üst mahkeme niteliği taşımasından kaynaklanmaktadır. Nitekim AYM, hem yasama organı tarafından çıkarılan kanunları denetleme yetkisine hem de Anaysa'da güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklere (ifade özgürlüğü bunlardan

biri) ilişkin ihlalleri bireysel başvuru yoluyla karara bağlama yetkisine sahiptir. AİHM ise Türkiye'nin de tarafı olduğu ve temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan AİHS'nin uygulanması hususunda taraf devletlere bağlayıcı hükümler veren bir yargı organıdır. Bu nedenle, Türkiye'nin ifade özgürlüğüne ilişkin tutumu AİHM tarafından denetlenebilmektedir.

İfade özgürlüğüne ilişkin sınırlamalar kamusal alana etkisi bakımından değerlendirildiğinde burada üç başlık önem kazanmaktadır. Bunlardan ilki ülke bütünlüğü ve milli güvenliği tehdit eden ifadelerin sınırlandırılması, ikincisi nefret söylemi ve şiddete teşvik içeren ifadelerin sınırlandırılması, üçüncüsü kişilerin şeref ve itibarını zedeleyen ifadelerin sınırlandırılmasıdır. Zira bu başlıklar, aynı zamanda, AİHM'nin Türkiye hakkında verdiği ifade özgürlüğüne ilişkin kararlarında da sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlandırmalar, kamusal alanı etkileyeceği düşünülen bu üç başlık kapsamında değerlendirilecektir.

Bir diğer tartışma konusu da günümüzde, internet ve sosyal medyanın etkili ve demokratik kamusal alanın oluşumundaki rolü ve işlevine ilişkindir. Zira kamusal alan, bireylerin kamuoyunu ilgilendiren nitelikteki fikirlerini demokratik yollarla ifade ettiği bir platformdur. Bu platformun etkin bir şekilde işlemesi için mümkün olduğu kadar bireyin kamusal meselelerde katılım sağlaması gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için bireylerin, bu platformlara kolayca erişebilmesi ve fikirlerini demokratik yollardan olmak koşuluyla rahatça ifade edebilmesi gerekmektedir. İnternet ve sosyal medyanın günümüzde kamusal iletişimi sağlamadaki rolü göz önünde bulundurulduğunda, etkin ve demokratik kamusal alanın oluşumunda önemli bir role sahip olduğu düşünülmektedir. Ayrıca sosyal medya ve internetin kamusal alanın oluşumunda kamusal iletişimi sağlama rolünün yanı sıra eğlence içerikli paylaşımlara da olanak sağladığı görülmektedir. Ancak sosyal medya ve internetin eğlence içerikli paylaşımlara da altyapı oluşturan bu rolü tezin

inceleme alanı dışında bırakılacaktır. Bu bağlamda internet ve sosyal medya, kamusal alan oluşturma niteliği kapsamında değerlendirilecektir.

İncelemede değerlendirilecek kamusal alan modeli, Habermas'ın kamusal alan modeli olup, ifade özgürlüğünün kamusal alan açısından önemi vurgulanacaktır. Ancak, alternatif kamusal alan arayışı esnasında diğer kamusal alan modellerine de değinilecektir. Mevcut kamusal alan modellerinin kişilerin erişimi noktasında internet ve sosyal medyaya göre daha sınırlı olduğu düşünüldüğünde internet ve sosyal medya, alternatif kamusal alanların oluşumu noktasında önem kazanmaktadır.

İnternet ve sosyal medya üzerinden oluşturulan kamusal alana da uygulamada tüm bireyler sorunsuzca erişim sağlayamamaktadır. Bunun sebebi, en başında internete bağlanacak bir cihaza ve internet bağlantısına erişim sıkıntılarından kaynaklanmaktadır. Ancak yine de TÜİK verilerine göre 2021 yılında Türkiye'de bireylerin internete erişim oranı %82,6'dır.[1] Bu da internet ve sosyal medyanın günümüzde etkili bir kamusal alan oluşturduğu varsayımımızı güçlendirmektedir. Ayrıca internet ve sosyal medya üzerinden oluşturulan kamusal alana ilişkin getirilebilecek bir diğer eleştiri de kamusal tartışmaların yürütüldüğü sosyal medya platformlarının birkaç uluslararası şirketin kontrolünde olduğu hususudur. Fakat internet ve sosyal medya, diğer kitle iletişim araçları ile karşılaştırıldığında görece daha az müdahale edilen bir alan olma özelliğini günümüzde sürdürmektedir. Bu çerçevede tez, internete ve sosyal medyanın kamusal alanın oluşumunda kamusal iletişim platformu olduğu varsayımından ilerleyecektir.

Bu bağlamda çalışmanın önemi, internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin müdahalelerin AYM ve AİHM kararları ışığında değerlendirilmesi ve bu

[1]https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437#:~:text=%C4%B0nternet%20kullan%C4%B1m%20oran%C4%B1%202021%20y%C4%B1l%C4%B1nda,%77%2C5%20oldu%C4%9Fu%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC.&text=92%2C0%20oldu-,Geni%C5%9Fbant%20ile%20%C4%B0nternete%20eri%C5%9Fim%20sa%C4%9Flayan%20hanelerin,y%C4%B1l%C4%B1nda%20%92%2C0%20oldu.

müdahalelerin kamusal alana etkisinin incelenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, demokratik kamusal alanın oluşumu açısından önemli bir role sahip olan internet ve sosyal medya ve bunlara ilişkin yasal düzenlemeler, ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bu değerlendirmeler sırasında basın özgürlüğü tezin inceleme konusunun dışında tutulacaktır. Fakat basın özgürlüğü, ifade özgürlüğünün ve kamusal alanın önemli bir parçasıdır. Ayrıca günümüzde internet ve sosyal medya üzerinden çeşitli yayın kuruluşları ve gerçek kişiler bu platformlar üzerinden habercilik yapmaktadır. Bu da kamusal alan açısından önemli bir gelişmedir. Tezde incelenecek kısım, bireylerin internet ve sosyal medyada yapacakları paylaşımlara ilişkindir. Ancak ifade özgürlüğü ve Türkiye'de çevrimiçi ifade özgürlüğü başlıkları anlatılırken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Anayasa Mahkemesi (AYM)'nin basın özgürlüğüne ilişkin kararlarından da gerektiği ölçüde yararlanılacaktır. İfade özgürlüğüne ilişkin değerlendirmeler AİHM ve AYM kararları üzerinden yapılacaktır.

Tezin ilk bölümünde ifade özgürlüğünün temeli olarak değerlendirilebilecek bir kavram olan düşünce özgürlüğünden kısaca bahsedildikten sonra ifade özgürlüğü kavramı incelenecektir. Bu inceleme esnasında ağırlık olarak J. S. Mill'in görüşlerine yer verilecektir. Daha sonra AİHS ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sı kapsamında, AİHM ve AYM'nin ifade özgürlüğüne ilişkin görüşleri incelenecektir. Sonrasında da demokratik toplumlar için temel nitelikte kabul edilen ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin ilkeler yine AİHM ve AYM kararları çerçevesinde incelenecektir. Nitekim AİHS ve Anayasa'da ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlandırma sebepleri çoğu oranda örtüşmektedir. Bunlar üç başlık altında değerlendirilirse ifade özgürlüğü ancak kanunla, ilgili maddede (AİHS madde 10, Anayasa madde 26) sayılan amaçlardan birine yönelik olarak ve demokratik toplumun gereklerine uygun ve ölçülü bir şekilde sınırlandırılabilir.

Tezin ikinci bölümünde günümüzde kamusal alanın oluşumu açısından internet ve sosyal medyanın rolü incelenecektir. Bu inceleme yapılmadan önce kamusal alanın demokrasi açısından taşıdığı öneme ve kamusal alanın tarihsel gelişimine kısaca değinilecektir. Sonrasında da günümüzde kabul edilen dört kamusal alan modeli olan agnostik kamusal alan, liberal kamusal alan, söylemsel kamusal alan ve karşıt kamusal alan kavramlarına yer verilecektir. Bu modellere çalışmada yer verilmesinin sebebi, alternatif kamusal alan tartışmalarında yararlı olacaklarının düşünülmesindendir.

Kısaca kamusal alan kavramına ve kamusal alan modellerine yer verdikten sonra klasik kitle iletişim araçlarının kamusal alanın oluşumu açısından taşıdığı role değinilecektir. Zira klasik kitle iletişim araçları geçmiş dönemlerde internet ve sosyal medyanın yerine kamusal iletişimi sağlama özelliğini taşımaktaydılar. Ancak günümüzde bu rollerini tam olarak yerine getiremedikleri düşünülmektedir. Bu bağlamda internet ve sosyal medyanın kamusal iletişimi sağlama konusunda klasik kitle iletişimi araçlarına göre sahip olduğu avantajlara yer verilecektir.

İnternet ve sosyal medyanın kamusal alanın oluşumu bakımından rolü Türkiye ile sınırlı olacak şekilde değerlendirilecektir. Zira internetin ulusları aşan niteliği, farklı coğrafyalardaki bireylerin, rahatça etkileşime girerek tüm dünyadaki gelişmeler hakkında fikir oluşturmasına olanak sağlamaktadır. Bu da küresel düzeyde bir kamusal alandan söz edilebileceği hakkında tartışmalara yol açmaktadır. Fakat kamusal alanın küresel niteliğine ilişkin tartışmalar tezin konusuna dâhil edilmeyecektir.

Tezin son bölümünde, internet ve sosyal medyaya ilişkin yasal düzenlemeler ve Türkiye'de çevrim içi ifade özgürlüğü incelenecektir. Zira erişiminin kolay olması dolayısıyla bireylerin fikirlerini rahatça ifade edebildiği bir platform olan internet ve sosyal medya, demokratik toplum açısından zararlı kabul edilebilecek fikirlerin ifade edilebilmesine de olanak sağlamaktadır. Bu kapsamda, internet ve sosyal medyada ifade

özgürlüğüne ilişkin yasal düzenlemelerin kamusal alanı etkileyeceği düşünülen kısmı ele alınacaktır. Bunlar 5651 sayılı *İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'*un 8/A, 9 ve Ek Madde – 4. maddeleri, 7253 sayılı *İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'* un 5 ve 6. maddeleri, 5273 sayılı TCK'nın 125, 299, 300, 301. maddeleri ve 4, 5 ve 6. bölümlerindeki ilgili maddeler ve son olarak 3713 sayılı *Terörle Mücadele* Kanunu'nun 7. maddesidir. Çalışmada çevrim içi ifade özgürlüğü konusunda ceza hukukuna ilişkin düzenlemelere de yer verilmesine rağmen bu konuya ilişkin mahkeme kararlarına yer verilmeyecektir. Sadece AYM'nin yer yer bu konu hakkındaki görüşlerine yer verilecektir.

Türkiye'de çevrim içi ifade özgürlüğü de yine kamusal alanı etkilediği düşünülen milli güvenlik, ülke bütünlüğü, nefret söylemi ve şiddete teşvikin önlenmesi, başkalarının kişilik haklarının korunması gibi amaçları sağlamaya yönelik müdahaleler kapsamında değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeler birinci bölümde olduğu gibi AİHM ve AYM kararları ışığında yapılacaktır. Sonrasında da Türkiye'de internet ve sosyal medyaya ilişkin yasal düzenlemelerin çevrim içi ifade özgürlüğüne ve kamusal alana olan etkisi değerlendirilecektir.

Bu çalışmanın, AİHM ve AYM kararları ışığında değerlendirilen internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğü ile kamusal alan arasında kurmaya çalışacağı ilişki bakımından, ileride yapılacak olan akademik çalışmalar açısından da faydalı olacağı düşünülmektedir.

I. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE SINIRLARI

Tezin ilk bölümünde modern demokrasiler açısından kilit öneme sahip bir kavram olan ifade özgürlüğü ve ifade özgürlüğüne ilişkin AİHS ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda belirtilen meşru sınırlama sebepleri incelenecektir. Bu incelemeler esnasında AYM ve AİHM kararlarından yararlanılacaktır.

A. İfade Özgürlüğünün Temeli: Düşünce Özgürlüğü

Düşünce özgürlüğü, AİHS'nin 9. maddesinde ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 25. maddesinde güvence altına alınmış mutlak temel hak ve özgürlüklerdendir. Kişinin iç dünyasında oluştuğu ve hukukun alanına girmediği için hiçbir surette sınırlandırılamayacak bir karaktere sahiptir. Düşünce özgürlüğünün konumuz açısından önemi, liberal – demokratik bir toplumun olmazsa olmaz temel hak ve özgürlüklerinden olan ifade özgürlüğüne temel teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü ifade özgürlüğünden söz edebilmemiz için öncelikle bireyin içsel dünyasında bir kanaat oluşturması gerekmektedir. Bu kanaatin oluşabilmesi için de bu bireyin dış dünyadan özgürce haber ve bilgi alabilmesi gerekmektedir. Bu şartlar sağlandıktan sonra ancak ortada bir ifade ve ifade özgürlüğünden söz edebilmemiz mümkün hale gelebilir. Bu bağlamda Tanör (Tanör, 1969, s. 15), ifade özgürlüğünün temelinde yer alan düşünce özgürlüğünün üç unsurdan oluştuğunu dile getirmiştir. Bunlar, kişinin dış dünyadan özgürce haber alabilme özgürlüğü, aldığı bu haberler sonucunda kanaat oluşturabilme ve oluşturduğu bu kanaatten dolayı kınanmama özgürlüğü ve son olarak da oluşturduğu bu kanaati meşru yollardan olmak şartıyla dış dünyaya aktarabilme (ifade edebilme) özgürlüğüdür.

Aliefendioğlu (1995-1996, s. 12) da benzer bir biçimde düşünce özgürlüğünü, kişinin özgür düşünebilme becerisine sahip olmasının yanında, düşünce ve kanılarını serbestçe ifade edebilmesini de kapsayacak şekilde değerlendirmiştir. Aynı zamanda düşünce özgürlüğünü, farklı fikirlere ulaşabilmeyi de (haber alma özgürlüğü) kapsayacak şekilde tanımlamıştır. Bu bağlamda, düşünce özgürlüğünün en temel öğesi olarak da düşünceyi açıklama (ifade) özgürlüğünü kabul etmiştir.

Anayasa Mahkemesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 25. maddede düzenlenen düşünce özgürlüğü ile 26. maddede düzenlenen ifade özgürlüğünü birbirinden ayırmış, ifade özgürlüğünün temeli olarak kabul ettiği düşünce özgürlüğünün hiçbir surette sınırlandırılamayacağını belirtmiştir. AYM'ye göre bu düşünceler ancak herhangi bir yolla dış dünyaya aktarıldığında düşünce özgürlüğü kapsamından çıkarak ifade özgürlüğünün sınırlarına girmiş kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle, *"Kişinin iç alemi kanunun her çeşit müdahalesinin dışındadır. Ancak kişinin iç aleminde kaldığı surece mutlak ve sınırsız olan düşünce ve kanaat hürriyeti, toplum hayatını ilgilendirdiği andan itibaren hukukun ve kanunun sahasına girer ve toplumsal yaşayışın gerektirdiği bazı kayıtlamalara bağlanabilir…"*[2]

B. İfade Özgürlüğü

İfade özgürlüğü, günümüz demokratik modern toplumları açısından son derece önemli bir yere sahip olan temel hak ve özgürlüklerdendir. Bunun sebebi ise insanın en önemli özelliğinin düşünen, muhakeme eden ve bu düşüncelerini diğer bireylere aktaran sosyal bir canlı olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Hume (2019)'un da ifade ettiği gibi insan zihni bilgiyi dış dünyadan aldığı verilerden üretmektedir. Bu bağlamda, fikirler de salt insan zihninde üretilen düşünceler değildir. Bu üretim sürecinde diğer insanların

[2] AYM, E.1963/16, K.1963/83, 08.04.1963, R. G. 9.7.1963

fikirleri de son derece önem taşımaktadır. Yani bireylerin düşüncelerini ifade edemediği bir toplulukta düşünce üretimi açısından ciddi problemler söz konusu olabilme ihtimali yüksektir.

Ayrıca insanların fikirlerini özgürce ifade edemediği bir yerde şiddet tehlikesi vardır. Nitekim insanlığın tarihsel ilerlemesindeki son aşama olan günümüz modern demokrasilerinin en büyük kazanımlarından birisi olarak modern insan, sorunlarını şiddet yoluyla çözmek yerine tartışma yolunu kullanmaktadır. Bu da ifade özgürlüğünün modern toplumların ayakta durabilmesi açısından ne kadar önemli olduğunu tek başına göstermektedir. Çünkü aksi durumda, yani herkesin sorunlarını çözmek için tartışma yolu yerine şiddet yolunu seçtiği bir yerde, kaos ortamı söz konusu olacaktır. Bu durumda da düzenin sağlanması için en iyi ihtimalle bir baskıcı devlet ile karşı karşıya kalınacaktır.

Liberal teori açısından önemli isimlerden biri olan John Stuart Mill'in ifade özgürlüğü üzerine olan düşünceleri önem arz etmektedir. Mill'e göre (Mill, 2009) ifade özgürlüğü mutlaktır ve bunu devletin sınırlamaması gerektiği gibi toplumun da sınırlamaması gerekmektedir. Hatta Mill'e göre bir topluluktaki tüm üyeler bir konu hakkında uzlaşmış olmasına rağmen bir kişi bu üyelerden farklı düşünüyorsa bile o toplumdaki bireylerin farklı düşünen bu kişinin fikirlerini ifade etmesini engellemeye hakkı yoktur. Çünkü herkesin eşit ve özgür olduğunun var sayıldığı liberal teoride kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur ve farklı düşünen kişinin yanlışlığı da Mill'e göre ancak karşıt düşünceler ile çarpışması sonucu anlaşılabilir. Aksi durumda baskın düşünceye sahip olan kişiler kendilerini mutlak doğru olarak kabul ediyor sonucu çıkmaktadır. Bu da farklı fikirlerin mutlak yanlışlığı anlamına geldiği için insanlık tarihi açısından tehlikelidir. Çünkü burada kişinin sınırlanan ifade özgürlüğü sadece o kişiye değil tüm insanlığa karşı yapılmış sayılmaktadır. Mill, ifade özgürlüğünün neden hem

devlet hem de toplum tarafından sınırlanmaması gerektiğini dört temel önermeye dayanarak temellendirmektedir:

> *"Birincisi; herhangi bir düşünce susmaya mecbur edilirse; bu düşünce, bizim kesin olarak bilebileceğimiz şeylere rağmen, doğru olabilir. Bunu kabul etmemek yanılmaz olduğumuzu zannetmektir. (...) İkincisi; susturulan düşünce yanlış dahi olsa, bunda bir kısım hakikatlerin bulunması mümkündür. Nitekim pek çok defa da bulunmuştur. Yani herhangi bir konuda ortak genel düşünce veya üstün gelen düşünce nadiren hakikatin tamamı olabilir ya da hiçbir zaman olamaz. O halde hakikatin geriye kalan kısmının tamamlanması ihtimali ancak karşıt düşüncelerin çarpışması yoluyla gerçekleşir. (...) Üçüncüsü; doğruluğu inkâr edilemez kabul edilen düşünce yalnız doğru değil, aynı zamanda gerçeğin bütünü bile olsa, o düşünceye kuvvetle ve ciddi olarak itiraz edilmesine katlanılması gerekir ve hatta bilfiil itiraz edilmelidir. Aksi halde, onu değişmez bir hakikat diye anlayanların çoğunca, gerçek sebepleri pek az anlaşılarak ve hissedilerek düşünceye bir peşin hüküm tarzında inanılır. (...) Dördüncüsü; asıl doktrinin kendi anlamını kaybetmesi, zayıflaması ve insan karakteri ile hareket tarzı üzerindeki hayatı etkisini yitirme tehlikesi vardır. Dogma, bütünüyle etkisiz, gereksiz yer işgal eden fakat herhangi hakiki ve yürekten duyulan bir kanaatin akıl veya kişisel tecrübe yolunda açığa çıkmasını yasaklayan, sadece görünüşte bir kabul halini alır"* (Mill, 2009, s. 121-122).

Ancak, Mill de ifade özgürlüğünün belli noktalarda sınırlanabileceğini düşünmektedir. Burada mutlak olan, söz konusu ifadenin düşünce aşamasında kalması durumundadır. Bu ifade bir başkasına zarar verecek bir eyleme dönüştüğünde ise artık ifade özgürlüğünün sınırları aşılmış demektir ve sınırlanmalıdır. Aksi durumda yukarıda da belirtildiği gibi bu fikirleri ne devlet ne de toplum sınırlandırma hakkına sahip değildir (Mill, 2009, s. 107-108).

Spinoza, düşünce ve ifade özgürlüğünün devredilmez olduğunu düşenmektedir. Başka bir deyişle birey, en temel haklarından biri olan ifade özgürlüğünü isteyerek ya da zorla bir başkasına devredemez (Spinoza, 2016, s. 283). Bu çerçevede Spinoza, ifade özgürlüğüne ilişkin şu önermelere yer vermiştir:

> *"İnsanların düşündüklerini söyleme özgürlüğü ellerinden alınamaz. (...) Bu özgürlük, üstün gücü kullananların hakkı ve otoritesi tehlikeye atılmadan, her insana tanınabilir. Her insan da, bu özgürlükten kendisine devlet içinde yeni bir hak yaratma ya da yürürlükteki yasalara karşı harekete geçme yetkisi çıkarmazsa, üstün gücü kullananların hakkını tehlikeye atmadan, sözkonusu özgürlüğe sahip olabilir. (...) Her insan bu özgürlüğe devletin huzuruna zarar vermeden sahip olabilir ve bu özgürlük, kolayca önüne geçilemeyecek hiçbir sakınca doğurmaz."* (Spinoza, 2016, s. 291).

Önemli aydınlanma düşünürlerinden Immanuel Kant, *Aydınlanma Nedir?* makalesinde bireyin aklını kullanması gerektiğine ve kendisine dayatılan her şeyi sorgusuz kabul etmemesi gerektiğini belirtmiştir (Kant, 2005). Bunun için de bireyin düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip olmasının önemine vurgu yapmıştır. Böylece birey, aklını kamusal olarak kullanabilecektir. Aklını kamusal olarak kullanabilen birey ise kendisine dayatılan her kural ya da yasayı kabul etmeyerek varolan toplumsal düzeni eleştirebilecektir (Savaşçın, 2020, s. 203).

Mustafa Erdoğan (2001, s. 8), ifade özgürlüğünü anayasal demokrasinin olmazsa olmaz şartlarından biri olarak görmüş; düşünceyi barışçı yollarla açığa çıkaran söz, resim yazı, kişisel tutum, dış görünüm, gösteri yürüyüşü vb. her türlü aracın ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Burada kast edilen şey kişinin barışçıl yollarla dış dünyaya aktardığı ve karşıdaki insanlar açısından bir anlamı olan, bir şeyleri simgeleyen her eylem ifade özgürlüğünün kapsamındadır. Bu bağlamda gündelik

yaşamımızda giydiğimiz kıyafetler bile bir düşüncenin dışavurumudur ve ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmelidir.

Kamusal eleştiriyi yani kamu otoritelerinin eleştirilebilir olmasını demokratik toplumların temel taşı olarak gören Erdoğan'a göre ifade özgürlüğünün esas önemi, onun toplumda kanaat oluşturması ve kamusal tartışmaların varlığını mümkün kılmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü fikirlerin serbestçe dolaşmadığı bir ortamda, kamu için neyin iyi neyin kötü olduğunu anlamak pek de mümkün olmayacak, demokratik süreçler sağlıklı bir şekilde işleyemeyecektir (Erdoğan, 2001, s. 9).

Aliefendioğlu'na göre de ifade özgürlüğü; şeref ve haysiyeti kırıcı, küçük düşürücü, küfür ve iftira nitelikli olmamak ve dedikodu içermemek kaydıyla *"Konferans vermek, nutuk söylemek, konuşma yapmak, şiir okumak, şarkı söylemek, miting yapmak, gazete, dergi, broşür çıkarmak, tiyatro, sinema, resim, karikatür…"* gibi eylemleri de kapsar. Hatta *"Açlık veya sakal grevi; saygı veya protesto duruşu veya yürüyüşleri alkışlama gibi demokratik sivil itaatsizlik eylemleri…"*ni de içine alacak şekilde çok geniş bir yelpazede değerlendirmektedir (Aliefendioğlu, 1995-1996, s. 12).

İfade özgürlüğü, günümüz pozitif hukuk sisteminde de koruma altındadır. Birçok ulusal ve uluslararası belgede güvence altına alınmış, ihlali çeşitli yaptırımlara bağlanmıştır. Örneğin, insan hakları hukukunda önemli referans belgelerden olan *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nin 19. maddesinde *"Her ferdin fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malümat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir."* şeklinde ifade edilmiştir. Aynı şekilde bir diğer referans belge olan *Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme*'nin de 2. fıkrasında *"Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke*

hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal urun şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü bilgi ve düşünceyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir." şeklinde ifade edilmiştir.

1. AİHS ve AİHM'ye Göre İfade Özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmesi (AİHS), 10. maddesinde ifade özgürlüğünü tanımlamış ve *"Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir."* ifadelerini kullanmıştır. Bu bağlamda ifade özgürlüğü, kamu makamlarını aşan evrensel bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Hakkın içeriği belirtilirken; kanaat özgürlüğü, haber ve görüş alma özgürlüğü ve dış dünyadan alınan haber ve görüşlerin özgürce ifade edilmesi olmak üzere üç unsurdan bahsedilmiştir. Bu maddede belirtilen hükümlerin uygulanışına ilişkin kurallar ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarında karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, AİHS'nde belirtilen hükümlerin hukuksal denetiminin yapıldığı ve sözleşmeye taraf devletlerin bu mahkeme tarafından verilen kararlara uymak zorunda olduğu uluslararası bir yargı organıdır. Bu bağlamda, AİHM tarafından ifade özgürlüğü konusunda verilen kararlar önem arz etmektedir. Başka bir ifade ile AİHM kararları taraf devletler için bağlayıcı niteliktedir.

AİHM'nin ifade özgürlüğü konusundaki tutumuna bakacak olursak "*Handyside/Birleşik Krallık"* diye de bilinen karara bakmakta fayda vardır. Karar, 1971 yılında yayınlanan ve içinde cinsel öğeler de içeren "*Küçük Kırmızı Okul Kitabı*" adlı kitabın Birleşik Krallık'ta yasaklanması ile ilgilidir. Söz konusu yasaklamanın hukuki

dayanağı, 1959 tarihli "*Müstehcen Yayınlar Yasası*" olarak belirtilmiştir. Yayıncı ise verilen kararın AİHS'nin 10. maddesine aykırı olduğu gerekçesi ile AİHM'ye başvurmuştur. Mahkeme kararında sözleşmenin 10. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğüne herhangi bir ihlal olmadığına hükmederek davayı reddetmiştir. Gerekçeli kararında ise ifade özgürlüğünü şöyle tanımlamıştır.

> *"İfade özgürlüğü, toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturur. İfade özgürlüğü, 10. maddenin sınırları içinde, sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen 'haber' ve 'düşünceler' için değil, ama ayrıca Devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz. Bu demektir ki, başka şeyler bir yana, bu alanda getirilen her 'formalite', 'koşul', 'yasak' ve 'ceza', izlenen meşru amaçla orantılı olmalıdır. (...) Diğer yandan, ifade özgürlüğünü kullanan herkes, kendi durumu ve kullandığı teknik araçlar tarafından alanı belirlenen 'ödev ve sorumluluklar' yükümlenir. Mahkeme, bu davada olduğu gibi, 'demokratik bir toplumda' 'gerekli' olan 'yasaklar'ın ve 'cezalar'ın 'ahlakın korunması'na yardımcı olup olmadıklarını araştırırken, kişilerin bu tür 'ödevleri'nin ve 'sorumlukları'nın bulunduğunu görmezlikten gelemez."*[3]

Kararda da görüldüğü gibi AİHM, ifade özgürlüğünü demokratik bir toplum açısından kurucu unsurlardan saymaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ifade özgürlüğünün sadece hâkim görüş için değil, görece güçsüz kabul edilen görüşler için de sağlanmasıdır. Mahkemeye göre ancak bu sağlandığında demokratik bir toplumdan bahsedebilmemiz söz konusudur. Bunun yanı sıra, ifade özgürlüğünü kullanacak kişler de bu hakkın yüklediği ödev ve sorumlulukları yerine getirmelidir.

[3] *Handyside/Birleşik Krallık,* Başvuru No: 5493/72, T. 07.12.1976, p. 49. Çeviren: Osman Doğru, https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=handyside.pdf

Aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen AİHM, ifade özgürlüğü tanımında pek bir değişiklik yapmamıştır. Nitekim "*Bédat/İsviçre"* davasına bakacak olursak yukarıdaki ile benzer ifadeler ile karşılaşmış oluruz[4].

İfade özgürlüğünün AİHM nezdinde genel olarak üstlendiği işlevden sonra şimdi de düşüncelerin ifade edilmesi için kullanılabilecek araçların kapsam ve çeşitliliğine değinilecektir. Çünkü fikirlerin ifade edilmesi yukarıda da belirtildiği gibi çok çeşitli araçlar vasıtası ile mümkün olabilmektedir. Bir başka ifade ile Sözleşmenin 10. maddesinde belirtilen "haber alma ve verme" amacıyla kullanılacak araçların kapsam ve çeşitliliğinin belirlenmesinde AİHM'nin kararları kilit öneme sahiptir. Çünkü AİHM, AİHS'de belirtilen kısa sayıdaki hükmü geniş içtihatıyla yorumlayarak farklı ifade biçim ve araçlarına uygulanabilir hale getirmiştir (Karan, 2018, s. 3).

Toparlayacak olursak, AİHM mutlak anlamda bir ifade özgürlüğü kabul etmemekle birlikte somut ve makul gerekçeler olmadığı sürece ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını söz konusu özgürlüğün ihlali olarak değerlendirmektedir. Başka bir deyişle, çok geniş bir yelpazeyi kapsayan fikir ve bu fikirlerin ifade edileceği araç çeşidi AİHM nezdinde ifade özgürlüğü şemsiyesi altında korumaya alınmaktadır[5].

2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve AYM'ye Göre İfade Özgürlüğü

Birçok liberal demokratik ülke gibi Türkiye'de de ifade özgürlüğü anayasal güvenceye sahiptir. Nitekim şu anda yürürlükte olan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ifade özgürlüğünü kişi hak ve ödevleri kısmında düzenlemiştir. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti kenar başlığı altında 26. maddenin birinci fıkrasında *"Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama*

[4] *AİHM*, *Bédat/İsviçre,* Başvuru No: 56925/08, T. 29.03.2016
[5] *Sunday Times/Birleşik Krallık*, Başvuru No: 6538/74, T. 26.04.1979, p. 65

ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet Resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar." şeklinde ifade edilmiş; devamında da *"Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir."*[6] şeklinde çeşitli kitle iletişim araçları ile yapılacak yayınların izne tabi olabileceği belirtilmiştir.

Burada, AİHM'nin tanımına benzer şekilde, kişinin düşüncesini dış dünyaya aktarabileceği her şey ifade olarak kabul edilmiştir ve ifade özgürlüğü kapsamına alınmıştır. Yani sadece sözel yollarla dış dünyaya aktarılan kısıtlı bir düşünce aktarımı tanımı yapılmamıştır. Örneğin, bir kişi tarafından dış dünyaya aktarılan bir görsel ya da sembol de eğer ki bu kişinin iç dünyasından bir şeyler yansıtıyorsa düşüncenin ifadesi kabul edilmektedir. Ancak Türkiye'de Anayasa'nın yorumlanması ve denetlenmesi açısından yetkili olan merci Anayasa Mahkemesi olduğu için bu mahkemenin kararlarını incelemekte fayda vardır. Bu şekilde Türkiye'deki ifade özgürlüğü hakkında uygulamaya yönelik olarak daha somut bir sonuca varabilmek mümkündür.

Anayasa Mahkemesi, Türkiye'de Anayasa'nın yorumlanması ve denetlenmesi anlamına gelen anayasal yargının otoritesi olduğu için ifade özgürlüğü kavramının anlaşılması açısından söz konusu mahkemenin kararları önemlidir. Anayasa Mahkemesi'nin, Anayasa'nın 26. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğünü nasıl değerlendirdiğini anlamak açısından bu konuda verdiği çeşitli kararlara bakmakta fayda vardır. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi bir kararında ifade özgürlüğünü, önceki başlıkta incelenen AİHM'nin *Handyside/Birleşik Krallık* kararındaki tanımla yüksek oranda örtüşür nitelikteki şu ifadelerle tanımlamıştır:

> *"İfade özgürlüğü, demokratik toplumun temellerinden biri olup toplumun gelişmesi ve bireyin kendini gerçekleştirmesi için vazgeçilmez koşullar arasında yer alır.*

[6] 18.10.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

Toplumsal çoğulculuğa ancak her türlü fikrin serbestçe ifade edilebildiği özgür tartışma ortamında ulaşılabilir. Bu bağlamda toplumsal ve siyasal çoğulculuğu sağlamak, her türlü düşüncenin barışçıl bir şekilde ve serbestçe ifadesine bağlıdır. Aynı şekilde birey özgün kişiliğini düşüncelerini serbestçe ifade edebildiği ve tartışabildiği bir ortamda gerçekleştirebilir."[7]

Yukarıda da görüldüğü gibi AYM, ifade özgürlüğünü demokratik toplumun oluşumu açısından olmazsa olmaz kabul etmektedir. Zira demokrasinin kurucu ilkelerinden olan serbest tartışma ortamı ve bireylerin özgün fikirlerini oluşturmaları ancak bu yolla mümkün olabilmektedir.

Anayasa'nın 26. maddesinde belirtilen ve düşüncelerin ifadesinde kullanılabilecek araçlar konusunda da Anayasa Mahkemesi yorumunu AİHM'ye benzer şekilde mümkün olabildiğince geniş tutmuştur. Bu bağlamda, ilgili maddede sayılan araçların (söz, yazı, resim…) yanı sıra söz konusu işlevi yerine getirebilecek her türlü aracı aynı kapsamda değerlendirmiştir[8].

Buraya kadar Anayasa Mahkemesi'nin de ifade özgürlüğü hakkındaki görüşü AİHM ile benzer niteliktedir. Ancak konu devlet ve kamu güvenliğine geldiğinde bu iki mahkemenin tutumları belli ölçüde değişmektedir. Bir başka deyişle AYM, bazı hallerde durumu devletin güvenliğine karşı bir tehdit olarak değerlendirerek durumu muhalefet ve ifade özgürlüğü kapsamından çıkarıp güvenlik sorunu olarak yorumlayabilmektedir. Bu gibi durumlarda AİHM'ye kıyasla ifade özgürlüğü bakımından daha sınırlayıcı kararlar verebilmektedir (Sunay, 2002, p. 7). Bu bağlamda, AYM'nin siyasi parti kapatma davalarında ifade özgürlüğüne ilişkin tutumu genellikle "devletin bölünmez bütünlüğü" ve "laiklik" temelinde olmuştur (Kaboğlu, 1999, s. 79). Söz konusu durumu daha iyi

[7] *Emin Aydın*, B. No: 2013/2602, 23.1.2014, p. 41
[8] *Emin Aydın*, B. No: 2013/2602, 23.1.2014, p. 43

anlayabilmek açısından AYM'nin 10.01.1991 tarihli ve 1991/1 numaralı kararını incelememiz gerekmektedir:

> *"Kimi siyasal nedenlerle dış etkenlerden kaynaklanan, kimi varsayım, yorum ve bahanelere dayanan, insan hakları ve özgürlük savlarıyla yoğunlaştırılan sakıncalı amaçlara geçerlik tanınamaz. Devlet 'TEK'dir, ülke 'TÜM'dür, ulus 'BİR'dir. Ulusal birlik, devleti kuran, ulusu oluşturan toplulukların ya da bireylerin etnik kökeni ne olursa olsun, yurttaşlık kurumu içinde ayrımsız birliktelikleriyle gerçekleşir. (...) Herkesin, her zaman karşılaşabileceği ve giderilerek hukuk devletinde karşılığı istenebilecek aykırılık, çelişki, haksızlık ve yanlışlıklar insan hakları alanında sömürü nedeni yapılarak, gerçekler saptırılıp çarpıtılarak, üstü kapalı biçimde, ayrı ulus yoluyla ayrı devlet amaçlanamaz…"*[9]

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi AYM, ülke bütünlüğünün tehdit altına girdiğini düşündüğü durumlarda kişilerin ya da grupların ifade özgürlüğünün arkasına saklanamayacağını vurgulamaktadır. Ayrıca AYM bu yöndeki ifadelerini çoğu kararında da vurgulamıştır.

C. İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması

Çoğu temel hak ve özgürlükte olmadığı gibi ifade özgürlüğünde de mutlak bir kullanım söz konusu değildir. Örneğin, ifade özgürlüğü konusunda önemli liberallerden birisi olan J. S. Mill, ifade özgürlüğünün ancak bir başkasına zarar verebilecek bir eyleme dönüşebilme ihtimalinin olması durumunda sınırlanabileceğini, bunun dışında asla sınırlanmaması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda Mill'e göre, neredeyse mutlak diyebileceğimiz bir ifade özgürlüğü anlayışı söz konusudur. Ancak gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gerek Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi gerekse Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na baktığımızda bu anlamda mutlak bir ifade özgürlüğü ile karşılaşılmamaktadır. Uygulamada hem ilgili uluslararası sözleşmelerde

[9] AYM, E.1990/25, K.1991/1, 10.01.1991, R. G. 05.03.1992

hem de Anayasa'da birbirine paralellik gösteren çeşitli sınırlama sebepleri mevcuttur. Bu sınırlamalar azami sınırı teşkil etmekle birlikte ülkeler isterlerse bu sebeplerden bazılarını sınırlama sebebi olarak kullanmama hakkına sahiptir. Öngörülen sınırlama sebeplerinin aşılması ise mümkün değildir. Öngörülen sınırlama sebeplerinden daha farklı bir sebebe dayanılarak ya da sebep ile ölçülü olmayan bir şekilde temel hak ve özgürlüklerin (ifade özgürlüğü de bunlardan birisi) sınırlanması durumunda ise çeşitli denetim mekanizmaları devreye girmektedir. Örneğin, Türkiye'de bunun denetimini Anayasa Mahkemesi yapmaktadır. Yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ihlal edilmesi durumunda da bu sözleşmeye taraf devletler için kararları bağlayıcı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çeşitli yaptırımlar uygulayabilecektir. Söz konusu mahkemeler, bu sınırlandırmaları geliştirdikleri belli ilke göre yapmaktadırlar ve bu ilkeleri de kararlarında açıkça ifade etmektedirler.

1. AİHM'ye Göre İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne bakıldığında mutlak bir ifade özgürlüğü ile karşılaşılmamaktadır. Nitekim sözleşmenin 10. maddesinde ifade özgürlüğünün sınırlama sebepleri belirtilmiştir. Söz konusu maddenin 2. fıkrasında belirtilen sınırlama sebepleri ise şunlardır:

> *"Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir."*[10]

[10] İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme

AİHS de sayılan sınırlama sebeplerini incelendiğinde bu sınırlamaların ifade özgürlüğünü ihlal etmemesi için üç şartı taşıyor olması gerekir (Bıçak, 2003, s. 271). Bu şartlar; sınırlanacak hususların hukukun üstünlüğü çerçevesinde ve kanunla düzenlenmiş olması, sözleşmenin 10. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen amaçlardan birine dayanması ve demokratik toplumun gereklerine aykırı olmayacak şekilde ölçülü (durumun gereklerine uygun bir şekilde) olması gerekmektedir (Gözübüyük & Gölcüklü, 2003, s. 373).

a) Kanunla Öngörülmüş Olma

AİHS'ye göre ifade özgürlüğünün sınırlanabilmesi için öncelikle bu sınırlandırmanın ilgili ülkenin iç hukukunda yasa ile yapılmış olması gerekmektedir. AİHS, ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin ilk şart olarak bunu getirerek yasama organı tarafından öngörülmemiş bir sınırlandırmayı asla kabul etmemektedir. Burada hedeflenen amaç ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamaların yasama organı tarafından öngörülmesini sağlamaktır (Koçak, 2003).

İfade özgürlüğüne ilişkin sınırlamaların yasayla önceden belirlenmiş olması bir yandan hukukun üstünlüğünü ve hukuki güvenliği pekiştirirken diğer yandan da şeffaflığı arttıracaktır. Bunun sağlanabilmesi için söz konusu kanunların vatandaşlar tarafından "ulaşılabilir" ve "öngörülebilir" olması gerekmektedir (Bıçak, 2003, s. 272). Ayrıca burada belirtilmesi gereken bir diğer husus da ifade özgürlüğünü sınırlayan kanunun niteliği konusundadır. Zira, sözü edilen kanundan kasıt şekli anlamda bir kanun değil maddi anlamda bir kanundur (Özbey, 2013, p. 102).

b) Belirtilen Amaca Yönelik Olma

İfade özgürlüğünün sınırlandırılması için bu sınırlandırma sebeplerinin içeriği ve kapsamının kanunda öngörülmüş olması tek başına yeterli değildir. AİHM'ye göre ifade özgürlüğü ancak AİHS 10. maddenin ikinci fıkrasında sayılan amaçlara yönelik olarak

sınırlandırılabilir. Sınırlı sayıdaki bu 10 amaca ulaşmak dışında başka hiçbir sebeple ifade özgürlüğünün sınırlandırılması mümkün değildir (Doğru & Nalbant, 2013, s. 228). Buradaki amaç ise ifade özgürlüğünün özünde korunmasını sağlamaya yöneliktir. Aksi halde, ifade özgürlüğü uygulamada pek de mümkün olamayacaktır (Beydoğan, 2003, s. 117). Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da AİHM'nin bu sınırlandırma sebeplerine ilişkin yorumudur. Nitekim dar yorumu benimseyen mahkeme, kıyas yolu ile sınırlandırma sebeplerinin genişletilmesi yolunu kapatmıştır (Doğru & Nalbant, 2013, s. 228). Uluslar ise ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlamalarını uygulamada bu sebeplerden birine dayandırarak meşrulaştırmaya çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu noktada da ifade özgürlüğünün sınırlandırılması için sözleşmedeki amaçlardan birine dayandırılan sınırlama gerekçesi gerçekten bu amaca mı hizmet ediyor sorusu ortaya çıkmaktadır.

c) Demokratik Toplumun Gereklerine Uygun ve Ölçülü Olma

İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasının AİHS'ye göre meşru kabul edilebilmesi için sağlanması gereken son şart ise söz konusu sınırlamanın kanunla öngörülmesi ve ilgili maddede sayılan 10 amacı sağlamaya yönelik olmasının yanı sıra bu sınırlamanın demokratik toplumun gereklerine aykırı olmaması ve amaç – araç dengesini sağlayarak ölçülü olmasıdır.

AİHM'nin bu konuda belli bir tanımı mevcut değildir. Demokratik toplumun gereklerine uygun olma şartını sağlama konusundaki tavrı, demokrasinin genel değerlerine yönelik olma şeklinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda her durum kendi içinde incelenecek ve somut olaya göre karar verilecektir (Erdoğan, 2005, s. 2002). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, söz konusu müdahalenin demokratik toplumun sürdürülebilirliğinin sağlanması için gereklilik arz ediyor olmasıdır. Ölçülülükten kasıt ise söz konusu müdahalenin ifade özgürlüğünü sınırlamayı gerektirecek tehdidi ortadan

kaldırmak için fazla olup olmadığı ile ilgilidir. Bu bağlamda demokratik toplumun gerekleri açısından sınırlandırılması gereken ifade özgürlüğü tehlikeyi ortadan kaldıracak oranda olmalıdır. Aksi takdirde denge, ifade özgürlüğünün ihlali yönüne doğru bozulmuş olacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ifade özgürlüğünün sınırlandırılması konusundaki yaklaşımını temel olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesindeki ifadeler doğrultusunda belirlemektedir. Zira mahkeme, ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin ilkelerini belirtirken sözleşmenin ilgili maddesinde çizilen çerçeveyi aşacak nitelikte bir yaklaşımı benimseyemez. Bu açıdan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin görüşlerini de incelemekte yarar vardır. Nitekim birçok kararında da bu konuya ilişkin görüşlerini belirtmekten kaçınmamıştır.

AİHM, birçok kararında ifade özgürlüğünün kanunla sınırlanmasından yana ifadeler kullanarak söz konusu durumu pekiştirmiştir. Nitekim mahkeme birçok kararında, ifade özgürlüğünün ancak kanun ile sınırlandırılabileceği (kanunların ulaşılabilir ve öngörülebilir olması şartıyla) hususuna vurgu yapmıştır. Bu bağlamda AİHS'nin ifade özgürlüğünün sınırlandırılması hakkındaki genel yaklaşımını *Radio Twist A.Ş./Slovakya* davasındaki şu ilkelere bakarak daha iyi anlayabiliriz:

> *"Kişilerin ifade özgürlüğüne yönelik bir müdahale, Sözleşme'nin 10. maddesinin 2. paragrafındaki koşulları karşılamaması durumunda, Sözleşme'yi ihlal etmiş sayılacaktır. Bu nedenle Mahkeme, müdahalenin 'kanunla öngörülmüş' olup olmadığını, bu paragrafta belirtilen meşru hedeflerden birini veya birkaçını izleyip izlemediğini ve*

bu hedeflere ulaşmak amacıyla 'demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığını' inceleyecektir. (...)"[11]

Görüldüğü gibi AİHS 10/2 deki şartları sırasıyla değerlendiren mahkeme incelemesini de bu şartlar kapsamında oluşturduğu ilkelere göre yapmaktadır. Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da mahkemenin yargılama yaparken müdahaleye ilişkin sosyal bir ihtiyacın olup olmadığı ve bu müdahalenin demokratik toplum açısından gerekliliği konularında devletlere takdir yetkisi tanıdığıdır[12].

Mahkemenin ifade özgürlüğünün ihlaline ilişkin verdiği kararlarda dikkat ettiği genel husus, devletlerin bu takdir yetkisini kullanırken "ölçülülük" ve "demokratik toplum gereklerine uygunluk" konularına gerçekten riayet edip etmediğine ilişkindir. Başka bir deyişle mahkemenin burada baktığı nokta, devletlerin ifade özgürlüğünün sınırlandırılması konusundaki takdir yetkilerini AİHS'nin hükümlerine ve demokrasinin genel ilkelerine göre ve gerektiği kadar kullanıp kullanmadığı ile sınırlıdır[13].

2. AYM'ye Göre İfade Özgürlüğünün Sınırlandırılması

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre de kişiler fikirlerini ifade ederken mutlak bir özgürlüğü sahip değillerdir. Çünkü Anayasa'da düşünce özgürlüğünün aksine ifade özgürlüğü, çeşitli sebeplere bağlı olarak sınırlanabilmektedir. Bunlar özel sınırlama nedenleri olarak sıralanmış ve şu şekilde ifade edilmiştir:

"Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile

[11] *Radio Twist A. Ş./Slovakya,* Başvuru No: 62202/00, T. 19.12.2006, p. 48. Çevirenler: Benan Molu, Çiğdem Sever, Serkan Köybaşı. https://anayasagundemi.files.wordpress.com/2014/08/radio-twist-v-slovakya-c3a7eviri.pdf
[12] Janowski/Polonya, Başvuru No: 25716/94, T. 21.01.1999
[13] *Jersild/Danimarka*, Başvuru No: 15890/89, T. 23.09.1994

hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir."[14]

Yasama organı bu sebeplere dayanarak ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleyebilecektir. Temel hak ve özgürlükler, AİHS'ye uygun olarak ancak kanunla sınırlandırılabildiği için diğer devlet organlarının bu özgürlüğü sınırlamaları anayasal değildir. Anayasa'nın sözünü ettiğimiz ilgili maddesinde de bu kural pekiştirilmek için son fıkrada *"Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir."*[15] ifadesi kullanılmıştır. Ancak bu duruma bir istisna getirilmiştir. Haberleri ve düşünceyi yaymak için kullanılan araçlara ilişkin çeşitli düzenlemeler idare tarafından yapılabilecektir. Çünkü Anayasa'nın ifade özgürlüğüne ilişkin maddesi bunları ifade özgürlüğünün sınırlanması kapsamında kabul etmemiştir. Burada dikkat edilmesi gereken, düşünceyi ve haberleri yaymak için kullanılan araçlara ilişkin getirilecek düzenlemeler bu haberlerin ve düşüncelerin yayılmasını engellememelidir. Aksi halde *"Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellememek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz."* anayasa hükmüne aykırı olacaktır.

Anayasa'ya göre ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin değerlendirme yaparken yalnızca 26. maddedeki hükümlere bakmak yeterli olmayacaktır. Zira temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ile ilgili genel bir çerçeve belirleyen 13. madde ile birlikte bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Anayasa'nın 13. maddesine göre "*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar,*

[14] 18.10.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
[15] 18.10.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."[16]

Bu iki madde birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'de ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin daha net bir kavrayış elde etmek mümkün olacaktır. Bu bağlamda Anayasa'da ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin hükümler çeşitli farklılıklar göstermekle birlikte genel olarak AİHS 10/2 deki sınırlama hükümlerine benzerlik göstermektedir (Özbey, 2008, p. 346). Zira Anayasa'da da ifade özgürlüğünün ancak kanunla, sınırlı sayıdaki sebeplere dayanarak, demokratik toplumun gereklerine göre ve ölçülü bir sınırlama rejimini kabul etmiştir. Bu iki hukuki belge arasındaki fark, Türkiye'de de bunların yanı sıra sınırlandırmalar "laik Cumhuriyetin gereklerine" de aykırı olamaz hükmüdür.

İfade özgürlüğü, ancak anayasal sınırlar çerçevesinde (özel sınırlama sebeplerine dayanılarak) ve kanunla sınırlandırılabildiği için bu sınırlamaların hukuki denetime tabi olabilmesi de olanaklı hale gelmektedir. Bu denetimi Türkiye'de Anayasa Mahkemesi yerine getirmektedir. Çünkü Anayasa'nın 148. maddesine göre kanunların şekil ve esas bakımından Anayasa'ya uygunluğunu denetleme yetkisi Anayasa Mahkemesine aittir. Bu bakımdan Anayasa Mahkemesi'nin Türkiye'de ifade özgürlüğünün sınırlandırılması konusundaki yaklaşımı son derece önem arz etmektedir. Zira AYM, hem yasama organının çıkardığı kanunları (temel hak ve özgürlükler alanında çıkarılan kanunlar da dâhil) denetleme yetkisine sahip hem de diğer mahkemeler tarafından temel hak ve özgürlükleri ihlal edilen vatandaşların bireysel başvurularını nihai karara bağlama yetkisine sahiptir.

Anayasa Mahkemesi'nin ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin yaklaşımını daha iyi anlayabilmek için mahkemenin bu konudaki kararlarında kullandığı

[16] 18.10.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

tanımlara bakılması gerekmektedir. Örneğin, mahkemenin 2013/111 numaralı kararına bakıldığında, ifade özgürlüğünün sınırlanmasına ilişkin şu ifadeler görülmektedir:

> *"Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün kullanılması da demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde ve Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen nedenlere bağlı olarak, kanunla, belli koşullara, sınırlamalara veya yaptırımlara bağlanabilir. Ancak bu getirilen sınırlama ve yaptırımlar hakların özüne dokunamaz, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz. (...) Anayasal açıdan dokunulamayacak öz, her temel hak ve özgürlük açısından farklılık göstermekle birlikte kanunla getirilen sınırlamanın hakkın özüne dokunmadığının kabulü için temel hakların kullanılmasını ciddi surette güçleştirip, amacına ulaşmasına engel olmaması ve etkisini ortadan kaldırıcı bir nitelik taşımaması gerekir. (...) Ölçülülük, aynı zamanda yasal önlemin sınırlama amacına ulaşmaya elverişli olmasını, amaç ve aracın ölçülü bir oranı kapsamasını ve sınırlayıcı önlemin demokratik toplum düzeni bakımından zorunluluk taşımasını da içeren bir ilkedir."*[17]

Burada da görüldüğü üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile Anayasa Mahkemesinin ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin yaklaşımları teorik olarak birbirine çok benzerlik göstermektedir.

[17] AYM, E.2013/6, K.2013/111, 10.10.2013, R. G. 09.05.2014

II. YENİ KAMUSAL ALAN OLARAK SOSYAL MEDYA VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLE İLIŞKİSİ

Kamusal alan her şeyden önce, özel bireylerin devlet iktidarını denetlemesini işaret eden siyasal bir süreçtir. Batı liberal demokrasileri için olmazsa olmaz bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram sayesinde yönetilenler, seçim yoluyla egemenliklerini devrettikleri kişileri, seçim sonrasında da denetleme imkânına sahip olurlar. Bunu ise kamusal alanın içinde oluşturdukları kamuoyu benzeri bir şey ile yaparlar. Habermas ansiklopedik makalesinde kamusal alanı tanımlarken: *"Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur."* ifadelerini kullanmış; devamında da*: "Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar."* şeklinde kamusal alanın tanımını yapmıştır (Habermas, 2004, s. 95).

Burada önemli olan nokta ise kamusal alanın siyaseti etkileme gücüdür. Demokratik toplumlarda, kamusal alan sayesinde vatandaşlar sadece sandıkta oy kullanmakla kalmayacak, aynı zamanda seçtikleri temsilcilerini denetleme ve etkileme imkânına da sahip olabileceklerdir. Yani kamusal alan, bir nevi dördüncü kuvvet olarak bir denetim mekanizması sağlamaktadır (Budak, 2016, s. 510). Diğer bir deyişle kamusal alan, devlet erkine karşı demokratik bir muhalefet alanı olarak işlev kazanmaktadır. Bu sayede devlet yönetimi keyfi olmaktan çıkmakta ve eleştirel akla dayalı, yurttaşların da söz sahibi olduğu ulusal egemenlik kavramı önem kazanmaktadır (Özbek, 2004, s. 32, 49).

Etkili bir kamusal alanın oluşabilmesi için her şeyden önce bazı hak ve özgürlüklerin anayasal olarak güvence altına alınmış olması gerekir. Bu haklardan başlıcaları yurttaşlık, düşünce özgürlüğü, toplanma ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, doğru bilgiye erişme hakkı olarak sıralanabilir. Bu sayede toplumun farklı kesimlerinden insanlar, bu demokratik alan içinde şiddete başvurmadan karşıt fikirleri özgürce ifade edebilecek; yeri geldiğinde fikirsel çatışmalar yaşayarak, yeri geldiğinde uzlaşarak devlet erkini etkileyebilecektir. Devlet ise anayasal haklar ve özgürlükler doğrultusunda ifade edilen fikirleri, hukuk devletinin ve demokrasinin bir gereği olarak dikkate almak zorunda kalacaktır. Bu bağlamda kamusal alan, Alexander Kluge'nin ifadesiyle "politikanın kabı" işlevini görür.

Charles Taylor'a göre, kamusal alan ve bu alanda gerçekleşen diyalog ve varılan mutabakat hiçbir aşkın güç tarafından sınırlanmamalı ve belirlenmemelidir (Köker, 2004, s. 317-318). Dolayısıyla kamusal alan içine ahlaki, dini, ideolojik fikirler dâhil edilmemelidir. Aksi takdirde bunlar, kamusal tartışmaların amacından sapmalarına ve yürütülen tartışmaların bir sonuca varmamasına sebep olur. Söz konusu durumun ortadan kaldırılması için ise kamusal alanın vatandaşlık temelinde kurulmuş olması gerekir. Yani burada önemli olan değerler, özel ya da mahrem alana ait olan ideolojik veya dini değerler değil; vatandaş olmaktan kaynaklanan ve anayasal hak ve özgürlüklerin sınırları dâhilinde ifade edilen kamusal değerlerdir.

Özetleyecek olursak, kamusal alan radikal demokrasinin sağlanması için olmazsa olmaz bir kavramdır. Çünkü Meral Özbek'in de ifade ettiği gibi: "…*radikal demokrasi, evrensel eşitlik ve özgürlük değerlerinin gerçekleştirilmesi için politikada 'tabandan katılım, iletişim ve ötekiliğin temsili' arayışına dayanır ve gerek kazanılmış yurttaşlık haklarının korunması ve genişletilmesi, gerekse de refahın bölüştürülmesi ve sosyal adalet hedefleriyle hegemonik bir politika pratiği ve/ya da pozitif hukuk mücadele*

düzleminde kurulur." (Özbek, 2004, s. 189). Tüm bunların sağlanması ancak kamusal alan vasıtasıyla mümkündür. Çünkü bu işlevi, liberal demokrasilerde kamusal alan yerine getirmektedir.

Bir diğer mesele de kamusal alanın hangi platformda oluşturulacağıdır. Habermas'a (2004, s. 95) göre özel kişilerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur. Yani burada, kamusal alanın nerede ve nasıl oluştuğundan daha çok içerik ön plana çıkmaktadır. Kamusal meselelerin yurttaşlar tarafından şiddet içermeden, eşitlikçi ve çoğulcu bir şekilde tartışıldığı; diğer bir deyişle, siyasal katılımın sağlanabildiği her platform kamusal alan olarak değerlendirilebilecektir.

Tarihin farklı dönemlerinde, farklı kamusal iletişim yolları kullanılarak kamusal alan oluşturulmaya çalışılmıştır. Liberal kamusal alanının tarihsel gelişimine baktığımızda basının gelişmesi ve gazetelerin kamusal konular hakkında yazmak suretiyle kamusal iletişimi sağlaması kilit bir öneme sahiptir. Bu yolla rahat bir şekilde kamuoyunun oluşumu sağlanabilmiş ve insanların daha hızlı bir şekilde örgütlenebilmesi mümkün hale gelmiştir (Habermas, 2004, s. 99).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, farklı farklı haberleşme araçları kamusal iletişimi sağlama konusunda önemli adımların atılmasını sağlamıştır. Gazete, radyo, televizyon, sinema gibi kitle iletişim araçları kamusal iletişimi sağlayan diğer haberleşme araçlarıdır. Ancak, günümüzde kitle iletişim araçlarının kamusal bilinçlenmeyi sağlamaktan ziyade insanların apolitikleşmesine sebep olduğuna dair tartışmalar yürütülmektedir. Bu bağlamda, sosyal medya ve internet günümüz kamusal alanı olarak bazı tartışmalara konu olmaktadır.

A. İfade Özgürlüğü ve Kamusal Alan İlişkisi

Tezin ilk bölümünde, AİHM ve AYM kararlarından da yararlanılarak ifade özgürlüğünün demokrasi açısından öneminden ve yine demokratik toplumun sürdürülebilirliği açısından ifade özgürlüğünün sınırlandırılabileceğinden bahsedildi. Şimdi de demokrasi açısından kilit öneme sahip bir diğer kavram olan kamusal alandan ve ifade özgürlüğü ile olan ilişkisinden bahsedilecektir. Zira ifade özgürlüğünün olmadığı bir yerde demokratik ve etkin bir kamusal alanın oluşması mümkün değildir.

Kamusal alan; vatandaşların siyasal katılım sağladığı, fikirlerini özgürce ifade edebildikleri, şiddet içermeyecek şekilde ve demokratik sınırlar dâhilinde hükümet erkini denetlemeye çalıştığı kamuoyu benzeri bir şey olarak ifade edilmişti. Ancak tüm bunların gerçekleşebilmesi için temelinde ifade özgürlüğünün olması şarttır. Çünkü ifade özgürlüğünün olmadığı bir yerde vatandaşlar bilgi alamaz, kanaat oluşturamazlar; oluştursalar bile bu kanaatlerini dış dünyaya özgürce anlatamazlar. Bu bağlamda gerek AİHS gerek temel hak ve özgürlüklere ilişkin diğer uluslararası belgeler, ifade özgürlüğünü demokratik bir toplum için temel olarak kabul etmişlerdir. Nitekim temel hak ve özgürlüklerin ihlaline ilişkin (ifade özgürlüğü bunlardan biri) bireysel başvuruları karara bağlayan AYM de *Ergün Poyraz Başvurusu (2)*'nda ifade özgürlüğünün kamusal tartışmaların yürütülmesi açısından öneminden bahsetmektedir. Bu kapsama AYM'ye göre, demokrasi açısından önemli olan çoğulculu tartışma ortamının sağlanabilmesi için ifade özgürlüğünün korunması gerekmektedir.[18] Ayrıca AYM, demokratik kamusal alanın doğasında yer alan "siyasi eleştiri" kavramının da önemine vurgu yapmıştır. Bu çerçevede AYM, kamuoyunu ilgilendirmeleri dolayısıyla siyasilere yönelik eleştirilerde ifade özgürlüğüne daha fazla özen gösterilmesi gerektiğini "*Rahatsız edici de olsa*

[18] *Ergün Poyraz (2)* [GK], B. No: 2013/8503, 27/10/2015, p. 78

siyasilere ilişkin yapılan bilgilendirme ve eleştirilerin cezalandırılması 'caydırıcı etki' doğurarak toplumdaki ve kamuoyundaki farklı seslerin susturulmasına yol açabilir. Cezalandırılma korkusu, çoğulcu toplumun sürdürülebilmesine engel olabilir."[19] şeklinde vurgulamıştır. Yani AYM'ye göre kamusal alanda siyasilere yönelik eleştiriler ifade özgürlüğünün korumasından yararlanamazsa bireyler cezalandırılma korkusuyla geneli ilgilendiren fikirlerini kamusal alanda tam anlamıyla ifade edemeyeceklerdir. Bu da çoğulcu toplumun sürdürülebilirliğine engel teşkil edecektir.

Ancak, demokratik toplumun sürdürülebilirliği ve sağlıklı işleyebilmesi için ifade özgürlüğünün sınırlandırılması gerektiğine de birinci bölümde işaret edilmişti. Bu konuda AİHM ve AYM'nin, demokratik toplumun gereklerine göre ve ölçülü olarak ifade özgürlüğünün sınırlandırılması gerektiği şeklindeki görüşlerine yer verilmişti. Zira ifade özgürlüğünün sınırsız olduğu bir yerde kişilik ve şöhret hakları gibi diğer temel hak ve özgürlükler tehdit altında kalabilecektir. Ya da şiddete ve demokratik toplumun yıkılmasına neden olabilecek görüşler anti-demokratik yollarla insanlara dayatılabilecektir. Tüm bunların yanı sıra, bir diğer tehlike de kamusal alanda çeşitli yollarla insanların yanlış bilgilendirilmesi sonucu yanlış bir kamuoyu oluşturulması ihtimalidir. Söz konusu durumlar günümüz demokrasilerinde ciddi sorunlar oluşturarak sistemin yanlış işlemesine neden olacaktır. Bu bağlamda, kamusal alan için son derece öneme sahip olan hatta kamusal alanın oluşumu açısından olmazsa olmaz diyebileceğimiz ifade özgürlüğü, mutlak surette uygulanırsa tersine etki yaparak kamusal alana zarar verecektir. Demokratik kamusal alanın oluşumu ve devamlılığı açısından ifade özgürlüğünün meşru sınırlar dâhilinde sınırlandırılması gerekmektedir. Nitekim AİHS ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda sınırlama sebebi olarak sayılan "demokratik toplumun gerekleri" ve bu hakkın sınırlandırılmasına ilişkin AİHM'nin benimsediği

[19] *Ergün Poyraz (2)* [GK], B. No: 2013/8503, 27/10/2015, p. 79

ilkelerden olan “acil sosyal ihtiyaç” burada demokrasiyi korumayı amaçlamaktadır. Zira demokratik toplum açısından zararlı kabul edilecek ya da diğer temel hak ve özgürlüklere zarar verebilecek ifadeler de kamusal alanın içinde oluşmaktadır. Başka bir deyişle, “şiddete teşvik” ya da “nefret söylemi” yoluyla kamusal alanın içinde oluşan demokrasi ve temel haklara zararlı fikirler kısa sürede kendilerine taraftar bularak mevcut rejimi ya da vatandaşları tehdit altına sokabilecektir. Ayrıca şiddet ve nefret içeren ifadeler, doğası gereği barışçıl yollarla fikirlerin tartışıldığı kamusal alanın işleyişine de zarar vererek onu tartışmaların anti-demokratik ve meşru olmayan bir zeminde yürütüldüğü bir mecra haline getirecektir.

Tüm bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki ifade özgürlüğü ve kamusal alan, kamusal alanın niteliği ve yapısını etkileyecek düzeyde birbirine sıkı sıkıya bağlıdır ve ifade özgürlüğü üzerine yapılan müdahaleler, olumlu ya da olumsuz, kamusal alanı doğrudan etkilemektedir.

B. Kamusal Alan Türleri ve Alternatif Kamusal Alan Arayışı

Kamusal alan türlerine geçmeden önce kısaca kamusal alanın tarihsel gelişimine değinmekte fayda vardır. Kamusal alanın kısa bir tarihsel gelişimine bakabilmek için ise ilk olarak kamu/özel karşıtlığını ele almamız gerekmektedir. Bu karşıtlığın kökleri Antik Yunan’a kadar dayanmaktadır (Arendt, 2012, s. 65). Bu iki karşıt kavramı ilk olarak Aristo’da görmekteyiz. Aristo’ya göre, ev ahalisinden oluşan ve ev ekonomisine dayanan bir özel alan mevcuttur. Bunun karşısında ise özgür yurttaşlardan oluşan, polisin kaderini dahi belirleyecek tartışmaların yürütüldüğü ve bu yolla polisin yönetimini etkileyen siyasi bir alan olarak kamusal alan bulunmaktadır (Aristoteles, 1975).

Antik Yunan toplumunda rastladığımız kamu/özel ayrımına, Orta Çağ Avrupa'sında bu kadar net bir şekilde rastlanamamaktadır. Burada daha çok temsili bir kamusal alanın varlığından söz edilebilmektedir. Habermas'ın ansiklopedik makalesinde kamusal alanın tarihsel gelişiminden söz edilirken, iktidar sahiplerinin kendisinde vuku bulan bir kamusallıktan bahsedilmektedir. Kamusallığın bu temsili modeli, kamunun iktidarı elinde bulunduran prense ait olduğu ve prensin somut varlığında vücut bulduğu bir modeldir. Egemenliğin ve dolayısıyla tüm kamusal mülkün sahibi olan prense karşı, tebaanın herhangi bir eleştiri ya da denetleme fonksiyonu bu dönemde söz konusu değildi (Habermas, 2004, s. 97).

Burjuva toplumunda kamunun oluşması, malların ve haberlerin serbest dolaşımı ile gerçekleşmiştir. Bu sayede günümüz modern devletleri oluşmuş, egemenlik yeryüzüne indirilerek feodal prenslerden yurttaşlara geçmiş, üretim ilişkileri Antik Yunan'dan ve Orta Çağ'dan farklı olarak toplumsallaşmıştır. Bu durum da ekonominin denetlenmesini ve düzenlenesini sağlayan modern anlamdaki kamunun oluşmasına sebep olmuştur. Kapitalist ekonomi ise özel alanın bir parçası olarak görülmektedir. Ancak, Antik Yunan'daki ev ekonomisinden farklı olarak; tüm toplumu ilgilendiren ve kapsayan üretim ilişkileri söz konusudur. Çünkü yeni ekonomide, evi geçindirmek yerine karlılık esasına dayanan bir ekonomik sisteme gereksinim vardır ve dolayısıyla ekonomik alan, ev ekonomisinin aksine daha geniş kitleleri kapsamak zorundadır. Yani bu modern anlamdaki ekonomik alan, toplumun kamusal nitelik kazanmış bir özel alanıdır (Habermas, 2015, s. 74-82).

Basın ise kamusal alanın oluşması konusunda kritik bir öneme sahiptir. Kapitalist üretim süreci ile ekonomik ilişkilerin kamusallaşmaya yol açacak şekilde genişlemesi, hükümetin ekonomiye müdahale etmesi sonucunu doğurmuştur. Halk ise basın yoluyla, kendini ilgilendiren bu müdahalelere karşılık verebilmiştir. Sonuç olarak kamusal alan

doğmuştur. Yani kamusal alanın oluşması, halkın kamusal nitelikte kabul edilen meseleleri, kendi meselesi kabul ederek kamu erkinden koparması ve bu meseleleri, özellikle gazeteler yoluyla kendi arasında tartışma konusu yapması sonucudur.

Özetleyecek olursak, burjuva kamusal alanının gelişim sürecine baktığımızda, ilk önce egemenliğin yeryüzüne indirilmesi ve modern devletlerin oluşması, daha sonra kapitalist üretim tarzına geçilmesi sonucu, geçimlik üretimden kitlesel üretim ve tüketim modeline geçiş söz konusudur. Ancak burada bizim için önemli olan bir diğer boyut kamusal iletişimin gelişme sürecidir. Çünkü tüm bu gelişmeler, kamusal iletişimin yaygınlaşması ve bilginin, daha fazla insana daha hızlı bir şekilde ulaşabilmesi sonucu mümkün olabilmiştir.

Kamusal iletişimin gelişme sürecine baktığımızda, ilk önce edebi kamusal alanı görmekteyiz. Eğitimli zümrelerin kulüplerde, okuma topluluklarında, salonlarda yürüttükleri siyasal olmayan tartışmalar edebi kamusal alanın oluşmasını sağlamıştır (Habermas, 2015, s. 277). Daha sonra kamusal iletişim halkın çeşitli kesimlerinde yaygınlık göstermeye başlamış, ilk önce küçük burjuva ve daha sonra da avama yayılmıştır (Habermas, 2015, s. 283). Bunu takip eden süreçte; siyasal içerik taşımayan, tahsilli zümreler arasında gerçekleşen kamusal iletişimi, siyasal nitelikte olan ve geniş halk kitleleri arasında gerçekleşen kamusal iletişim takip etmiştir.

Habermas'a göre, kamusal alanın oluşması ve yaygınlaşması için kilit öneme sahip olan ve dönemin kitle iletişim araçlarıyla sağlanan kamusal iletişim zamanla dönüşüme uğramıştır. Bunun sebebi, burjuva kamusal alanının oluşmasını sağlayan; çeşitli kültürel ve siyasi tartışmaların yürütüldüğü kitle iletişim araçları, sermaye tarafından ticarileştirilmiş ve kitlesel kültür tüketiminin gerçekleştiği araçlar haline

gelmişlerdir. Söz konusu değişim ise 19. yy'ın ilk yarısında başlamıştır (Habermas, 2004, s. 100).

1. Agnostik Kamusal Alan

Hannah Arendt tarafından geliştirilen bu kamusal alan modeli agnostik kamusal alan olarak da bilinir (Benhabib, 1996, s. 238). Bu kamusal alan modeli Antik Yunan'daki kamusal yaşamı temel alır ve bu modelin idealizasyonuna dayanır. Modelin temelinde kamu/özel ayrımı vardır. Modele baktığımızda, "vita activa" kavramı ile karşılaşmaktayız. Arendt bu kavramı üç temel insani etkinlik olan emek, iş ve eylem kavramlarının bütünü olarak ele almıştır (Arendt, 1994, s. 17). Devamında da bu kavramları sırasıyla tanımlamıştır. Ancak bizim için önemli olan kavram burada eylemdir. Çünkü eylem, maddeye ihtiyaç duymadan, insanlar arasındaki etkileşimi ifade eden bir kavramdır. Bu kavramın önemi siyasi hayatın oluşumunda olmazsa olmaz bir koşul olarak karşımıza çıkmasından kaynaklanmaktadır, çünkü aynı zamanda insanların çoğulluğu durumunu da ifade eder (Arendt, 1994, s. 18). Bir başka deyişle özel alana ilişkin olan emek ve iş kavramlarının karşısında kamusal alana ilişkin olan eylem vardır. Eylem ise özel alandaki zorunluluk ilişkilerinin aksine yurttaşların özgür iradeleri ile bu kamusal alana katılım sağlamalarını ifade eder (Arendt, 1994, s. 47-59). Burada önemli olan nokta, kamusal alan; eyleme ve dolayısıyla da özgür iradeye dayanan bir alanı temsil ettiği için kamusal alanda siyaset öncesinde var olan ve özel alana özgü olan zor kullanma ilişkileri geçerli değildir (Arendt, 1994, s. 50). Yani Arendt'e göre kamusal alan, vatandaşların özgür iradeleri ile siyasal yaşama katılım sağladığı ve fikirlerini ifade ederken de özgür olduğu bir alandır.

Arendt'in (1994) kamusal alan tanımına baktığımızda kamusal alan; herkese açık, toplumu ilgilendiren her şeyin konuşulduğu son derece şeffaf bir yerdir. Yani burada özel

alana ilişkin meselelere yer yoktur. Herkesi ilgilendiren meselelerin konuşulduğu, içinde yaşadığımız fiziksel dünyadan ayrı, insanın ürünü olan "kurgusal" bir dünya, bir masadır (Arendt, 1994, s. 74, 77).

Benhabib (1996, s. 239) gibi yazarlar tarafından Arendt'in bu kamusal alan modeli sınıfsal farklılıkları hesaba katmaması ve toplumun her kesimini içine dâhil etmemesi bakımından eleştirilmiştir.

2. Liberal Kamusal Alan

Birey/yurttaş ayrımına dayanan liberal teori açısından da kamusal alan önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim liberal teoriye göre birey, kamusal alanda vatandaş kimliği ile siyasal süreçlere katılmaktadır. Bu bağlamda liberal kamusal alanı Locke'a kadar götürebiliriz. Locke (2012), doğa durumundan çıkışta bireylerin toplum sözleşmesi ile yaşama, mülkiyet ve özgürlük gibi bazı temel haklarını devletin müdahale alanının dışında tuttuğunu ifade etmektedir. Yani bireyler, toplum sözleşmesi yoluyla özel alanı kamusal alandan ayırmış olur. Bu çerçevede, Locke'a göre ancak özel alanın varlık kazanmasıyla birlikte politik olan kamusal alandan bahsedebiliriz (Stainberger, 1999).

Bir diğer önemli liberal düşünür J. S. Mill'e göre ise toplumsak alan ve siyasal alan ayrımı vardır. Burada bireyin salt kendisini ilgilendiren eylemler özel alana dahildir ve korunmalıdır. Bu koruma sadece kamu otoritesine karşı değil, aynı zamanda topluma da karşıdır (Karadağ, 2003, s. 180). Bu bakımdan Mill'de özel alan hem toplumsal açıdan hem de siyasal açıdan güvence altına alınmıştır. Kamusal alan, toplumsalı (sosyal yaptırımların geçerli olduğu hukuk dışı alan) da içine alacak şekilde genişletilmiştir (Kalaycı, 2008, s. 14).

Bir diğer önemli isim olan Hayek'e göre de kamusal alan demokrasi için olmazsa olmazdır. Yani demokrasiden söz edebilmek için bir kamusal alanın varlığı gerekmektedir. Hayek'e göre kamusal alan, fırsat eşitliğine sahip bireylerin çatışmaya yol açmayacak şekilde uzlaşı sağlamaları gereken bir yerdir (Hayek, 1995, s. 23). Bu uzlaşıyı sağlama görevi de siyasal alanındır. Başka bir deyişle siyasal alan, kamusal alanda çatışma ve uzlaşmazlıkları engellemek için bireylerin kamusal alana katılımında fırsat eşitliğini sağlamalıdır. Bu fırsat eşitliği ancak yasa ile sağlanabilmektedir (Hayek, 1995, s. 22-23). Burada önemli olan nokta, Hayek'e göre kamusal alanın siyasal alan tarafından tarafsız bir şekilde ve yasa ile sınırlandırılabilir olmasıdır. Nitekim bu durum devletin, kamusal alanı yasalar aracılığı ile düzenleyebileceği anlamına gelmektedir.

Rawls ise toplumdaki farklı görüşlerin uzlaşabilmesi için "siyasal adalet" kavramını kullanır (Rawls, 1993). Siyasal adalet, kamusal aklın oluşmasının da ön koşuludur. Kamusal akıl, rasyonel bireylerin siyasal adalet temelinde oluşturduğu ve demokratik toplum düzeni için gerekli olan bir kavramdır. Rawls'ın teorisinde kamusal akıl, siyasal adalet duygusuyla, farklı fikirlerle uzlaşmacı bir şekilde kararlar alarak çoğulcu ilkelere göre hareket eden siyasal alanı oluştururlar (Müftüoğlu, 2003).

Görüldüğü gibi Rawls'ın kamusal alanı (siyasal alan) da diğer liberallerin teorileriyle benzerlik gösterecek şekilde, siyasal adalet temelinde kamusal akıl tarafından kurulan, çoğulculuğa ve uzlaşıya dayalı demokratik bir modeldir.

3. Söylemsel Kamusal Alan

Söylemsel kamusal alan modeli Habermas'ın geliştirdiği bir modeldir. Habermas, kamusal alanın gelişim sürecinde üç aşamadan söz eder. Bunlar temsili kamusal alan, edebi kamusal alan ve politik kamusal alandır. Daha sonrasında politik kamusal alanın da

dönüştüğünü ve ideolojik bir söylem alanına dönüşerek çöktüğünü dile getirir (Yükselbaba, 2008, s. 249-250). Habermas'ın kamusal alana ilişkin tanımına baktığımızda bu konuda net bir tanım ile karşılaşırız. Zira Habermas, kamusal alanı günümüz liberal demokrasileri için olmazsa olmaz kabul ederek şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Kamusal alan' kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur. Bu tür bir aradalık durumundaki bireylerin davranışları, ne iş ve meslek sahiplerinin özel işlerini görürken yaptıkları davranışlara; ne de bir devlet bürokrasinin yasal sınırlarına tabi anayasal bir düzenin üyelerinin davranışlarına benzer. Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar. Bu tür bir iletişimin daha genel bir kamusal gövde içinde gerçekleşmesi, bilginin muhataplarına aktarılmasını ve onların etkilenmesini mümkün kılacak özgül araçları gerektirir. Günümüzde gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon kamusal alanın iletişim araçlarıdır."* (Habermas, 2004, s. 95).

Yukarıdaki ifadelere baktığımızda herkesin erişebilir olduğu bir model ile karşılaşmaktayız. Yani Habermas'ın kamusal alanında tüm vatandaşların katılım sağlayıp fikirlerini ifade etme hakkı vardır. Ayrıca katılım sağlayan kişiler eşit ve özgür bireylerdir. Arendt'in modeliyle benzer şekilde konuşulan konular aleni bir şekilde konuşulur ve genel yarara ilişkin olmalıdır. Başka bir deyişle Habermas'ın kamusal alanında bireylerin özel hayatı ile ilgili olan konular konuşulmaz (Yükselbaba, 2008, s. 251).

Habermas, demokrasinin meşruluğunu sağlayan bir araç olarak gördüğü kamusal alan kavramını sonraki eserlerinde de gövde aynı kalacak şekilde geliştirmiştir. Bu bağlamda "*İletişimsel Eylem Kuramı*" adlı eserinde kamusal alanın etik boyutunu, "*Between Facts and Norms*" adlı eserinde de kamusal alanın hukuk ve demokrasi ilişkisini işlemiştir (Yükselbaba, 2008, s. 251).

Habermas'ın modelinde dikkate alınacak bir diğer konu da kamusal alanın oluşumunda kamusal iletişimin rolüdür. Bu bağlamda, Habermas'a göre kamusal gövdenin genişlemesi için kamusal iletişimin rolü çok önemlidir. Zira bilginin daha geniş kitlelere aktarılması, daha geniş kitlelerin etkilenmesi anlamına gelmektedir. Bu da daha etkili bir kamusal alan anlamına gelmektedir. Habermas kamusal iletişimin sağlanması için kitle iletişim araçlarını örnek vermiş olsa da günümüzde bu görevi internet ve sosyal medya yerine getirmektedir.

Habermas'ın kamusal alana katılımda herkesin eşit olduğu ve kamusal alana kolayca erişim sağladığı varsayımı çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Nitekim Frazer, teorik olarak kamusal alana katılımda herkesin eşit olduğu varsayımına karşı "enformel eşitsizlikler" olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Habermas'ın modelinde yapısal ve toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik bir tutum sergilemek yerine bunları paranteze aldığını dile getirmiştir (Fraser, 2004, s. 115).

4. Karşıt Kamusal Alan (Proleter Kamusal Alan)

Bu model Oscar Negt ve Alexander Kluge tarafından geliştirilmiştir. Burjuva kamusal alanını kapitalizmin ve burjuvanın çıkarlarına hizmete eden bir yapı olarak değerlendiren Negt – Kluge, bu modelin eşitlikçi olmadığını ve toplumun tüm kesimlerini "sözde" kapsadığını ileri sürmüştür (Negt & Kluge, 2004, s. 135-136). Negt – Kluge'ye

göre burjuva kamusal alanı toplumun birçok kesimini dışlayarak onları kamusal alana dâhil etmemektedir. Ayrıca kamusal alana dâhil edilmesi gereken önemli bazı konuları da yine kamusal alanın dışında bırakmaktadır. Bu bağlamda liberallerin kamu – özel ayrımını eleştiren Negt – Kluge, "aile içindeki toplumsal meseleler" ve "ekonomik yaşamın" da kamusal alana dâhil edilmesi gerektiği ve Habermas'ın kamusal alan modelinin bu bakımdan yetersiz olduğunu düşünmektedir. Negt – Kluge, üretim ilişkilerinin de dâhil edildiği sınıf temelli bir "karşıt kamusal alan" geliştirmiştir. Nitekim Negt – Kluge, burjuva kamusal alanının dışlayıcılığı sonucu çoğunluğun çıkarlarının ifade edilemediğini ileri sürmektedir (Negt & Kluge, 2004, s. 134-139).

Negt – Kluge modelinden yola çıkan Hansen de kamusal alanı liberallerden farklı şekilde, farklı sınıf ve statülerden katılımcıların eşit olmayacak şekilde yer aldığı, evrensel ve soyut ideallerin geçerli olmadığı aksine maddi yaşamdan gelen tecrübeler ve yapılar ile şekillenen bir söylemsel çekişme alanı olarak tanımlamıştır (Hansen, 2004, s. 163).

5. Yeni Bir Kamusal Alan Arayışı

Buraya kadar Benhabib'in adlandırdığı Arendtci (agnostik), söylemsel ve liberal kamusal alan modelleri ve Negt – Kluge'nin geliştirdiği karşıt (proleter) kamusal alan modelleri incelenmiştir. Bu kamusal alan modellerinin hepsinde ortak olan ise kamusal alanın herkesi ilgilendiren meselelerin tartışıldığı bir platform olarak ele alınmasıdır. Ancak, bu modellere (agnostik, söylemsel, liberal) getirilen en büyük eleştiri bireylerin kamusal alana erişimi problemidir. Zira agnostik modelde kamusal alan, sınırlı sayıda yurttaşın katılım sağladığı (belli bir mal varlığı olan, özgür, erkek bireyler) bir platform olması dolayısıyla eleştirilmektedir. Liberal model, üretim ilişkilerini kamusal alanın kapsamına almadığı dolayısıyla eleştirilmiştir. Bu bağlamda Negt – Kluge, liberal

kamusal alanı burjuva sınıfının çıkarlarına hizmet eden bir alan olarak değerlendirmiştir. Fakat Negt – Kluge, geliştirdiği modelde kamusal alana sınıf temelli yaklaşmaktadır.

Bu tezin inceleme konusu için önemli olan, bireylerin fikirlerini şiddete başvurmadan ve maruz kalmadan rahatça ifade edebildiği, erişim konusunda problem yaşamadığı bir kamusal alan modelidir. Bu bağlamda Habermas'ın modeli, etkin demokratik kamusal alanın oluşumu bakımından daha uygulanabilir niteliktedir. Burada karşımıza çıkan problem, Habermas'ın da belirttiği gibi kamusal alana erişimde kamusal iletişim sürecinin nasıl olacağı sorunudur. Bu çerçevede, tezin bir sonraki başlığında Habermas'ın ifade ettiği demokratik kamusal alan modeline ulaşmak açısından geleneksel medyanın rolü incelenecek ve daha sonrasında internet ve sosyal medyanın demokratik kamusal alanın oluşumundaki rolü değerlendirilecektir.

C. Kamusal Alan Olarak İnternet ve Sosyal Medya

Kamusal alan kavramı tarihsel süreçte çeşitli değişimler geçirerek günümüze kadar gelmiştir. Antik Yunan'da özel alanın dışında herkesi ilgilendiren kamusal konuların tartışıldığı kamusal alan zamanla matbaa, radyo, sinema ve televizyonun da dâhil olmasıyla daha geniş kitlelere ulaşan bir hal almıştır. Ancak Adorno gibi çeşitli yazarlar, mevcut kitle iletişim araçlarının hâkim burjuva sınıfının elinde olduğunu ve insanları siyasetten uzaklaştırarak eğlence içerikli yayınlara yönlendirdiğini ileri sürmüştür (Adorno, 2011, s. 109-110). Bu anlamıyla geleneksel kitle iletişim araçları ve ana akım medya, insanları kamusal ve siyasal meselelerden uzaklaştırarak içerik tüketen bir hale getirdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Son dönemlerde, teknolojik gelişmelerle birlikte internet ve sosyal medyanın kamusal iletişimi sağlama potansiyeli de göz önünde bulundurularak alternatif bir kamusal alanın oluşup oluşmadığı çoğu tartışmaya konu olmuştur. Çeşitli eleştirilerle birlikte genel kanı, internet ve sosyal medyanın, günümüzde

diğer kitle iletişim araçlarına kıyasla daha adil ve etkili bir kamusal alan oluşturduğu yönündedir.

1. Geleneksel Medya ve Kamusal Alan

Bu bölümde, burjuva kamusal alanının oluşmasında önemli role sahip olan kamusal iletişimin rolü ve dönüşüm süreci incelenecektir. Kamusal iletişimdeki değişmeler kamusal alanın da değişmesine ve dönüşmesine sebep olmuştur. Edebi kamusal alandan siyasi kamusal alana geçişte, üretim ilişkilerindeki değişimden ve gazeteler yoluyla sağlanan kamusal iletişimin, kamusal alanın gelişmesindeki öneminden bahsetmiştik. Şimdi ise diğer kitle iletişim ve haberleşme araçları ile kamusal alan arasındaki ilişki incelenecektir. Sinema, radyo, televizyon vb. iletişim araçları bunlardan bazılarıdır.

Kitle iletişim araçlarının kamusal alan için önemi ise yadsınamayacak kadar fazladır. Çünkü kamusal alan, yurttaşların eşit bir şekilde farklı fikirleri tartıştıkları, şiddet dışı yollarla bu fikirlerde uzlaştıkları ya da yeni fikirler ürettikleri bir alanı ifade etmektedir. Antik Yunan'ın aksine, modern toplumlarda kamusal iletişim, küçük bir alanda toplumun sınırlı bir kesimi arasında değil; daha geniş kitlelerce ve daha çeşitli mecralarda sağlanmaktadır. Bu mecralar kahveler, okullar, okuma salonları, kulüpler vb. gibi gerçek mekânlar olabileceği gibi; internet ve sosyal medya tarafından oluşturulan, bilginin çok daha hızlı ve özgür bir şekilde dolaşabildiği sanal mekânlar da olabilmektedir. Ayrıca kitle iletişim araçları sayesinde, çok farklı mekânlardaki insanların, aynı anda aynı bilgiye erişimi de olanaklı hale gelmektedir.

Bir dizi teknolojik gelişmeler sayesinde 20. yy'ın başlarında ilk radyo yayını ABD'de gerçekleştirilmiştir. Radyonun icadı sonrası, tek kitle iletişim aracı yazılı basın

olmaktan çıkmış ve radyo önemli bir kamusal iletişim aracı olarak uzun süre kullanılmıştır. Burada önemli olan ise radyonun kullanım amacı olan kamusal iletişimin nasıl ve kimler tarafından sağlandığıdır. Avrupa'ya baktığımızda radyo daha çok devlet kontrolünde ve devletin istek ve amaçları doğrultusunda kullanılmıştır. Brecht gibi yazarlar ise demokratik açıdan etkili olabilmesi için radyonun tek yönlü olarak değil çift yönlü olarak kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupalı devletler (özellikle Almanya) radyonun ne kadar etkili bir propaganda silahı olduğunu görmüş ve radyo yine devletlerin tekelinde, onlar için yayın yapan bir kitle iletişim aracı olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Ülkemizde ise uzun yıllar devlet tekelinde bulunan radyo, sonraki dönemlerde ise yalnızca ticari amaçla kullanım şartıyla serbest hale getirilmiştir. Sonuç olarak Avrupa'da çeşitli alternatif radyo yayınları gerçekleştirilmiş olsa da radyo, gerek Avrupa'da gerekse ülkemizde genellikle devletlerin kontrolü altında ve devletlerin propaganda aracı olarak kullanılmıştır (Soydan, 2016, s. 342-345).

20.yy'ın ilk yarısında, görüntünün iletilmesi sonucu iki önemli kitle iletişim aracı daha radyonun ve yazılı basının yanında yerini almıştır. Bunlardan biri sinema diğeri de televizyondur. 20.yy'ın ikinci yarısında bu iki kitle iletişim aracı son derece önem kazanmıştır.

Sinema özellikle 1960'ların önemli bir kamusal iletişim aracıdır. Bu dönemde televizyona göre daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca sinema sektöründe büyük film endüstrisinin yanında, Kluge'nin deyişiyle alternatif kamusal alanlar oluşturmaya çalışan, yani bu medyayı bir muhalefet ve toplumsal bilinçlendirme aracı olarak kullanmayı amaçlayan küçük yapımcılar da mevcuttur. Bu yapımcıların amacı, ana akım medya içinde kendilerine bir yer bularak fikirlerini ifade edebilmek, demokratik ve eleştirel bir kamusal alan oluşturabilmektir. Çünkü birkaç kamera ve ekipman ile

verilmek istenen mesaj, görsel bir şekilde seyirciye iletilebilmektedir. Hatta video teknik olarak Brecht'in radyo için söylediği çift yönlü iletişimi gerçekleştirmek açısından daha fazla olanak sağlamaktadır. Nitekim Halleck'de video ve bilgisayar ortamının, insanların aktif üreticiler ve katılımcılar olabilecekleri ortamlar olduğunun altını çizer (Akbal, 2004, s. 665).

Ancak sinemanın alternatif kamusal alanlar oluşturmasının önünde önemli bir engel vardır. Bu engel üretilen filmlerin dağıtılması kısmında ortaya çıkmaktadır. Sinemayı, ana akım yapımlardan daha farklı bir amaç için, alternatif bir kamusal alan oluşturmak için kullanan Alexander Kluge, Stuart Liebman ile yaptığı bir söyleşisinde film üretmenin çok zor olmadığını ancak dağıtımın ve izleyici kitlesine ulaşmanın kolay olmadığından söz etmektedir. Devamında ise artık büyük sinema zincirlerinin sinema sektörü üzerindeki hâkimiyetinden bahsederek her filmin gösterime sokulmamasından mustariptir. Çünkü sinema sektörünü elinde bulunduran büyük sinema endüstrisi, izleyici kitlesinin tercihlerine göre hareket etmektedir.

Kluge, sinemadaki izleyici kitlesinin artık 12-23 yaş arası gençler olduğunun ve bu kitleye hitap eden 'Rambo' gibi filmlerin sinema endüstrisi tarafından tercih edildiğinin altını çizmektedir. Bu durumun sebebi ise Kluge'ye göre insanların bu tür filmleri bir kaçış yolu olarak görmeleridir.

> *"(...) ancak sinema giderek 'çocuk sineması' konumuna kaydı. Bunu bir eleştirmen olarak söylemiyorum; her birimiz açısından bu değişimi anlamak gerektiği için söylüyorum. Bu sadece politik bir sorun değil; bu durum aynı zamanda gündelik yaşamlarının gerçek üreticisi olmaktan giderek daha çok uzaklaşan insanların üzerindeki ısrarlı ve bütüncül yük fazlalığının sonucudur. İnsanlar acı çekiyorlar; nasıl yaşadıklarını algıladıklarında bilişsel bir uyumsuzluk içine düşüyorlar. Bu durumda şöyle hissediliyor: Eğer mevcut yaşamımın üreticisi benmişim gibi hissediyorsam, mutsuz*

olurum. Bu yüzden, kendi yaşamımın izleyicisi konumunda olmayı tercih ederim. Yaşamımı toplum içinde değiştiremediğime göre, izleyici olarak değiştirmeyi tercih ederim. Bu yüzden geceleri, gün boyunca edindiğim tecrübelerden farklı filmler seyrederim. Yani bu hislere dayanarak tecrübe ve sinema arasında keskin bir ayrım ortaya çıkıyor. İşte bizim yaptığımız filmlerin karşılaştığı engel budur. Biz, yani 60'ların insanları, tecrübe ve fiksiyon arasındaki karşıtlığa inanmayız." (Liebman, 2004, s. 613).

Yani Alexander Kluge'nin bu ifadelerinden yola çıkarsak sinema endüstrisi, çeşitli alternatif yapımlar olmasına rağmen çoğunluğa hitap eden yapımları tercih etmektedir. Bu da alternatif yapımların anaakım yapımlar karşısında son derece silik olmalarına ve dolayısıyla amaçladıkları alternatif kamusal alanları etkili bir şekilde oluşturamamalarına sebep olmaktadır.

Günümüzün en yaygın kitle iletişim araçlarından birisi de televizyondur. Özellikle 20. yy'ın sonlarına gelindiğine neredeyse her evde en az bir adet televizyon mevcuttur. Ancak sinema için yukarıda anlatılan durum televizyon için de söz konusudur. Çünkü televizyon kanalları da genellikle sınırlı sayıda özel şirketin elindedir. Hal böyle olunca da seyirciler, tek merkezden yönetilen ve tıpkı sinemada olduğu gibi, ticari kaygıların hâkim olduğu çeşitli yapımlarla karşı karşıya bırakılmaktadır. Yani çok sayıdaki televizyon izleyicisi, çift yönlü bir iletişim gerçekleştirmek yerine bu kanallar tarafından verilen görüntülere maruz kalmaktadır.

Ayrıca Televizyon ile sinema arasındaki bir diğer fark ise mekânsaldır. Sinema, kamusal bir mekân olan sinema salonlarında seyredilir; televizyon özel alanın mekânı olarak söz edilen hane içinde seyredilmektedir. Bu durum ise televizyonu sinema karşısında tercih edilebilirlik bakımından daha avantajı bir konuma sokmaktadır. Ancak

alternatif bir kamusal alan oluşturmak açısından televizyon, sinemaya göre daha sorunludur. Çünkü televizyon kanalları genellikle az sayıda kanal sahibi ya da devlet tarafından kontrol edilmektedir. Piyasa koşullarına göre hareket eden bu şirketler, çoğunlukla eğlence içerikli yayınlar yapmaktadır. Seyirci kitlesine ise kendilerine verilen bu yayınları seyretmekten başka bir yol gözükmemektedir. Bir diğer boyut ise etkili bir kamusal alanın oluşumu için gereken tartışma ortamıdır. Sinema salonları bir kamusal mekân olarak, sözü edilen tartışma ortamının oluşturulması açısından televizyona kıyasla daha başarılıdır.

Sonuç olarak, günümüz yaygın kitle iletişim araçları arasında sayılan gerek sinema gerekse radyo ve televizyon ya devlet kontrolündedir ya da bu kitle iletişim araçlarını ticari amaçlı kullanan ve dolayısıyla içerik üretimi konusunda piyasa koşullarına göre hareket eden belirli şirketlerin elindedir (sinema görece kamusal alan oluşturmak açısından gerek mekânsal olarak gerekse içerik üretebilme açısından diğerlerine göre daha avantajlıdır). Her biri için alternatif bir kamusal alan oluşturma açısından çeşitli alternatif yayınlar söz konusu olsa bile bu yayınlar, anaakım yayınlar karşısında gerektiği kadar etkili olamamıştır.

Habermas'a göre günümüz kitle iletişim araçları ile anaakım medya tarafından üretilen kamusal alan, sözde kamusal alandır. Çünkü eski kamusal tartışmaların yürütüldüğü kültür üretilen kamuya piyasa koşulları hâkim olarak bu alanı, kültür tüketen bir yapıya dönüştürmüştür. Bu durum ise kamusal iletişimin sağlandığı kitle iletişim araçlarının (Habermas daha çok yazılı basından bahsediyor ancak günümüzde sinema ve televizyon için de bu durum söz konusu) ticari amaçlar doğrultusunda kullanılır bir hale gelmesi ile mümkün olmuştur.

"Mal mübadelesi ve toplumsal emek alanlarına egemen olan piyasa yasaları, bir kamusal topluluk teşkil eden özel şahıslara ayrılmış alanı da istila ederlerse, akıl yürütme faaliyeti tüketim faaliyetine dönüşme eğilimine girer ve kamusal iletişim bağlamı tekbiçimlileştirilmiş münferit iktibas edimlerine bölünür." (Habermas, 2015, s. 277).

İnsanları kültür tüketimine yönelten ve genellikle çoğunluğun eğlence ve hayattan kaçış ihtiyacını karşılayan, bu amaçla da yaygın kitle iletişim araçlarını kullanan anaakım medya; bir yandan bu insanların apolitikleşmesine ve etkili bir kamusal alanın önemli kavramlarından olan siyasal katılımın yeteri kadar sağlanamamasına yol açmaktadır. Diğer yandan da bu sözde kamusal alana karşı alternatif, gerçek bir kamusal alan oluşturmak isteyen insanları, söz konusu amaç doğrultusunda, kamusal iletişimi sağlayabilecekleri farklı mecralara doğru yöneltmektedir.

2. Yeni Bir Kamusal Alan: İnternet ve Sosyal Medya

Bu bölümde, klasik kitle iletişim araçlarına alternatif olarak internet ve sosyal medya incelenecektir. Daha sonra ise sosyal medyanın demokratik, etkin ve siyasal katılımın sağlanabildiği bir kamusal alan oluşturma potansiyeli tartışılacaktır. Zira 21. yy'ın yeni fenomeni olan internet ve sosyal medya günümüzde en az klasik kitle iletişim araçları kadar yaygındır. Bu yaygın kullanımı ise birkaç özelliğine borçludur. Bunlar kısaca erişim kolaylığı, anonimlik, bir modeme ve bir bilgisayara sahip olduktan sonra ücretsiz olması vb. olarak sıralanabilir.

Klasik kitle iletişim araçlarının etkili bir kamusal alan oluşturmadaki en büyük probleminin siyasal katılımın sağlanamaması olduğunu ve dolayısıyla; bu yayın organlarının, ticari kaygılar güdülmesi sebebiyle, çoğunluğun taleplerine göre içerik sağlayarak insanları, kültür üreten değil kültür tüketen bir noktaya getirdiğinden önceki kısımda söz edilmişti. Ancak internet kullanımı açısından durum biraz daha farklıdır.

Çünkü internet diğer kitle iletişim araçları gibi kolaylıkla kontrol edilememekte ve dolayısıyla internete, geniş kitleler tarafından, bir engelle karşılaşılmadan erişim sağlanabilmektedir. Bu da farklı fikirlerin internet üzerinden kolaylıkla ifade edilebilmesini mümkün hale getirmektedir. Ayrıca klasik kitle iletişim araçlarından bir diğer farkı da kullanıcıların kamusal iletişimi sağladığı mekân noktasındadır. Klasik kitle iletişim araçları ile yapılan yayınlara izleyicilerin katılım olanağı olmadığı için kamusal alan ancak reel bir mekânda, bu yayınlar hakkında tartışma ve akıl yürütme yolu ile oluşturulabilmektedir. Nitekim Habermas'ın söz ettiği burjuva kamusal alanı da bu şekilde oluşmuştur. İnternet ise Brecht'in radyo için, Halleck'in video için bahsettiği çift yönlü iletişimi sağlayabilmekte ve kamusal alanın oluşması için sanal bir mekân sağlayabilmektedir. Yani oluşturulan bu sanal mekânda anaakım medya tarafından dışlanan farklı gruplar hızlı ve interaktif bir şekilde bilgi akışını gerçekleştirebilecek, katılım olanakları sayesinde etkili bir kamusal alanın oluşumu mümkün hale gelebilecektir.

John Keane'in kamusal alan hakkındaki görüşleri bu ifadeleri destekler niteliktedir. Çünkü Keane, iktidar mücadelesi ve karşılaşmasının, şiddet içermeden sağlanabilmesi koşulu ile her türlü iletişim biçiminin, meşru bir kamusal alan olarak kabul edilebileceğini ifade etmektedir (Kejanlıoğlu, 2004, s. 700).

Günümüzün en önemli kamusal iletişim mecralarından birisi olarak kullanılan sosyal medyayı ele alalım ve alternatif bir kamusal alan oluşturma konusunda klasik kitle iletişim araçlarının yerini doldurup dolduramayacağını kısaca inceleyelim. İlk olarak sosyal medya, internet erişimi olan her insanın kolayca bir hesap açarak katılabileceği ve burada aktif katılımcı olabileceği, anayasal sınırlar dâhilinde her türlü düşüncesini paylaşabileceği sanal bir uzamdır. Bu mecrada her türden bilgi yazılı, görsel ve işitsel olarak çok hızlı bir şekilde paylaşılabilmekte; alıcı kitleye anında ulaşabilmektedir.

Bilginin paylaşıldığı mecradaki alıcılar ise söz konusu bilgiye anında reaksiyon gösterebilmektedir. Bu durum ise kamusal duyarlılık oluşturmak konusunda kitle iletişim araçlarından beklediğini alamayan çoğu insanı sosyal medyaya yöneltmektedir.

Özellikle, *Twitter* adlı sosyal medya platformu incelendiğinde burada, kamusal duyarlılığı sağlamaya çalışan, politik olarak nitelendirilebilecek çok sayıda hareketle karşılaşmak mümkündür. Bunun sebeplerinden bazıları, bir sosyal medya platformu olan *Twitter*'ın kullanımının son derece kolay olması ve çok sayıda kullanıcı tarafından kullanılmasıdır. Nitekim bu platformu kullanan herkes *hashtag* yolu ile herhangi bir konuyu kamuoyu önüne kolayca çıkarabilmektedir. Milyonlarca insan ise bu hashtagin altında fikirlerini özgürce ifade edebilmektedir. Açılan hashtagler ise zaman zaman ciddi katılımlarla karşı karşıya kalabilmekte, hatta siyasi iktidarlar üzerinde etkili denetim mekanizmaları oluşturabilmektedir. Örneğin dünya üzerinde çok sayıda çevreci grup, bu platform sayesinde doğayı korumaya yönelik hareketleri organize edebilmiştir. İnsanlar bir hashtag altında toplanmış, burada fikirlerini ifade etmiş, sonunda da uzlaşarak organize olabilmişlerdir. Hükümetler ya da şirketler ise söz konusu hareketler karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştır. *Twitter* bu bağlamda incelendiğinde, bir sosyal medya platformu olan *Twitter*'ın anaakım medya tarafından oluşturulan sözde kamusal alan karşısında buna alternatif bir kamusal alan oluşturabildiği sonucuna ulaşabiliriz. Çünkü demokratik ve etkili kamusal alanın oluşması için olmazsa olmaz olan eleştirel siyasal katılım, yurttaşların herhangi bir engel ile karşılaşmadan özgür bir şekilde fikirlerini ifade edebilmesi, karşıt fikirlerin şiddet içermeden uzlaşmaya varması gibi kavramlardan burada söz edilebilmektedir.

Ayrıca sosyal medyada kamusal iletişim yalnızca yazılı olarak değil, görsel ve işitsel olarak da sağlanabilmektedir. İnsanlar telefonları ya da kameraları ile çektikleri videoları kolay bir şekilde bu platformlara yükleyebilmektedir. Bu da video yoluyla

kamusal içerikli mesajlar vermek isteyen ancak, sinema ya da televizyon gibi araçlara erişimi engellenen insanlar veya fikirlerin seslerini duyurabilmelerine olanak sağlamaktadır. Zira bu platformlara video yüklemek için tekel konumundaki kanal sahiplerine ya da sinema dağıtıcılarına gereksinim duyulmamaktadır. Sosyal medya yolu ile paylaşılan videoların sinema ve televizyona göre bir diğer avantajı da bu videoların altına yorum yapılabilmesidir. Örneğin, *Youtube* adlı video paylaşım sitesinde isteyen herkes video yolu kendini ifade edebilmektedir. Diğer izleyiciler ise anında bu videoların altına yorum yapabileceklerdir. Söz konusu durum ise sinema ya da televizyondan farklı olarak, gerçek bir mekâna gereksinim duyulmadan çok daha fazla insanın bu sanal mekânlarda kamusal iletişime dâhil olabilmesini ve dolaysıyla kamusal alan oluşturabilmesini mümkün kılmaktadır.

Sosyal medyanın bir diğer avantajı ise insanların bu platformları kullanarak kendilerini çok farklı şekillerde ifade etmelerine olanak sağlamasıdır. Keane'in kamusal alan tanımına göre politik amaçla sağlanan her türden iletişim, meşru bir kamusal alan oluşturabilmektedir. Bu iletişim; müzik, spor, resim vb. gibi ifade araçlarını da kapsamaktadır. Sosyal medya ise toplumdaki neredeyse her insanın kolayca erişim sağlayabildiği bir alan olduğu için bu platformlarda çeşitli ifade şekilleri ile oluşturulmuş alternatif kamusal alanlar ile karşılaşmak mümkündür. Örneğin politik anlamda eleştirel içerik üreten çeşitli müzik grupları, klasik kitle iletişim araçları tarafından oluşturulan anaakım medya içerisinde yer bulamadıklarından dolayı yeterli takipçi kitlesine ulaşamamakta hatta çoğu insan tarafından varlıkları dahi bilinmemekteydi. Ancak günümüzde, sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla bu müzik grupları, yıllardır popüler olan bazı diğer gruplardan bile daha fazla rağbet görebilmekte, daha fazla insana ulaşabilmektedir.

III. İNTERNET VE SOSYAL MEDYAYA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Buraya kadar ifade özgürlüğünün modern liberal demokrasiler açısından ne kadar önemli olduğu incelendi. Bu bağlamda mutlak bir ifade özgürlüğünün mümkün olmadığından ve meşru sınırlarını aşmayacak şekilde ve bazı ilkelere uygun olarak sınırlandırılabileceğinden bahsedildi. Daha sonra da kamusal alan kavramının yine günümüz modern liberal demokrasileri bağlamındaki rolüne değinildi. Aynı zamanda modern demokrasinin temelini oluşturan etkin ve özgür bir tartışma ortamının oluşabilmesi için fikirlerin şiddet içermeden ve aynı zamanda fikirlerin serbestçe ifade edilebilmesi gerektiğine vurgu yapıldı. Çünkü ifade özgürlüğü aynı zamanda demokratik bir kamusal alanın oluşabilmesi açısından olmazsa olmaz öneme sahiptir.

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkılacak olursa günümüzde demokratik kamusal alanın oluşumuna bir zemin teşkil eden internet ve özellikle de sosyal medyada ifade özgürlüğünün sağlanması son derece önemlidir. Ancak mutlak anlamda bir ifade özgürlüğü bu platformlarda demokratik bir kamusal alanın oluşumu açısından tehlikeli olabilmektedir. Çünkü meşru sınırlarını aşan ifade özgürlüğü, çeşitli şiddet ve tahrik unsurlarını da beraberinde getirebilmektedir. Bu da demokratik kamusal alanın oluşumu açısından önemli bir diğer kavram olan fikirlerin barışçıl yollardan ifade edilmesine zarar vermektedir.

İnternet ve bilhassa sosyal medyada fikirlerin mutlak bir serbestlikle ifade edilebilmesi bir yandan da kamuoyunun yanlış bilgilenmesine sebep olacak çeşitli paylaşımlara zemin teşkil edebilmektedir. Dezenformasyon olarak adlandırılan bu durum ise vatandaşların doğru bilgi edinme hakkının ihlali ile sonuçlanarak etkin bir kamusal alanın oluşumunu tehdit edebilmektedir.

Tüm bunlar beraberinde internette yapılan paylaşımlara kamu otoriteleri tarafından müdahale etme ve denetleme tartışmalarını getirmektedir. Bu bağlamda devlet, çeşitli yasal düzenlemeler ile internet ortamında yapılan paylaşımlara sınırlamalar getirmektedir. Burada önemli olan ise yapılan bu düzenlemelerin ifade özgürlüğünün sınırlanmasının meşru gerekçelerini ne kadar sağladığıdır. Çünkü bir yandan internet alanındaki paylaşımlara getirilen hukuki düzenlemeler, dezenformasyon ve şiddet unsurlarını önleyerek daha etkili bir kamusal alanın oluşumuna hizmet ederken diğer yandan ifade özgürlüğünün alanına müdahale ederek demokratik kamusal alanın işlevini de bozma tehlikesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda kanun koyucu söz konusu yasal düzenlemeleri yaparken ifade özgürlüğünün kabul edilen makul sınırlama sebeplerini aşmamalıdır.

Bu bilgiler ışığında tezin son bölümünde ülkemizde sosyal medya ve internet alanında yapılan hukuki düzenlemelerin demokratik kamusal alana olan etkisi incelenecektir.

A. İnternet ve Sosyal Medyaya İlişkin Türkiye'deki Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de internete ve sosyal medyaya ilişkin çeşitli yasal düzenlemeler mevcuttur. Bu düzenlemelerin amacı, erişimi çok kolay olan internetin kamu otoritelerini aşarak mevcut düzeni tehdit etmelerini engellemektir. Bu bağlamda, internet ve sosyal medyaya ilişkin yasal düzenlemeler ifade özgürlüğü ile ilişkileri bakımından incelenecektir. Bu düzenlemeler vasıtasıyla kamu otoriteleri, kişilerin sanal ortamda fikirlerini kontrolsüz bir şekilde ifade etmelerini engellemektedir. Başka bir deyişle kamu otoriteleri yasal düzenlemeler yoluyla bireylerin sanal ortamda yapacakları paylaşımların kurallarını belirlemektedir.

Türkiye'de 2007 yılına kadar internette yapılan paylaşımları düzenlemeye yönelik özel bir kanun söz konusu değildir. Ancak TCK'nın ifade suçlarını düzenleyen 159. maddesine aykırı olduğu gerekçesine dayanılarak çeşitli internet sitelerinin kapatıldığını görülmektedir (Akdeniz & Altıparmak, 2008, s. 4).

2007 yılında çıkarılan 5651 sayılı "*İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun*" ile Türkiye'de, internet üzerinden yapılacak paylaşımlara ilişkin ilk yasal düzenleme yapılmıştır. Bu kanun yürürlüğe girdikten sonrasında internet sitelerinde yapılan paylaşımlara ilişkin müdahaleler kolaylaşmıştır. Zira *5651 sayılı Kanun* yürürlüğe girdikten sonra "hatırı sayılır sayıda web sitesi" aleyhine erişim engelleme kararı verilmiştir (Akdeniz & Altıparmak, 2008, s. 8). Diğer bir taraftan da *5651 sayılı Kanun* ile internet ortamında yapılan paylaşımlara ilişkin düzenlemelerde muğlaklık ortadan kalkmıştır. Çünkü bu kanundan önceki dönemlerde internette ifade özgürlüğüne ilişkin müdahaleler *5237 sayılı TCK* ve 5816 sayılı "*Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun*" hükümlerine göre yapılmaktaydı (Berber & Kaya, s. 17). Bu da çeşitli durumlarda belirsizliklere yol açmaktaydı. *5651 sayılı Kanun* sonrasında ise internette yapılan paylaşımlara ilişkin çoğu müdahale bu kanuna dayanılarak ve bu kanunun belirlediği usul ve esaslar çerçevesinde yapılmıştır. Yani diyebiliriz ki *5651 sayılı Kanun* sonrasında internet ortamında yapılan paylaşımlara ilişkin müdahaleler daha şeffaf bir zemine oturmuştur (Berber & Kaya, s. 17).

İnternette yapılacak yayınlara ilişkin yasal düzenlemelere olan ihtiyaç, *Youtube* gibi platformların iyice yaygınlaşması sonucunda anlaşılmıştır. Zira bu gibi platformlar sayesinde her türden içerik kontrolsüz bir şekilde bireyler tarafından paylaşılabilmekte, paylaşılan içeriklere de çok sayıda insan kolayca ulaşabilmekteydi. Söz konusu durum ise Türkiye'de, internet üzerinden kontrolsüz bir şekilde içerik paylaşımını engellemeye

yönelik çeşitli yasal düzenlemelerin yapılması için yasama organını harekete geçirmiştir (Akdeniz & Altıparmak, 2008, s. 10).

1. 5651 Sayılı Kanun[20]

2007 yılında *Resmi Gazete*'de yayınlanan *5651 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun"* ile ülkemizde internet üzerinden yapılacak paylaşımlara ilişkin çeşitli sınırlandırmalar getirilmiştir. Söz konusu kanunun amacı, yine aynı kanunun ilk maddesinde *"Bu Kanunun amaç ve kapsamı; içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı ve toplu kullanım sağlayıcıların yükümlülük ve sorumlulukları ile internet ortamında işlenen belirli suçlarla içerik, yer ve erişim sağlayıcıları üzerinden mücadeleye ilişkin esas ve usûlleri düzenlemektir."* şeklinde tanımlanmıştır. Kanunun ikinci maddesinin f) fıkrasında da *"İnternet ortamı üzerinden kullanıcılara sunulan her türlü bilgi veya veriyi üreten, değiştiren ve sağlayan gerçek veya tüzel kişileri*" içerik sağlayıcı olarak tanımlanmıştır.

5651 Sayılı Kanun'un *8/A maddesinin* ilk fıkrasında *"Yaşam hakkı ile kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması, millî güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması sebeplerinden bir veya bir kaçına bağlı olarak hâkim veya gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, Cumhurbaşkanlığı veya millî güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması ile ilgili bakanlıkların talebi üzerine Başkan tarafından internet ortamında yer alan yayınla ilgili olarak içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi kararı verilebilir (...)"*, 3'üncü fıkrasında *"Bu madde kapsamında verilen*

[20] 04.05.2007 tarihli ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun

erişimin engellenmesi kararları, ihlalin gerçekleştiği yayın, kısım, bölüm ile ilgili olarak (URL, vb. şeklinde) içeriğe erişimin engellenmesi yöntemiyle verilir. Ancak, teknik olarak ihlale ilişkin içeriğe erişimin engellenmesi yapılamadığı veya ilgili içeriğe erişimin engellenmesi yoluyla ihlalin önlenemediği durumlarda, internet sitesinin tümüne yönelik olarak erişimin engellenmesi kararı verilebilir." ve 4'üncü fıkrasında "*Bu madde kapsamındaki suça konu internet içeriklerini oluşturan ve yayanlar hakkında Başkan tarafından, Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulur. Bu suçların faillerine ulaşmak için gerekli olan bilgiler içerik, yer ve erişim sağlayıcılar tarafından hâkim kararı üzerine adli mercilere verilir. Bu bilgileri vermeyen içerik, yer ve erişim sağlayıcıların sorumluları, fiil daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmadığı takdirde, üç bin günden on bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır."* şeklinde düzenlemeler mevcuttur.

Kanun'un 9'uncu maddesinde de *"İnternet ortamında yapılan yayın içeriği nedeniyle kişilik haklarının ihlal edildiğini iddia eden gerçek ve tüzel kişiler ile kurum ve kuruluşlar, içerik sağlayıcısına, buna ulaşamaması hâlinde yer sağlayıcısına başvurarak uyarı yöntemi ile içeriğin yayından çıkarılmasını isteyebileceği gibi doğrudan sulh ceza hâkimine başvurarak içeriğin çıkarılmasını ve/veya erişimin engellenmesini de isteyebilir."* şeklinde bir düzenleme mevcuttur. Yine aynı maddenin 3'üncü fıkrasında *"İnternet ortamında yapılan yayın içeriği nedeniyle kişilik hakları ihlal edilenlerin talepleri doğrultusunda hâkim bu maddede belirtilen kapsamda içeriğin çıkarılmasına ve/veya erişimin engellenmesine karar verebilir."* şeklinde, 4'üncü fıkrasında da *"Hâkim, bu madde kapsamında vereceği erişimin engellenmesi kararlarını esas olarak, yalnızca kişilik hakkının ihlalinin gerçekleştiği yayın, kısım, bölüm ile ilgili olarak (URL, vb. şeklinde) içeriğe erişimin engellenmesi yöntemiyle verir. Zorunlu olmadıkça internet sitesinde yapılan yayının tümüne yönelik erişimin engellenmesine karar verilemez.*

Ancak, hâkim URL adresi belirtilerek içeriğe erişimin engellenmesi yöntemiyle ihlalin engellenemeyeceğine kanaat getirmesi hâlinde, gerekçesini de belirtmek kaydıyla, internet sitesindeki tüm yayına yönelik olarak erişimin engellenmesine de karar verebilir." 11'inci fıkrasında da *"Sulh ceza hâkiminin kararını bu maddede belirtilen şartlara uygun olarak ve süresinde yerine getirmeyen içerik, yer ve erişim sağlayıcıların sorumluları, beş yüz günden üç bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.*" şeklinde düzenlemeler mevcuttur.

Bu düzenlemelere göre internet ortamında yapılan bir yayın sonucu kişilik hakkı ihlal edilenler doğrudan bu ihlale ilişkin "içeriğin çıkarılması" ya da "erişimin engellenmesini" doğrudan sulh ceza hâkiminden isteyebilecektir. Hâkim, bu başvuru sonucunda "içeriğin çıkarılması" ya da "erişimin engellenmesine" karar verebilecektir. Ancak zorunlu durumlarda, yani söz konusu ihlalin sadece söz konusu içeriğe yönelik erişimin engellenmesi ile ortadan kaldırılamayacağı durumlarda, hâkim gerekçe belirterek yayının yapıldığı internet sitesinin tümüne yönelik erişimin engellenmesi kararı verebilmektedir. Başka bir deyişle bu internet sitesinin kapatılmasına karar verebilir. Hâkimin kararını yerine getirmeyen içerik, yer ve erişim sağlayıcıları da adli para cezası ile cezalandırılabilmektedir. 9. maddedeki "erişimin engellenmesi" ifadesi ise 29.7.2020 tarihli ve *7253 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*" ile getirilmiştir.

Ayrıca, internet ortamında yapılan yayın kamu düzeni, milli güvenlik vb. gerekçeleri açısından bir tehdit oluşturuyorsa söz konusu içeriğe ve gerektiğinde tüm siteye yönelik erişimin engellenmesi kararı verilebilecektir. Bunlara ek olarak ilgili içerik, yer ve erişim sağlayıcıları adli para cezası ile cezalandırılabilecektir.

5651 sayılı Kanun'un gerekçesine baktığımızda ise bu kanunun yeni bir suç kategorisi oluşturmadığı, sadece internet üzerinden de suç işlenebileceği ve bu suçların içerik, yer ve erişim sağlayıcıları üzerinden önlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Zira internet üzerinden işlenebilecek suçlara ilişkin özel kanunlarda belirtilen hükümler yetersiz kalmaktadır. *5651 sayılı Kanun* ile internet üzerinden işlenebilecek suçlara ilişkin idari ve yargısal denetimin sağlanması amaçlanmıştır. Bu çerçevede 2016 yılında yapılan değişiklikle birlikte *5651 sayılı Kanun* kapsamında alınacak idari tedbirlerde BTK yetkilidir.

Erişim Sağlayıcıları Birliği, 5651 sayılı kanunun 6/A maddesinde düzenlenmiş bir özel hukuk tüzel kişisidir. Birliğin görevi 5651 sayılı Kanun'un 8. maddesi kapsamı dışındaki konularda erişimin engellenmesine ilişkin kararların uygulanması sağlamaktır. Bu kapsamda 5651 sayılı Kanun'un 8/A ve 9. maddelerinde düzenlenen "içeriğin çıkarılması" ve "erişimin engellenmesi" konularına ilişkin kararlar erişim sağlayıcıları birliği tarafından yerine getirilmektedir. Birlik, 5651 sayılı Kanun'un 6/A maddesinin 5. fıkrasında belirtildiği üzere 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu[21] çerçevesinde yetkilendirilen tüm internet ve servis sağlayıcıları ve internet erişim hizmeti veren diğer işletmecilerin katılımıyla oluşmaktadır. Aynı maddenin 10. fıkrasına göre birliğe üye olmayan internet servis sağlayıcıları faaliyette bulunamamaktadır.

2. 7253 Sayılı Kanun[22]

5651 sayılı Kanun, *7253 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*" ile bir dizi değişikliğe uğramıştır. *7253*

[21] 5.11.2008 tarihli ve 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu
[22] 29.7.2020 tarihli ve 7253 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

sayılı Kanun kapsamında yapılan değişiklikler kamuoyunda "sosyal medya düzenlemeleri" olarak da bilinmektedir.

7253 sayılı Kanun incelendiğinde ise kanunun ilk maddesinde *"s) Sosyal ağ sağlayıcı: Sosyal etkileşim amacıyla kullanıcıların internet ortamında metin, görüntü, ses, konum gibi içerikleri oluşturmalarına, görüntülemelerine veya paylaşmalarına imkân sağlayan gerçek veya tüzel kişileri,"* hükmü eklenerek *5651 sayılı Kanun'da* sosyal ağ sağlayıcısı tanımlanmıştır. Zira kanunun amaçlarından biri de bu sosyal ağ sağlayıcılarına çeşitli yükümlülükler getirmektedir. Bu durumu ise *7253 sayılı Kanun'un* 6. maddesinde görmekteyiz. Söz konusu madde 5651 sayılı kanuna "Ek Madde – 4" maddesini getirmektedir. Bu madde, *5651 sayılı Kanun'*a "*Türkiye'den günlük erişimi bir milyondan fazla olan yurt dışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcı; Kurum, Birlik, adli veya idari makamlarca gönderilecek tebligat, bildirim veya taleplerin gereğinin yerine getirilmesi ve kişiler tarafından bu Kanun kapsamında yapılacak başvuruların cevaplandırılması ve bu Kanun kapsamındaki diğer yükümlülüklerin yerine getirilmesini temin için yetkili en az bir kişiyi Türkiye'de temsilci olarak belirler ve bu kişinin iletişim bilgilerine kolayca görülebilecek ve doğrudan erişilebilecek şekilde internet sitesinde yer verir*. (…) *Temsilcinin gerçek kişi olması hâlinde Türk vatandaşı olması zorunludur.*" hükmünü getirilmiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında bu yükümlülüğünü 30 gün içinde yerine getirmeyen sosyal ağ sağlayıcısına "(…) *Başkan tarafından on milyon Türk lirası idari para cezası verilir. Verilen idari para cezasının tebliğinden itibaren otuz gün içinde bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi hâlinde otuz milyon Türk lirası daha idari para cezası verilir. İkinci kez verilen idari para cezasının tebliğinden itibaren otuz gün içinde bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi hâlinde Başkan tarafından Türkiye'de mukim vergi mükellefi olan gerçek ve tüzel kişilerin ilgili sosyal ağ sağlayıcısına yeni reklam vermesi yasaklanır, bu kapsamda yeni sözleşme kurulamaz ve buna ilişkin para transferi*

yapılamaz. Reklam yasağı kararının verildiği tarihten itibaren üç ay içinde bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi hâlinde Başkan, sosyal ağ sağlayıcının internet trafiği bant genişliğinin yüzde elli oranında daraltılması için sulh ceza hâkimliğine başvurabilir. Başvurunun kabulüne ilişkin hâkim kararının uygulanmasından itibaren otuz gün içinde söz konusu yükümlülüğün yerine getirilmemesi hâlinde Başkan, sosyal ağ sağlayıcının internet trafiği bant genişliğinin yüzde doksan oranına kadar daraltılması için sulh ceza hâkimliğine başvurabilir. (...) Hâkim tarafından verilen kararlar erişim sağlayıcılara bildirilmek üzere Kuruma gönderilir. Kararların gereği, bildirimden itibaren derhâl ve en geç dört saat içinde erişim sağlayıcıları tarafından yerine getirilir." Hükmü yer almaktadır. Ayrıca *7253 sayılı Kanun*'un *5651 sayılı Kanun*'da yaptığı bir diğer değişiklik, *5651 sayılı Kanun*'un 9. maddesine "erişimin engellenmesi" ifadesinin getirilmesidir. Görüldüğü gibi *7253 sayılı Kanun*'un amacı günlük erişimi 1 milyondan fazla olan *Twitter, Instagram, Youtube* gibi merkezi yurt dışında olan sosyal medya sitelerine yönelik düzenlemeler getirmektir. Bu yolla söz konusu sitelerin denetiminin sağlanması kolaylaşacaktır. Kanunun genel gerekçesine baktığımızda, gelişen teknoloji ile birlikte sosyal medyanın hayatımızda önemli bir yer edindiğinden bahsedilmektedir. Devamında da sosyal medya şirketlerinin, kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması noktasında üzerine düşeni yapmadığı dile getirilmiştir. Ayrıca bu şirketlerin, devletlerin kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik taleplerine de direnç gösterdikleri ve böylece devletlerin, kişilere yönelik temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin görevini yerine getirmekte zorlandıkları belirtilmiştir.

Bu bağlamda, *7253 sayılı Kanun*'un genel gerekçesinde devletlerin; milli güvenlik, kamu düzeni, kişilerin temel hak ve özgürlüklerin korunması (kişilik hakları, kişilerin şeref ve itibarının korunması vb.) gibi yükümlülüklerini yerine getirmeleri için yasama yetkisini kullanarak bu sosyal medya şirketlerine ilişkin çeşitli yasal

düzenlemeler getirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylece sosyal medya üzerinden yapılan ve ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyecek paylaşımlar kontrol altında tutulabilecektir. Bu gibi müdahalelerin yapılabilmesi için sosyal medya şirketlerinin de gereken sorumlulukları yerine getirmeleri gerektiği belirtilmiştir.

3. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu[23]

5237 sayılı TCK, suçları ve bu suçlara ilişkin öngörülmüş cezaların düzenlendiği kanundur. Bu kanun hükümlerine göre çeşitli fiiller "ifade özgürlüğü" kapsamında değerlendirilmeyerek suç olarak kabul edilmiştir. Burada TCK'da düzenlenen tüm ifade suçları dikkate alınmayacaktır. Sadece tezin inceleme konusu ile ilgili olan kısımlar ele alınacaktır.

Bu kapsamda TCK 125. maddenin ilk fıkrasında *"Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden (...) (1) veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır. (...)"* şeklinde hakaret suçunu düzenlemiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında da *"Fiilin, mağduru muhatap alan sesli, yazılı veya görüntülü bir iletiyle işlenmesi halinde, yukarıdaki fıkrada belirtilen cezaya hükmolunur."* şeklinde bir düzenleme ile söz konusu fiilin internet ortamında da işlense hakaret sayılacağı belirtilmiştir. Ancak, TCK'da "cumhurbaşkanına hakaret" suçu 125. Madde kapsamında değerlendirilmeyip 299. maddede *"Cumhurbaşkanına hakaret eden kişi, bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."* şeklinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda internet ortamında yapılan, kişilerin şeref ve itibarını zedelemeye yönelik paylaşımlar yukarıdaki hükümlere göre suç teşkil etmektedir.

[23] 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu

TCK'nın 300 ve 301'inci maddelerinde de devletin egemenlik alametlerine ve devletin kurum ve organlarına karşı yapılan aşağılamalar suç kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak 301. maddenin 3'üncü fıkrasında devletin organlarına karşı yapılan eleştirilerin suç teşkil etmediği belirtilmiştir.

TCK'nın "Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar" başlıklı 4'üncü bölümü, "Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar" başlıklı 5'inci bölümü ve "Milli Savunmaya Karşı Suçlar" başlıklı 6'ncı bölümünde de milli güvenliği tehdit eden hususlar ve bu hususlara ilişkin çeşitli cezalar öngörülmüştür.

4. 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu[24]

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nda terör örgütünün propagandasını yapmaya ilişkin faaliyetler ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmeyerek suç olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, herhangi bir terör örgütünün propagandasını yapmak *3713 sayılı Kanun*'un 7. maddesinin ikinci fıkrasında suç olarak düzenlenmiş ve *"Terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır. Ayrıca, basın ve yayın organlarının suçun işlenmesine iştirak etmemiş olan yayın sorumluları hakkında da bin günden beş bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur."* şeklinde ifade edilmiştir. Ancak fıkranın devamında *"Haber verme sınırlarını aşmayan veya eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz."* ifadeleri kullanılarak eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmiştir.

[24] 12.4.1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu

B. İnternet ve Sosyal Medyaya İlişkin Düzenlemeler ve İfade Özgürlüğü İlişkisi

Nasıl ki basılı ortamda (gazete, dergi vb.) ifade edilen fikirler *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* 10. madde ve *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası* 26. maddede düzenlenen ifade özgürlüğünün kapsamına dâhil edilerek koruma altına alınmışsa aynı durum internet ve sosyal medya aracılığı ile ifade edilen fikirler için de geçerlidir. Böylece, internet üzerinden yapılan yayınlara ilişkin müdahaleler de ifade özgürlüğünün sınırlandırılması anlamına gelmektedir (Gözler, 2014, s. 1061-1062). AYM de 11.11.2015 tarihli ve *Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A.Ş.* adlı başvurusunda internet üzerinden açıklanan düşünceleri de ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmiştir.[25] Bir başka kararında AYM, internete erişime yönelik müdahalelerin de ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine hükmetmiştir[26]. Bu bağlamda, internet ve sosyal medyada yapılacak yayınlara ilişkin düzenlemeler doğrudan "ifade özgürlüğü" ve "ifade özgürlüğünün sınırlandırılması" konuları ile ilişkilidir.

Ancak tezin ilk bölümünde ifade edildiği gibi çeşitli durumlarda (demokratik toplum düzeninin gerekleri ve acil sosyal ihtiyaç) ifade özgürlüğü sınırlandırılabilmekteydi. Aynı durum internet ortamında yapılacak yayınlar ve paylaşımlar için de geçerlidir. Yani ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilen internet ve sosyal medya yayınları ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin hükümlere göre sınırlandırılabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise internet ve sosyal medya üzerinden yapılacak yayınlarda da ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlamalar, meşru sınırlarını aşmamalıdır. Nitekim AİHM ve AYM de internet ortamında yapılacak

[25] *Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A.Ş.* [GK], B. No: 2013/2623, 11.11.2015, R. G. 8.12.2015
[26] *Yaman Akdeniz ve diğerleri*, B. No: 2014/3986, T. 2.4.2014

yayınların ifade özgürlüğünün sınırlarını aşmadan yani demokratik toplumun gereklerine uygun bir şekilde olması gerektiğini birçok kararında dile getirmiştir.

Türkiye'de de internet ve sosyal medyada yapılan yayınlar ve paylaşımlara yönelik sınırlamalar, yukarıda incelenen kanunlar yoluyla, AİHS ve Anayasa'ya uygun bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Esas tartışma konuları ise bu düzenlemeler yoluyla sınırlandırılan ifade özgürlüğü, gerçekten Anayasa'da ve AİHS'de belirtilen amaçlara yönelik olarak mı yapılmaktadır; bu amaçlara yönelik olarak yapılıyorsa bile, söz konusu sınırlandırmalar gerçekten demokratik toplumun gereklerine uygun ve ölçülü bir şekilde yapılıyor mu hususlarındadır. Nitekim bu konuda ülkemiz yerel mahkemeleri ile AİHM arasında çeşitli farklılıklar vardır.

Tüm bunlardan yola çıkıldığında, Türkiye'de çevrimiçi ifade özgürlüğünün yukarıda incelenen kanunlar vasıtasıyla nasıl ve hangi kapsamda sınırlandırıldığı ve bu sınırlandırmaların meşru olup olmadığı tartışmaları önem kazanmaktadır.

1. İnternet ve Sosyal Medyada İfade Özgürlüğünün Önemi

İnternet ve sosyal medya günümüzde bireylerin daha açık fikirli olmasını sağlayan, daha demokratik bir toplum yapısının oluşumunda önemli rolü olan bir kamusal iletişim aracı olarak değerlendirilebilir (Lewis, 2008, s. 347). Nitekim Curran ve Witschage de internet ve sosyal medyayı küresel düzeyde kamusal iletişimin sağlandığı araçlar olarak değerlendirmiştir (Curran & Witschge, 2011, s. 84). Dahlgren ise sosyal medyayı, dolaylı yoldan siyasal süreçlere katılımın sağlandığı bir platform olarak değerlendirmektedir (Dahlgren, 2014). Zira sosyal medya sayesinde bireyler geleneksel medyada olduğundan çok daha hızlı ve filtresiz bir şekilde bilgiye erişerek birbirleriyle etkileşimde bulunma fırsatı yakalayabilmektedir.

Sosyal medyayı demokratik ve etkin bir kamusal alanın oluşumu sürecinde kamusal iletişimin sağlandığı platform olarak düşündüğümüzde, bu alanda ifade özgürlüğü önemli bir temel hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda devletlere düşen rol ise tıpkı diğer iletişim platformlarında olduğu gibi internet ve sosyal medyada da ifade özgürlüğünü sağlamaktır. Aksi takdirde bu platformlar işlevlerini yerine getirmekte zorlanacaktır.

Zira AYM, Türkiye'de *Youtube* adlı internet sitesine erişimin engellenmesine ilişkin kararı, ifade özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirerek bu erişim engellerinin kaldırılması kararı vermiştir. Söz konusu kararda, sosyal medyada ifade özgürlüğünün önemine ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"İnternet, modern demokrasilerde başta ifade özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin kullanılması bakımından önemli bir değere sahip bulunmaktadır. Sosyal medya, medya içeriğini oluşturmak, yayınlamak ve yorumlamak şeklinde bireysel katılıma imkan veren şeffaf ve karşılıklı iletişim kurulan bir platform şeklindeki medya kanalıdır. İnternetin sağladığı sosyal medya zemini kişilerin bilgi ve düşüncelerini açıklama, karşılıklı paylaşma ve yaymaları için vazgeçilmez niteliktedir. Bu nedenle sadece düşünceyi açıklamanın değil, aynı zamanda bilginin elde edilmesi açısından günümüzde en etkili ve yaygın yöntemlerden biri haline gelen sosyal medya araçları konusunda yapılacak düzenleme ve uygulamalarda devletin ve idari makamların çok hassas davranmaları gerektiği açıktır."*[27]

02.04.2014 tarihli ve *Yaman Akdeniz ve diğerleri* adlı kararında da AYM, internet ve sosyal medyanın modern demokrasilerde araçsal olarak önemli olduğunu belirtmiş ve

[27] *Youtube Llc Corporatıon Servıce Company ve diğerleri* [GK], B. No: 2014/4705, 29.5.2014, p. 52

bu alanda yapılacak müdahaleler konusunda devletin ve idari makamların son derece hassas olmaları gerektiğini ifade etmiştir.[28]

Benzer şekilde AİHM de internet ve sosyal medyayı vatandaşların haber ve bilgi almaları açısından emsalsiz bir platform olarak değerlendirerek internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğünün önemine vurgu yapmaktadır.[29] Bu bağlamda Times *Newspapers Ltd/Birleşik Krallık* kararında AİHM interneti; vatandaşların kolayca erişim sağlayabildiği, ayrıca çok fazla haberin saklanması ve bu haberlerin iletilmesinde büyük kolaylık sağladığını bir kez daha hatırlatmıştır.[30]

Bir diğer önemli nokta ise devletlerin, internet ortamında yapılan paylaşımlar konusunda, sadece belirli düşünceler lehine değil, şiddet içermemek kaydıyla kamusal alanda ifadesini bulan tüm düşünceler lehine de ifade özgürlüğünü güvence altına alacak sekilde düzenlemeler yapması noktasıdır. Çünkü gerek kamusal alanın işlerliği gerekse demokrasinin etkililiği ve sürdürülebilirliği açısından, meşru sınırları dâhilinde olmak üzere farklı fikirlerin özgürce ifade edilebilirliğinin devlet tarafından güvence altına alınması çoğulculuğun sağlanabilmesi açısından hayati öneme sahiptir.

2. Türkiye'de Çevrimiçi İfade Özgürlüğü

Türkiye'de internet ortamında yapılan yayınlarda ifade özgürlüğüne ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Bu tartışmalar çerçevesinde kimi görüşler ifade özgürlüğünün batı liberal demokrasileri seviyesinde olduğunu dile getirirken kimi

[28] *Yaman Akdeniz ve diğerleri*, B. No: 2014/3986, 2.4.2014, p. 39
[29] *Cengiz ve diğerleri/Türkiye,* Başvuru No: 48226/10 ve 14027/11, T. 01.12.2015, p. 52
[30] *Times Newspapers Ltd (no 1 ve 2)/Birleşik Krallık*, Başvuru No: 3002/03 ve 23676/03, T. 10.03.2009, p. 27

görüşler de bu konuda ciddi sorunlar olduğunu ve kamu otoritelerinin daha çoğulcu ve demokratik davranması gerektiğini dile getirmektedir.

AİHM'nin Türkiye'deki ifade özgürlüğüne ilişkin görüşü, Türkiye'nin bu konuda daha demokratik ve hoşgörülü davranması gerektiği şeklindedir. Nitekim AİHM'nin Türkiye'de ifade özgürlüğüne ilişkin davalarına bakıldığında genellikle bu özgürlüğe ilişkin sınırlama gerekçelerinde ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliği, suçun ve düzensizliğin önlenmesi, başkalarının şeref ve haklarının korunması amaçlarını sağlamak vardır (Bozkurt & Dost, 2002, s. 52). Ancak AİHM'nin birçok kararında da dile getirdiği gibi bu meşru amaçları sağlamaya yönelik müdahaleler demokratik toplumun gereklerine uygun ve ölçülü olmalı, aynı zamanda acil bir sosyal ihtiyaçtan kaynaklanmalıdır[31]. Bu açıdan AİHM, ifade özgürlüğüne ilişkin çoğu davada Türkiye aleyhine karar vererek söz konusu kısıtlamaların sözleşmenin 10/2 de belirtilen demokratik toplumun gereklerine uygunluk ve ölçülülük kriterlerini karşılamadığına hükmetmektedir.

Altıparmak ve Akdeniz'in English PEN için hazırladığı raporda da Türkiye, ifade özgürlüğü konusunda çoğu demokratik ülkenin gerisinde görünmektedir. Zira rapora göre, 1959 – 2017 yılları arasında 10. maddeye ilişkin AİHM'ye gelen 700 ihlal kararının 286 tanesi Türkiye aleyhine sonuçlanmıştır (Altıparmak & Akdeniz, 2018, s. 4). Aynı raporda Türkiye'nin, ifade özgürlüğü kapsamına giren internet ve sosyal medyaya ilişkin paylaşımlar konusunda da daha hoşgörülü olması gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim ifade özgürlüğüne ve bu kapsamda değerlendirilecek olan internet ve sosyal medyadaki paylaşımlara ilişkin kısıtlamalar insanları "oto-sansüre" yönlendirerek fikirlerin daha kısıtlı bir şekilde ifade edildiği bir atmosfere itmektedir (Altıparmak & Akdeniz, 2018, s.

[31] *Gerger/Türkiye,* Başvuru No: 24919/94, T. 08.07.1999

3). Bu da daha demokratik bir toplumum oluşması bakımından olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Çünkü vatandaşların fikirlerini rahatça ifade edemedikleri bir ortamda ne kamusal alandan ne de etkin işleyen demokratik mekanizmalardan söz edebilmek mümkündür.

P24 Bağımsız Gazetecilik Derneği'nin hazırladığı raporda da AİHM'nin 1959 – 2019 yılları arasında ifade özgürlüğüne ilişkin verdiği 845 ihlal kararının 356'sı Türkiye hakkındadır (Molu, 2020, s. 7). Yine söz konusu rapora göre Türkiye'de tam bir yargı bağımsızlığı olmadan ifade özgürlüğü konusunda ciddi bir ilerleme kaydedilemeyeceği belirtilmektedir (Molu, 2020, s. 8).

2019 yılında, *Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği*'nin hazırladığı raporda (Mijatović, 2020) Türkiye'de medya (sosyal medya ve internet de dâhil) ve ifade özgürlüğünün gerilemekte olduğuna ilişkin bir sonuç çıkarılmıştır. Aynı zamanda bu raporda, Türkiye'nin ifade ve internet özgürlüğüne ilişkin müdahaleleri daha demokratik yollardan yapması ve internetteki paylaşımlara dair erişimin engellenmesi kararlarında yerel mahkemeler ile AYM kararları arasındaki farkların en aza indirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Zira internetteki paylaşımlara ilişkin erişimin engellenmesi konusunda AYM kararları, yerel mahkemelerin verdiği kararlara göre AİHS ile daha uyumlu niteliktedir (Mijatović, 2020, s. 24-25).

Birleşmiş Milletler Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü (Kaye, 2017) 2016 yılında yaptığı Türkiye ziyareti sonrasında yayınladığı rapora göre Türkiye, Twitter'dan en çok içerik kaldırma talebinde bulunan ülkelerden biridir. Yine aynı raporda, Türkiye'nin internette yapılan paylaşımlara ilişkin kısıtlamalarında daha şeffaf davranması gerektiği, *Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi*'ndeki ifade özgürlüğüne ilişkin maddede belirtilen kriterlere uygun olacak şekilde gerçek anlamda

nefret söylemi içeren veya şiddete teşvik eden paylaşımların yayından kaldırılması gerektiği ifade edilmiştir. Söz konusu rapor ayrıca Türkiye'de internet ortamında yapılacak paylaşımlara ilişkin yasal düzenlemelerde de daha demokratik olacak şekilde çeşitli iyileştirmelere gidilmesini önermektedir (Kaye, 2017, pp. 22, 32).

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi de 2017 yılında yayınladığı "Türkiye'de Demokratik Kurumların İşleyişi" isimli raporda yine benzer bir sonuca varmıştır. Rapora göre, Türkiye'de ifade ve medya özgürlüğünde bir geriye gidiş söz konusudur ve bu konuda acilen gerekli önlemlerin alınmasına ihtiyaç vardır (Godskesen & Mikko, 2017).

Görüldüğü gibi birçok uluslararası kurum ve yazar Türkiye'de ifade özgürlüğü konusunda benzer şeyleri söylemektedir. AYM ise internette yapılan paylaşımlara ilişkin içeriğin kaldırılması kararlarında genelde yerel mahkemelerden farklı olarak daha özgürlükçü düşünmekle birlikte ülke bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü gibi konulara ilişkin herhangi bir tehdit gördüğünde çok hassas davranmaktadır.

Türkiye'de internet ve ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlandırmalarda en çok gerekçe gösterilen başlıkları incelenecektir. Bu başlıklar, AİHM'nin Türkiye'de ifade özgürlüğü hakkında verdiği kararlarda da en çok karşılaştığı sınırlandırma sebepleridir.

a) Ülke ve Toprak Bütünlüğü

Türkiye Cumhuriyeti, başta Anayasa'nın üçüncü maddesinde olmak üzere birçok maddesinde belirtildiği gibi üniter yapıya sahip olan, bağımsız bir ulus devletidir. Aynı zamanda Anayasa'nın ikinci maddesinde de belirtildiği gibi demokratik, laik bir hukuk devletidir. Bu bağlamda ülkemiz, çoğu temel hak ve özgürlüğü güvence altına almış ve bunlara ilişkin çeşitli koruma mekanizmaları geliştirmiştir. Ancak, bu temel haklar ülkenin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini sarsmayı hedef alacak şekilde kullanılamaz.

Nitekim bu durum, Anayasa'nın temel hak ve özgürlüklere ilişkin kötüye kullanımı engelleyen 14. maddesinde "*Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz."* şeklinde ifade edilmiştir.

İfade özgürlüğü de Anayasa'nın 14. maddesinde belirtildiği gibi ülkenin bütünlüğünü, laik düzenini ya da cumhuriyetin temel niteliklerini sarsacak şekilde kullanılamayacak haklardan biridir. Ancak internet ortamı, her türlü fikrin kolayca ifade edilebildiği ve yine aynı şekilde kolayca destekçi bulabildiği bir platform olması dolayısıyla, Anayasa'nın 14. maddesinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ifade özgürlüğünün kötüye kullanımına da son derece açık niteliktedir. Haliyle, her ulus devlette olduğu gibi ülkemizde de gerek yerel mahkemeler gerek Anaysa Mahkemesi bu konuda çok dikkatli davranmaktadır. Zira 26.12.2019 tarihli ve *Wikimedia Foundation Inc. ve diğerleri* adlı kararında AYM, internet ve sosyal medyanın modern demokrasiler ve ifade özgürlüğü açısından önemini vurguladıktan sonra potansiyel tehlikelerinden de bahsetmiştir. Bu bağlamda internet ve sosyal medya yolu ile üretilen içeriklerin birey, devlet ve millet için ciddi riskler de oluşturabileceğine değinmiştir. Bu riskleri önlemek için devletlerin çeşitli yasal düzenlemeler yapması gerektiğini vurgulamıştır.[32] *Birgün İletişim Ve Yayincilik Ticaret A.Ş.* başvurusunda da terörizmin ve terör örgütü propagandalarının teknolojinin gelişmesiyle birlikte internet yoluyla yaygınlaştırılmaya çalışıldığına değinilmiştir. Bu kapsamda devlet ve toplumun güvenliği açısından bu tür faaliyetlerin çeşitli yasal düzenlemeler yoluyla önlenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda 5651 sayılı kanunun 8/A maddesinde belirtilen milli güvenlik, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi gibi konularda internet ve sosyal

[32] *WIKIMEDIA FOUNDATION INC. ve diğerleri* [GK], B. No: 2017/22355, 26/12/2019, 15.1.2020

medyada ifade özgürlüğünün sınırlandırılabileceğine hükmetmiştir. Böylece *"Şiddeti öven, kişileri terör örgütünün yöntemlerini benimsemeye, şiddet kullanmaya, nefrete, intikam almaya veya silahlı direnişe tahrik ve teşvik eden yayınlar gibi internet ortamında demokratik toplum düzenini tehlikeye atan yayınların daha ileri bir inceleme yapılmaya gerek olmaksızın ilk bakışta anlaşılabildiği hâllerde 5651 sayılı Kanun'un 8/A maddesinde öngörülmüş olan istisnai usul işletilebilir."* ifadelerini kullanmıştır.[33] Yani yukarıda sayılan hallerde *5651 sayılı Kanun'un 8/A maddesi* kapsamında söz konusu içeriğe erişim engellenebilecektir.

Gerek ülkemizde gerekse diğer demokratik ülkelerde mevcut sistemin güvenliğini ve devamlılığını sağlayan en önemli örgüt devlettir. Zira bağımsız ve tarafsız bir devlet yapısı olmadan ne kamusal alandan ne de demokratik hukuk devletlerinden söz etmek mümkündür. Bu açıdan AİHS de ulusal güvenlik sebebiyle ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin yaklaşımında net bir tutum sergilememektedir (Hazar, 2013, s. 1544). Fakat şunu söyleyebiliriz ki AİHM, bu konuda ülkemize göre daha esnek hareket etmektedir. Yani ifade özgürlüğünün ulusal güvenlik gerekçesiyle sınırlandırılabilmesi için AİHM'ye göre gerçek anlamda bir tehdit olması (somut anlamda şiddeti teşvik eden) gerekmektedir.[34] Bu tehdit karşısında ifade özgürlüğünün sınırlandırılması ihtiyacı ise yukarıda da belirttiğimiz gibi demokratik toplumun gereklerine uygun ve acil bir sosyal ihtiyaçtan kaynaklanmalıdır (Macovei, 2001, p. 44). Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise her ülkenin kendi iç dinamiklerine göre "acil sosyal ihtiyaç" kavramı da değişmektedir. Zira Avrupa açısından "Nazizm" ve "Faşizm" gibi kavramlar son derece dikkat edilmesi gereken kavramlar olup Avrupa ülkeleri bu konuda ciddi anlamda hassasiyet göstermektedir. Bu bağlamda Nazi ideolojisini destekleyen ya da yeniden canlandırmaya çalışan fikirler AİHM tarafından ifade özgürlüğü kapsamında

[33] *Birgün İletişim ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.* [GK], B. No: 2015/18936, 22.5.2019, R. G. 12.7.2019
[34] *Sürek (no. 3)/Türkiye,* Başvuru No: 24735/94, T. 08.07.1999, p. 40

değerlendirilmemektedir.[35] Türkiye'de ise terör propagandası bu kapsamda değerlendirilebilir. Nitekim hem yerel mahkemeler hem de AYM, terör konusunda son derece hassas davranmaktadır. Bu kapsamda AYM, bir kararında ulusal güvenliği ve toprak bütünlüğünü sarsacak, ülkeyi bölecek nitelikteki ifadeler insan hakları ve demokrasi kalkanı altında hiçbir şekilde korunamayacağını ifade ederek bu konudaki yaklaşımını ortaya koymuştur.[36] Ancak AYM, hangi ifadelerin terör propagandası kapsamında değerlendirileceği konusunda AİHM ile benzer nitelikte çeşitli ilkeler geliştirmiştir. Zira AYM'ye göre:

> "*Bir terör örgütünün şiddet eylemlerini öven, destekleyen ve haklılaştıran açıklamaların silahlı direnişe tahrik, şiddeti yüceltme veya kin ve düşmanlığın kışkırtılması olarak kabul edilmesi mümkündür. Bununla birlikte yalnızca bir terör örgütünün fikirlerini ve hedeflerini içerdiği, resmî politikaları ağır bir şekilde eleştirdiği veya terör örgütünün resmî politikalarla olan ihtilaflarını değerlendirdiği gerekçesiyle internet içeriğine erişimin engellenmesi -yukarıda bir kısmı gösterilen sebeplerden bir veya daha fazlası da bulunmadığı takdirde- müdahaleyi haklı göstermez"*[37]

İnternet ve sosyal medyada ifade özgürlüğü sınırlandırılırken toprak bütünlüğü ve üniter devleti yıkmaya yönelik ifadeler ile hükümete yapılan eleştiriler aynı kapsamda değerlendirilmemelidir. Zira hükümete yönelik eleştirilerin sınırları, sıradan vatandaşlara yönelik eleştirilerden daha geniş olmalıdır.[38] Çünkü kamusal alan kavramının özünde zaten demokratik yollardan muhalefet etmek ve eleştirel bir bakış açısıyla siyasal süreçleri değerlendirmek vardır. Şayet, ifade özgürlüğü kapsamına yapılan hükümete

[35] *Kühnen/Almanya Cumhuriyeti*, Başvuru No: 12194/86, T. 12.05.1988
[36] AYM, E.1990/25, K.1991/1, 10/01/1991, R. G. 05.03.1992
[37] *Birgün İletişim ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.* [GK], B. No: 2015/18936, 22.5.2019, R. G. 12.7.2019
[38] *Castells/İspanya,* Başvuru No: 11798/85, T. 23.04.1992, p. 46

yönelik bir eleştiri "ulusal güvenlik" gerekçesiyle kısıtlanırsa burada etkin bir kamusal alandan söz etmek mümkün değildir.

Bu bakımdan AİHM, ifade özgürlüğünün ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğü açısından sınırlandırılması konusunda devletlere geniş bir takdir yetkisi tanımamaktadır. Yani devletlerin ulusal güvenlik sebebiyle ifade özgürlüğünü sınırlandırması durumunda bu gerekçelerini ikna edici bir şekilde mahkemeye sunmaları gerekmektedir. AİHM çoğu kararında ikna edici bir gerekçenin olması gerektiğini vurgulamıştır.[39] *Dmitriyevskiy/Rusya* kararında da bir ifadenin açıkça şiddeti teşvik etmemesi durumunda ulusal bütünlük ya da kamu düzeni gibi kavramlarla ifade özgürlüğünün sınırlandırılamayacağını belirtmiştir.[40]

b) Nefret Söylemi ve Şiddete Teşvik

İfade özgürlüğü de diğer temel hak ve özgürlükler gibi bir başkasının özgürlük alanını ihlal etmeyecek şekilde kullanılmalıdır. Bu bakımdan gerek internet ortamında yapılan paylaşımlar yoluyla gerekse klasik yollarla kullanılan ifade özgürlüğü bir başkasının kişilik hakkını zedeleyecek şekilde hakaret amacıyla ya da şiddete teşvik edecek veya çeşitli kişileri hedef gösterecek şekilde kullanılamaz. AİHM'nin ifade özgürlüğüne müdahale edilmesi konusunda en net olduğu yer burasıdır. Yani AİHM, durumun şartlarını göz önünde bulundurarak söz konusu ifadenin doğrudan ya da dolaylı olarak şiddete teşvik edip etmediğine bakarak karar vermektedir. Nitekim AİHM'nin ifade özgürlüğünün sınırlandırılması gerektiğine ilişkin verdiği çoğu kararda, söz konusu ifadenin açıkça ya da üstü kapalı olarak şiddete teşvik ettiği gerekçesini kullandığını görmekteyiz. Bu bağlamda AİHM'nin *Zana/Türkiye* kararı bu açıdan dikkate değer

[39] *Authonic AG/İsviçre*, Başvuru No: 12726/87, T. 22.05.1990, p. 61; *Worm/Avusturya*, Başvuru No: 22714/93, T. 29.08.1997, p. 47
[40] *Dmitriyevskiy/Rusya*, Başvuru No: 42168/06, T. 03.10.2017, p. 100

niteliktedir. Mahkeme kararında, kullanılan ifadeyi değerlendirirken, söz konusu bölgenin ve açıklamayı yapan kişinin niteliğini de dikkate alarak ifadenin şiddeti teşvik edebilecek nitelikte olduğu sonucuna varmıştır. Bu çerçevede, kullanılan ifadelerin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceği sonucuna varmıştır.[41]

Ancak mahkeme, değerlendirmesini yaparken söz konusu ifadelerin kullanıldığı mecrayı da dikkate almaktadır. Başka bir deyişle düşüncenin açıklandığı yer AİHM'nin değerlendirmesi açısından önem kazanmaktadır (Çankaya & Batur Yamaner, 2012, s. 80). Bu çerçevede AİHM, *Okçuoğlu/Türkiye* davasında kullanılan ifadenin yerel bir alanda etkili olduğu gerekçesi ile bu ifadeyi şiddete teşvik etme konusunda etkili bulmayarak ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmiştir.[42] Bu bağlamda, internetin ulaşabildiği insan sayısı düşünüldüğünde doğrudan ya da dolaylı olarak şiddete teşvik eden paylaşımların ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceği sonucu çıkarılabilir.

AİHM'nin, ifade özgürlüğünün şiddete teşvik ettiği gerekçesi ile sınırlandırılması konusunda dikkat ettiği bir diğer husus da düşünceyi açıklayan kişinin niteliğidir. Zira AİHM, ifade özgürlüğü konusunda siyasilere ve basın mensuplarına toplumu bilgilendirme görevlerinden dolayı ekstra bir ayrıcalık tanımaktadır. Nitekim birçok kararında da bunu dile getirmiştir. Ancak, bu kişilerin toplumu etkileme gücünü de dikkate alan mahkeme, nefret söylemi ve şiddete teşvik konusunda bu kişilere yönelik daha hassas davranmaktadır. Bu yüzden, *Zana/Türkiye* davasında mahkeme, düşünceyi açıklayan kişinin siyasi niteliğinin de olması dolayısıyla kullandığı ifadelerin normal bir vatandaşa göre şiddeti körükleme gücünün daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

[41] *Zana (no. 2)/Türkiye*, Başvuru No: 26982/95, T. 06.04.2004, p. 60-62
[42] *Okçuoğlu/Türkiye*, Başvuru No: 24246/94, T. 08.07.1999, p. 48

Amerikan Yüksek Mahkemesi de ifade özgürlüğünün sınırlandırılması konusunda AİHM ile benzer şekilde, ifade özgürlüğüne müdahale edilebilmesi için "mevcut", "somut", "açık" bir "tehlike" olması gerektiğini vurgulamıştır.[43] Yani Amerikan Yüksek Mahkemesi'ne göre söz konusu ifade, açıkça ve belirgin bir şekilde şiddete teşvik ediyor nitelikte ise sınırlandırılmalıdır.

İnternet ve sosyal medyada ifade özgürlüğü bakımından AYM de AİHM ve ABD Yüksek Mahkeme'sine benzer şekilde nefret söylemi ve şiddete teşvik içeren paylaşımlara müdahale edilmesi gerektiğine hükmetmektedir. Bu durumu AYM'nin birçok kararında görmekteyiz. *Sinem Hun* başvurusu AYM'nin nefret söylemine yönelik yaklaşımını anlamak açısından örnek olarak verilebilir. AYM, söz konusu kararda nefret söylemi ve şiddete teşvik yoluyla çoğulcu demokrasiyi ortadan kaldırmayı amaçlayan ifadeler için hürriyeti bağlayıcı ceza verilebileceğini öngörmüştür. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, söz konusu müdahalelerin AYM'nin de belirttiği gibi demokratik toplum yapısına zarar vermeyecek şekilde ve ölçülü olarak yapılması gerektiğidir. Bu kapsamda gerçek anlamda şiddete teşvik etmeyen ifadeler nefret söylemi olarak değerlendirilmemelidir. Aksi durumda, toplumdaki çeşitli bireylerin veya grupların ifade özgürlükleri ihlal edilecektir. Bu da sözü edilen birey veya grupların hâkim görüş karşısında ifade özgürlüğünden yararlanamama ve kamusal alandan dışlanma tekhlikesini beraberinde getirecektir[44]. Burada devletin, modern demokratik toplumlarda olduğu gibi hakem rolünü yerine getirerek tüm fikirlere eşit mesafede yaklaşması ve gerçek anlamda şiddete teşvik eden ifadelere müdahale etmesi meşruiyet açısından önemlidir.

[43] *Terminello v. Chicago*, 337 U.S. 1, 1949
[44] *Sinem Hun*, B. No: 2013/5356, 8/5/2014, p. 55-61

c) Başkalarının Şeref ve İtibarının Korunması

Türkiye'de çevrimiçi ifade özgürlüğüne ilişkin devlet tarafından yapılan müdahalelerin bir sebebi de başkalarının kişilik haklarını korumak içindir. Zira internet ve sosyal medya yoluyla bir başkasının kişilik haklarını ihlal etmek çok kolaydır. Gerek AİHS 10/2 gerekse Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 26/2, ifade özgürlüğünün bir başkasının şeref ve itibarını korumaya yönelik olarak sınırlandırılabileceğini belirtmektedir. 5651 sayılı kanunun 9. maddesinde de internet ve sosyal medya üzerinden yapılan ve bireyin kişilik haklarını zedeleyecek nitelikteki paylaşımlara yönelik "içeriğin çıkarılması" ve "erişimin engellenmesi" şeklinde çeşitli yaptırımlar öngörülmüştür. Aynı şekilde yukarıda incelendiği üzere TCK'da da bu tip paylaşımlara yönelik çeşitli cezalar öngörülmüştür.

AYM'nin, internet ve sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlara karşı kişinin şeref ve itibarının korunması konusundaki görüşünü anlamak açısından *Ali Kıdık* kararı önemlidir. Söz konusu kararda AYM, internet ve sosyal medyada herhangi bir bireyin şeref ve itibarını zedeleyecek nitelikte paylaşımların kolayca yapılabileceğini belirtmiştir. Bu kapsamda, gerekli olan hallerde 5651 sayılı kanunun 9. maddesi hükümlerinin uygulanabileceği AYM tarafından ifade edilmiştir. Ancak AYM'ye göre 5651 sayılı kanunun 9. Maddesinde öngörülen "erişimin engellenmesi" veya "içeriğin çıkarılması" kararlarının uygulanması, söz konusu kişilik hakkı ihlallerini önlemeye yönelik olmalıdır. AYM'ye göre burada dikkat edilmesi gereken husus ise söz konusu müdahalenin demokratik toplumun gereklerine uygun ve ölçülü olması gerekliliğidir. Ayrıca ifade özgürlüğü ile kişilik hakkı arasında adil bir denge kurulmalıdır.[45]

[45] *Ali Kıdık*, B. No: 2014/5552, 26/10/2017, R. G. 14.12.2017

Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da siyasilere yönelik eleştiriler söz konusu olduğunda ifade özgürlüğüne ilişkin müdahalelerde daha esnek davranılması gerektiğidir (Uran, 2015, s. 99). Başka bir deyişle AİHM'ye göre, kişilik haklarının korunması bakımından kamuoyunu ilgilendiren kişiler ile sıradan kişiler farklı niteliktedir. Bu bakımdan internet ve sosyal medyada siyasi nitelikteki kişilere ilişkin paylaşımlar kamuoyunu ilgilendirir nitelikte ise ifade özgürlüğünden daha fazla yararlanmaktadır. Zira AİHM, *Von Hannover/Almanya* kararında, siyasi nitelikteki kişiler ile sıradan kişileri birbirinden ayırmıştır. Bu kapsamda mahkeme, kamuoyunu ilgilendiren meselelerde siyasilere yönelik haber ve paylaşımların ifade özgürlüğünün korumasından daha fazla yararlanması gerektiğine hükmetmiştir.[46] Ancak AİHM'ye göre, söz konusu kişi bir kamu görevlisiyse (kaymakam, vali, yargı mensubu vb.) bu bireylerin kişilik hakları sıradan vatandaşlara göre daha fazla korunmalıdır.[47] Fakat AİHM, söz konusu korumanın ölçülü olması gerektiğinin altını çizmektedir. Zira cumhurbaşkanına hakaret konulu *Vedat Şorli/Türkiye* davasında, devlet kurumlarını temsil eden üst düzey kişilerin daha fazla korunması gerektiği fakat ifade özgürlüğüne ilişkin müdahalenin de orantılı olması gerektiğini ifade etmiştir.[48] Ayrıca AİHM, cumhurbaşkanına hakaret suçunun TCK 125. maddeden ayrı olarak düzenlenmesinin AİHS'nin 10. maddesiyle bağdaşmadığını ve iç hukuka ilişkin söz konusu düzenlemenin AİHS ile uyumlu hale getirilmesi gerektiğini belirtmiştir.[49]

Bu bağlamda denilebilir ki internet ve sosyal medyada kullanılan ifadeler eleştiri sınırlarında olduğu sürece ifade özgürlüğünün kapsamında değerlendirilmelidir. Ayrıca siyasilere yönelik eleştirilere karşı daha hoşgörülü olunmalıdır. Zira bireylerin

[46] *Von Hannover/Almanya*, Başvuru No: 59320/00, T. 24.06.2004, p. 63
[47] *Lesnik/Slovakya*, Başvuru No: 35640/93, T. 11.03.2003, p. 53
[48] *Vedat Şorli/Türkiye*, Başvuru No: 42048/19, T. 19.10.2021, p. 44
[49] *Vedat Şorli/Türkiye*, Başvuru No: 42048/19, T. 19.10.2021, p. 54

siyasi nitelikteki kişileri hakaret içermeyecek şekilde eleştirebiliyor olmaları demokratik toplumun ve etkili bir kamusal alanın oluşması bakımından son derece önemlidir.

3. Türkiye'de İnternet Sosyal Medyaya İlişkin Düzenlemelerinin Çevrimiçi İfade Özgürlüğüne Etkisi

Buraya kadar Türkiye'de sosyal medya ve internette yapılacak paylaşımlara ilişkin yasal düzenlemeler ve Türkiye'nin çevrim içi ifade özgürlüğüne ilişkin yaklaşımı incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda Türkiye'nin; milli güvenlik, toprak bütünlüğü, başkalarının şeref ve itibarının korunması, nefret söylemi ve şiddete teşvikin önlenmesi gibi konularda çevrimiçi ifade özgürlüğüne çeşitli sınırlamalar getirdiği görülmüştür. Bu sınırlamalar, internet ve sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlara yönelik olarak çıkarılan ve bu sınırlamaların kapsam usul ve esaslarını belirleyen çeşitli kanunlar yoluyla yapılmıştır. İlgili kanunlar incelendiğinde söz konusu müdahalelerin, ifade özgürlüğüne ilişkin bazı kısıtlamalarla mümkün olduğu görülmüştür.

İnternet ve sosyal medyada yapılan paylaşımlara ilişkin müdahaleler sadece Türkiye'de yapılmamaktadır. Zira önceki kısımlarda da bahsedildiği gibi internet ve sosyal medya her türden fikrin rahatça ifade edilebildiği bir platformdur. Durum böyle olunca internet ve sosyal medya üzerinden çeşitli sayıdaki fikir anti-demokratik yollarla da ifade edilebilecek ve bu fikirler hızlı bir şekilde kendine taraftar bulabilecektir. Bu bağlamda Almanya, Fransa, İngiltere gibi birçok Avrupa ülkesi internet ve sosyal medyada yapılan paylaşımlara ilişkin çeşitli düzenlemeler getirmektedir (Berber & Kaya, pp. 10-12). Böylece, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyecek nitelikteki çeşitli paylaşımlara yönelik müdahaleler mümkün hale gelmektedir. Ancak burada önemli olan nokta, devletlerin internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin

müdahaleleri hangi ölçü ve kapsamda yaptığıdır. Zira internet ve sosyal medyaya ilişkin müdahaleler ifade özgürlüğü ile doğrudan ilişkilidir.

AİHM, internet ve sosyal medyaya ilişkin müdahalelerin AİHS 10. maddede düzenlenen ifade özgürlüğünü doğrudan etkileyeceğini kabul etmiş ve internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin müdahalelerin AİHS 10/2 de belirtildiği şekilde yapılması gerektiğine karar vermiştir. AİHM'ye göre internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin müdahaleler AİHS 10/2 deki şartları taşımadığı takdirde ifade özgürlüğü ihlal edilmiş sayılmaktadır. Bu kapsamda AİHM, internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin müdahaleler bakımından iç hukukun taşıması gereken çeşitli güvencelerden söz etmiştir. AİHM'ye göre böylece internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin keyfi sınırlamaların önüne geçmek mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda AİHM, somut olayda söz konusu güvencelerin olup olmamasına göre karar vermektedir. Bu güvenceler, *"internete erişimin engellenmesine ilişkin herhangi bir iç hukuk tedbirinin internet içeriğini yayımlanmadan önce engellemeye veya içeriğin yayımlanmasını onaya tabi tutmaya karşı güvenceleri, internete erişimin engellenmesi nedeniyle doğabilecek yan etkilere karşı güvenceleri ve erişimin engellenmesi kararlarına karşı usuli güvenceleri barındırması, erişimin engellenmesi tedbirlerinin şeffaflığı ile kamu makamlarının yarışan menfaatleri dengelemesini sağlayacak mekanizmaları ihtiva etmesi"*[50] şeklinde özetlenebilir.

Kısaca, AİHM'ye göre internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin yasal düzenlemeler, AİHS 10/2'de belirtilen sınırlama sebepleri kapsamında yukarıda belirtilen güvenceleri de beraberinde barındırmalıdır. Aksi durumda ifade özgürlüğüne ilişkin müdahaleler AİHS 10/2'de belirtilen "kanunilik" şartını taşımamış olacaktır ve bu yüzden

[50] *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* [GK], B. No: 2018/14884, 27.10.2021, p. 65

keyfi bir müdahale söz konusu olacaktır. Bu da internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin yasal düzenlemelerin, ifade özgürlüğünün kullanımı açısından olumsuz etkilere yol açması ile sonuçlanacaktır.

AYM de 27.10.2021 tarihli *Keskin Kalem Yayıncılık Ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* pilot kararında AİHM ile benzer nitelikte görüşlere yer vererek 5651 sayılı kanunun 9. maddesini değerlendirmiştir. Bu kapsamda AYM 5651 sayılı kanunun 9. maddesinin kanunilik yönünden tereddütlere yol açtığı sonucuna varmıştır[51]. Aynı kararın devamında da internet ve sosyal medyadaki paylaşımlara ilişkin müdahalelerin, ifade özgürlüğünü olumsuz etkilemeyecek şekilde olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede, 5651 sayılı kanunu değerlendirirken şuna hükmetmiştir:

> *"İnternet ortamında bulunan bir içeriğe erişimin engellenmesinin o içeriğin belirli bir ülke sınırları içinden ulaşılmasına kararın verildiği tarihten itibaren süresiz olarak engel olduğundan ağır bir müdahale aracı olduğu ve internet ortamında bulunan zararlı içeriklerle, diğer başka usullerle mücadele edilebildiği sürece başvurulmaması gereken bir yöntem olduğu dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda internet içeriğinin sınırlandırılması gereken durumlarda sulh ceza hâkimliklerine kılavuzluk edecek hükümler getirilmelidir. Orantısız ve keyfî uygulamaların önüne geçilebilmesi için getirilecek hükümlerde erişimin engellenmesi kararının zorunlu ya da istisnai bir tedbir, bu yolun başvurulabilecek en son çare ya da alınabilecek en son önlem olduğu belirtilmelidir. Bundan başka, yapılacak düzenlemede internete erişimin engellenmesi tedbirine başvurmadan önce etki değerlendirmesi yapılması, internet içeriğine gecikilmeksizin erişimin engellenmesinin haklı çıkarılması, kullanılacak araç ile*

[51] *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* [GK], B. No: 2018/14884, 27.10.2021, p. 102

ulaşılmak istenen meşru amaç arasında makul bir dengenin sağlanması yükümlülüğü getirilmeli, erişimin engellenmesi yöntemi dışında alternatif araçlara yer verilmelidir."[52]

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşıldığı üzere AYM internetteki zararlı paylaşımlara yönelik süresiz erişimin engellenmesi kararının ifade özgürlüğüne yönelik ağır bir müdahale olduğu ve bu tedbire başka usuller olduğu sürece başvurulmaması gerektiğine hükmetmiştir. Ayrıca keyfiyeti önlemek açısından AYM, internette erişimin engellenmesinin zorunlu olduğu durumlarda da erişimin engellenmesi kararını verecek sulh ceza hakimine, çeşitli kılavuz hükümlerin getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bunların yanı sıra AYM, internette yapılan paylaşımlara ilişkin müdahalelerin ifade özgürlüğüne etkisi bağlamında, amaç – araç dengesi gözetilerek yapılması gerektiğini belirtmiştir. Son olarak da "erişimin engellenmesi" tedbirinin yanında alternatif araçların da devreye sokulması gerektiğine işaret etmiştir.

C. İnternet ve Sosyal Medyaya İlişkin Düzenlemeler ve Kamusal Alan İlişkisi

İfade özgürlüğünün kamusal alan açısından taşıdığı önemden tezin ikinci bölümünde bahsedildi. Ayrıca sosyal medya ve internette ifade özgürlüğüne ilişkin müdahalelerden de AİHM ve AYM kararları ışığında bahsedildi. Bu bakımdan ifade özgürlüğü köşe taşı niteliğinde bir kavram olarak değerlendirilebilir. Zira kamusal iletişimi sağlamadaki rolü dolayısıyla günümüzde internet ve sosyal medya yeni kamusal alan tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. İfade özgürlüğü de kamusal alan ile internet ve sosyal medya arasında köşe taşı niteliğinde bir kavramdır. Böylece internet ve sosyal medyada yapılacak paylaşımlara ilişkin yasal düzenlemeler, ifade özgürlüğü dolayımıyla kamusal alanı doğrudan etkilemektedir. Zira AYM, 26.12.2019 tarihli *Wikimedia*

[52] *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* [GK], B. No: 2018/14884, 27.10.2021, p. 137

Foundation Inc. ve diğerleri kararında, internet ve sosyal medyanın kamusal tartışmaların yürütülmesi açısından günümüzde çok önemli bir platform olduğunu belirterek "*Barındırdığı bilgilerle temel başvuru kaynağı hâline gelen internet, kişilere milyonlarca içerik arasından özgür seçim şansı sunmakta; kamusal tartışmalara aktif katılım olanağı sağlamaktadır. İnternet karşılıklı etkileşime açık yapısı, düşünceleri alma ve iletmede sunduğu geniş imkânlar ile ifade özgürlüğünün kullanımında vazgeçilmez bir vasıta olmuştur."*[53] ifadelerini kullanmıştır. Devamında da AYM, internet ve sosyal medyanın kamusal iletişimi sağlamadaki bu rolünden dolayı modern demokrasiler açısından önemli bir değer olduğuna ve internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin müdahalelerde çok hassas davranılması gerektiğine hükmetmiştir.[54]

Bu açıdan internet ve sosyal medyada yapılacak paylaşımlara ilişkin yasal düzenlemelerin, ifade özgürlüğünün AİHS ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda belirtilen meşru sınırlarını aşmayacak şekilde yapılması gerekir. Aksi durumda, günümüz modern demokrasileri ve kamusal alan için kilit öneme sahip ifade özgürlüğü tam anlamıyla korunamamış olur. Bu da kamusal meseleleri ilgilendiren konuların rahatça tartışılacağı ortamın gerektiği şekilde oluşamamasına yol açar. Başka bir deyişle, etkili ve demokratik kamusal alanın oluşumu sürecinde kamusal iletişimi sağlama rolünü üstlenen internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin meşru olmayan müdahaleler kamusal alanın işlevini yerine getirmesini engeller. Zira kamusal alanın oluşumu sürecinde ifade özgürlüğü temel kavramlardandır. Bu bakımdan ifade özgürlüğünün olmadığı bir platformda özünde geneli ilgilendiren meselelerin etkili bir şekilde tartışılarak muhalefet ortamının oluşturulması mümkün değildir.

[53] *WIKIMEDIA FOUNDATION INC. ve diğerleri* [GK], B. No: 2017/22355, 26.12.2019, p. 68
[54] *WIKIMEDIA FOUNDATION INC. ve diğerleri* [GK], B. No: 2017/22355, 26.12.2019, p.69

Tersine, mutlak bir ifade özgürlüğü de kamusal alan açısından tehlike arz etmektedir. Çünkü mutlak ifade özgürlüğü, kamusal alanın hâkim görüş lehine denetimsiz bir şekilde işlemesine yol açabilir. Bu da çeşitli fikirlerin kamusal alandan dışlanmasına yol açarken hakim fikirlerin şiddet, baskı, manipülasyon gibi araçlarla kamusal alanı baskılaması ile sonuçlanabilir. Bu bağlamda hakem rolünde olan devlet, ifade özgürlüğüne yönelik meşru müdahalelerle, demokratik kamusal alanın oluşumu sürecinde kamusal iletişimi sağlama rolünü üstlenen internet ve sosyal medya alanlarını düzenlemelidir.

SONUÇ

İfade özgürlüğü, tarihsel süreçte toplumların gelişimi açısından son derece öneme sahip bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. J. S. Mill, toplumların tarihsel süreç içerisinde ancak ifade özgürlüğü ölçüsünde gelişebileceğini dile getirerek, ifade özgürlüğü kavramının liberal ve demokratik toplumlardaki önemine dikkat çekmiştir. Çünkü Mill'e göre bir fikrin ancak, farklı fikirlerle sınanması sonucunda doğru ya da yanlış olduğu anlaşılabilmektedir. Mill için dikkate alınması gereken bir diğer nokta da ifade özgürlüğünün sadece devlete karşı değil topluma karşı da korunması gerektiğidir. Bu bağlamda herkesin eşit olduğu bir toplumda hangi fikrin doğru ya da yanlış olacağı hususu tartışmalı olup her fikir eşit statüye sahiptir. Esasen ifade özgürlüğü, toplumdaki hâkim fikirlere karşı çıkan düşünceleri koruyabilmek açısından önemlidir. Çünkü bir toplumun çoğulculuk bağlamında demokratik gelişmesi farklı ve aykırı fikirlerin serbestçe ifade edilebilmesiyle mümkündür. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Mill'in görüşüne göre neredeyse mutlak sayılabilecek bir ifade özgürlüğü ile karşılaşmaktayız. Ancak Mill, bir başkasına ya da topluma açıkça zarar verdiği noktada ifade özgürlüğünün sınırlandırılabileceğini de dile getirmektedir.

AYM ve AİHM kararları incelendiğinde ise Mill'in görüşüne benzer bir ifade özgürlüğü tanımı görmekteyiz. Temel hak ve özgürlüklerin denetimini sağlayan ve bu bakımdan görüşleri son derece önemli olan bu iki mahkeme, ifade özgürlüğünü demokrasi açısından bir temel olarak görmektedir. AİHM ve AYM'nin ifade özgürlüğüne ilişkin yaklaşımında dikkat edilecek bir diğer nokta da, Mill ile benzer şekilde, sadece hâkim fikrin değil toplum ve devlet açısından azınlıkta kalan fikirlerin de korunması gerektiğidir. Nitekim bu iki mahkemenin kararlarının çoğunda, ifade özgürlüğünün demokrasi açısından kilit öneme sahip olduğu ve ifade özgürlüğünün çoğulculuğu

sağlayacak şekilde gerek azınlık fikirler açısından gerekse toplumdaki hâkim görüş açısından korunması gerektiğinin ifade edildiği görülmüştür.

AİHM ve AYM; ifade özgürlüğünün mutlak olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Çeşitli sebeplerlerle ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasının hem demokrasi açısından hem de temel hak ve özgürlükler açısından elzem olduğu, bu yüksek öneme sahip iki mahkemenin çoğu kararında görülmüştür. Fakat ifade özgürlüğü sınırlandırılırken mutlak bir takdir alanı söz konusu değildir. AİHS 10/2 madde hükmü incelendiğinde, ifade özgürlüğünün çeşitli sebeplerle sınırlandırılabilmesine imkân tanıdığı görülmüştür. Bu çerçevede AİHM ifade özgürlüğünün demokratik toplumun gerekleri ölçüsünde ve acil sosyal ihtiyaçtan kaynaklanması durumunda sınırlandırılabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi için kullanılan ifadenin somut anlamda bir tehlike oluşturması gerekmektedir. İfade özgürlüğünün sınırlandırılması hususunda AYM'ye baktığımızda, teorik açıdan AİHM ile benzer görüşlere sahipken uygulamada daha korumacı bir tutum sergilediği görülmüştür. Zira AYM'nin ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin çoğu kararında AİHM'nin benzer kararlarına paralel nitelikte açıklamaları bulunmaktadır. Bu çerçevede, AİHM ve AYM kararlarının incelenmesi sonucunda, demokratik toplumun sürdürülebilirliği açısından ifade özgürlüğünün meşru gerekçeler dâhilinde sınırlandırılmasının mümkün olduğu görülmüştür. Ancak AİHM ve AYM'nin ifade özgürlüğü konusunda birbirine çok benzeyen açıklamaları bulunmasına rağmen Türkiye'de ifade özgürlüğüne ilişkin raporlarda Türkiye'nin, AİHM kararları bakımından ifade özgürlüğüne ilişkin ihlal kararlarında çoğu Avrupa ülkesinin gerisinde olması da tartışmaya açık bir diğer konudur.

Demokrasi açısından önemli bir diğer kavram da kamusal alandır. Zira kamusal alan, Arendt'in çalışmalarında da görüldüğü gibi Antik Yunan döneminden beri herkesi

ilgilendiren fikirlerin tartışıldığı ve kamuoyunun oluşumu açısından önemli bir kavramdır. Habermas da benzer şekilde kamusal alanı kamuoyuna benzer bir şeyin oluşumunun gerçekleştiği bir söylemsel alan olarak değerlendirmiştir. Habermas'a göre kamusal alan vatandaşların rahatça erişebildiği, şiddet içermeyen yollarla fikirlerini ifade ederek kamuyu ilgilendiren meseleler hakkında tartışmalar yürüttüğü sanal bir platformdur. Bu açıdan demokrasi sadece sandıkta kalmayacak, kamusal alanda bilinçlenen vatandaşlar onları temsil eden yöneticileri sandık dışında da denetleyebileceklerdir. Ancak Arendt ve Habermas'ın kamusal alanı, toplumun her kesimini katmadığı gerekçesiyle eleştirilerek farklı kamusal alan modelleri de geliştirilmiştir. Bu modellerden birisi de Negt ve Kluge'nin geliştirdiği karşıt kamusal alan modelidir. Karşıt kamusal alan modeli, günümüzde kamusal alanın iddia ettiği çoğulculuğu sağlamaktan uzak olduğunu ve burjuva sınıfının çıkarlarına hizmet ettiğini ifade ederek hakim kamusal alan modelini eleştirmiştir.

Tüm bu tartışmalar, alternatif bir kamusal alanın varlığı sorusunu da beraberinde getirmiştir. Günümüzde anaakım medyanın (gazete, radyo, televizyon, sinema vb.) kamusal iletişimi sağlama rolünü artık yerine getiremediği dile getirilmektedir. Bu noktada internet ve sosyal medyanın kamusal iletişimi sağlamadaki rolü göz önünde bulundurulduğunda, alternatif kamusal alan arayışında işlevsel olabileceği düşünülmektedir. Zira, günümüzde gerek erişim kolaylığı gerekse fikirlerin rahatça ifade edilebilmesi ve hızlı dolaşımı bakımından internet ve sosyal medya, kamusal iletişimi sağlama işlevini kolayca yerine getirebilme potansiyeline sahiptir.

Bu noktada dikkate alınması gereken bir diğer husus da internette fikirlerin hangi ölçüde ifade edilebileceğidir. Zira kamusal alan tüm vatandaşların erişim sağladığı, fikirlerini şiddet içermeyen yollarla ve ifade özgürlüğünden yararlanarak ifade ettiği bir platformdur. Oysaki internet ve sosyal medya her fikrin sansürsüz bir şekilde ifade

edilebilme potansiyeline sahip bir platformdur. Bu açıdan internet ve sosyal medyada, kamusal alan bağlamında oluşturulan çeşitli fikirler; gerek şiddete teşvik, gerek diğer temel hak ve özgürlüklerin ihlali yoluyla demokratik topluma ve dolayısıyla da kamusal alana zarar verme tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

Bunu engelleme noktasında devletler, çeşitli yasal düzenlemeler yoluyla internet ve sosyal medya alanında yapılan paylaşımları kontrol altına almaktadır. Bu sayede internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin çeşitli sınırlandırmalar söz konusu olabilmektedir. Böylece internet ve sosyal medyada her fikir istenildiği gibi özgürce ifade edilemeyecek, bu fikirler; demokratik toplumun gerekleri ölçüsünde ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilebilecektir. Zira internet ve sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlar noktasında sadece Türkiye değil, çoğu Avrupa ülkesi de sınırsız özgürlük tanımamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken, internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin müdahaleler, gerçek anlamda demokratik topluma ve kamusal alana zarar veriyorsa meşruluk kazanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de internet ve sosyal medyaya ilişkin çeşitli yasal düzenlemelerin ve Türkiye'de çevrimiçi ifade özgürlüğünün incelenmesi sonucunda Türkiye'nin milli güvenlik, ülke bütünlüğü, nefret söylemi, şiddete teşvik, başkalarının şeref ve itibarının korunması, kişilik haklarının korunması gibi konularda hassas olduğu gözlenmiştir. Türkiye'nin bu konularda hassas olması, internet ve sosyal medyada bu konulara ilişkin yapılacak paylaşımlara ilişkin düzenlemelere de yansımıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta; internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin müdahaleler, bu ifadeler gerçekten demokratik topluma ve kamusal alana zarar veriyorsa meşru kabul edilmelidir. Aksi durumda ifade özgürlüğü ile doğrudan ilişkili olan demokratik kamusal alan işlevini yerine getiremeyecektir. Bu çerçevede Türkiye'de internet ve sosyal medyada yapılan paylaşımlara ilişkin yasal düzenlemeler ve bu yasaların mahkemeler tarafından

uygulanması, ifade özgürlüğünün AİHM ve AYM tarafından kabul edilen meşru sınırlandırma sebeplerini aşmayacak şekilde ve gerçek anlamda demokratik toplumun gerekleri ölçüsünde yapılmalıdır.

Sonuç olarak; Türkiye'de internet ve sosyal medyaya ilişkin yasal düzenlemeler, ifade özgürlüğünün meşru sınırlandırma sebeplerini aşmayacak şekilde yapıldığı takdirde kamusal alan da olumlu etkilenecektir; aksi durumda kamusal alan işlevini yerine getiremeyecektir.

KAYNAKÇA

Telif Eserler

Adorno, T. W. (2011). *Kültür Endüstrisi - Kültür Yönetimi.* (N. Ülner, M. Tüzel, & E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Akbal, Z. T. (2004). Kamusal Alan, Deneyim ve Kluge. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (s. 653-675). İstanbul: Hil Yayınları.

Akdeniz, Y., & Altıparmak, K. (2008). *İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır.* Ankara: İmaj Yayınevi.

Aliefendioğlu, Y. (1995-1996). Düşünsel Özgürlük. *İnsan Hakları Yıllığı (Dr. Muzaffer Sencer'e Armağan), 17-18,* 11-31.

Altıparmak, K., & Akdeniz, Y. (2018). *Türkiye'de Can Çekişen İfade Özügrlüğü: OHAL'de Yazarlar, Yayıncılar ve Akademisyenlerle İlgili Hak İhlalleri.*

Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu.* (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2012). *İnsanlık Durumu.* (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Aristoteles. (1975). *Politika.* (M. Tuncay, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Benhabib, S. (1996). Kamu Alan Modelleri. *Cogito*(8), 238-258.

Berber, L. K., & Kaya, M. B. (tarih yok). *5651 Sayılı Kanunun Teknik ve Hukuki Açıdan Değerlendirilmesi.* stanbul Bilgi Üniversitesi Bilişim Ve Teknoloji Hukuku Enstitüsü. https://docplayer.biz.tr/884159-5651-sayili-kanunun-tekndk-ve-hukukd-acidan-degerlenddrdlmesd-leyla-keser-berber-mehmet-bedii-kaya.html adresinden alındı

Beydoğan, T. A. (2003). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk Hukukunda Siyasi İfade Hürriyeti.* Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu .

Bıçak, V. (2003). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İfade Özgürlüğü. B. B. Özipek (Dü.) içinde, *Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti* (s. 269-314). Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınevi.

Bozkurt, E., & Dost, S. (2002). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7*(1), 47-74.

Budak, H. (2016). Kamusal Alanda Dönüşen Yapılar: Agoradan Sanal Uzama. *SEFAD, 0*(36), 507-530.

Curran, J., & Witschge, T. (2011). Liberal Dreams and Internet. J. Curran (Dü.) içinde, *Media and Democracy* (s. 84-96). New York: Routledge.

Çankaya, Ö., & Batur Yamaner, M. (2012). *Kitle İletişim Özgürlüğü.* İstanbul: Beta Yayınları.

Dahlgren, P. (2014). Social Media and Political Participation: Discourse and Deflection. C. Fuchs, & M. Sandoval (Dü) içinde, *Critique, Social Media and the Information Society* (s. 191-202). New York: Routledge.

Doğru, O., & Nalbant, A. (2013). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar* (Cilt 2). İstanbul: Legal Yayıncılık.

Erdoğan, M. (2001). Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif. *Liberal Düşünce*(24), 8-13.

Erdoğan, M. (2005). *Anayasa Hukuku.* Ankara: Orion Yayınevi.

Fraser, N. (2004). Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (s. 103-132). İstanbul: Hil Yayınları.

Godskesen, I., & Mikko, M. (2017). *The Functioning of Democratic Institutions in Turkey*. Council of Europe. https://pace.coe.int/pdf/434fde86f0cab7fc10e0cdb9c8cebe6344e40032f4818d08e9b68e5299e791c8/doc.%2014282.pdf adresinden alındı

Gözler, K. (2014). Kişilik Haklarını İhlal Eden İnternet Yayınlarının Kaldırılması Usûlü ve İfade Hürriyeti: 5651 Sayılı Kanunun 9'uncu Maddesinin İfade Hürriyeti Açısından Değerlendirilmesi. *Legal Hukuk Dergisi (Rona Aybay'a Armağan), 1*, 1059-1120. 05 13, 2022 tarihinde https://www.anayasa.gen.tr/5651.pdf adresinden alındı

Gözübüyük, Ş., & Gölcüklü, F. (2003). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması* (4 b.). Ankara: Turhan Kitabevi.

Habermas, J. (2004). Kamusal Alan. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (s. 95-102). İstanbul: Hil Yayınları.

Habermas, J. (2015). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü.* (T. Bora, & M. Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Hansen, M. (2004). Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin Kamusal Alan ve Tecrübe'si: Değişken Karışımlar ve Genişlemiş Alanlar. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (s. 141-177). İstanbul: Hil Yayınları.

Hayek, F. A. (1995). *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük* (Cilt 2). (M. Erdoğan, Çev.) Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hazar, Z. (2013). Basın Özgürlüğü ve Ulusal Güvenlik. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17*(2), 1525-1548.

Hume, D. (2019). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma.* (F. B. Aydar, Çev.) Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kaboğlu, İ. Ö. (1999). İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce Kullanımının Sınırları. *Anayasa Yargısı Dergisi, 16*, 71-92.

Kalaycı, N. (2008). Felsefe Tarihinde 'Kamusal Alan'. *Felsefe Tartışmaları*(41), 1-32.

Kant, I. (2005). Aydınlanma Nedir? *Liberal Düşünce Dergisi, 10*(38-39), 225-230.

Karadağ, A. (2003). Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58*(3), 171-195.

Karan, U. (2018). *İfade Özgürlüğü* . Ankara: Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi.

Kaye, R. (2017). *Düşünce ve İfade Özgürlüğünün Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Özel Raportörün Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu.* İnsan Hakları Konseyi. http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/%C4%B0fade-%C3%96zg%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC-%C3%96zel-Raport%C3%B6r%C3%BC.pdf adresinden alındı

Kejanlıoğlu, B. (2004). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (s. 689-713). İstanbul: Hil Yayınları.

Koçak, M. (2003). Düşünceyi Açıklama ve Yayma Özgürlüğünün Bir Sınırlama Nedeni Olarak Cumhuriyetin Nitelikleri. *Hukuk Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*(21). 05 12, 2022 tarihinde http://www.e-akademi.org/makaleler/mkocak-1.htm adresinden alındı

Köker, L. (2004). Demokratik Meşruluk, Kamusal Alan ve Çokkültürlülük Sorunu. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (s. 309-320). İstanbul: Hil Yayınları.

Lewis, J. (2008). *Cultural Studies: The Basics.* London: Sage.

Liebman, S. (2004). Alexander Kluge'yle Söyleşi: Yeni Alman Sineması, Sanat, Aydınlanma ve Kamusal Alan Üzerine. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (s. 609-651). İstanbul: Hil Yayınları.

Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme.* (F. Bakırcı, Çev.) Ankara: Ebabil Yayınları.

Macovei, M. (2001). *İfade Özgürlüğü (Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları).* Strasbourg: Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü.

Mijatović, D. (2020). *1 - 5 Temmuz 2019 Türkiye Ziyaretini Müteakip Rapor.* Strazburg. 05 13, 2022 tarihinde https://rm.coe.int/avrupa-konseyi-insan-haklari-komiseri-dunja-mijatovic-1-5-temmuz-2019-/16809c5187 adresinden alındı

Mill, J. S. (2009). *Hürriyet Üstüne.* (M. O. Dostel, Çev.) Ankara: Liberte Yayınları.

Molu, B. (2020). *İfade Özgürlüğü ve Türkiye: AİHM Kararlarının Uygulanması.* İstanbul: Ofset Yapımevi.

Müftüoğlu, A. (2003). Liberal Kamusal Alan: Rawls'un Uzlasımcı Liberal Kültürü. *Sivil Toplum*(2), 31-43.

Negt, O., & Kluge, A. (2004). Kamusal Alan ve Tecrübe'ye Giriş. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (s. 133-139). İstanbul: Hil Yayınları.

Özbek, M. (2004). Giriş: Kamusal Alanın Sınırları. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (s. 19-89). İstanbul: Hil Yayınları.

Özbek, M. (2004). Giriş: Politik Kamusal Alan ve Kolektif Yaratıcılık. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (s. 181-232). İstanbul: Hil Yayınları.

Özbey, Ö. (2008). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Başvuru Yöntemleri.* Ankara: Adalet Yayınevi.

Özbey, Ö. (2013). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 62*(1), 93-146.

Rawls, J. (1993). *Political Liberalism.* New York: Columbia University Press.

Savaşçın, Z. (2020). Kant Felsefesinde Hukuk, Kamusallık ve Yurttaşlık. *Kilikya Felsefe Dergisi*(2), 197-213.

Soydan, E. (2016). Radyonun Demokratikleştirilmesinde Yeni Bir Olanak: İnternet Radyoculuğu. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*(42), 340-352.

Spinoza, B. (2016). *Teolojik - Politik İnceleme.* (C. B. Akal, & R. Ergün, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.

Stainberger, P. J. (1999). Public and Private. *Political Studies, 47*(2), 292-313.

Sunay, R. (2002). *Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Hürriyeti.* Ankara: Liberal Düşünce Yayınları.

Tanör, B. (1969). *Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası.* İstanbul: Öncü Kitabevi.

Uran, P. (2015). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi'nin Basın Özgürlüğüne Yaklaşımı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(120), 87-130.

Yükselbaba, Ü. (2008). İÜHFM. *Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlamları, 66*(2), 227-271.

Diğer Kaynaklar

04.05.2007 tarihli ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun.

10.12.1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.

12.4.1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu.

16.12.1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme.

18.10.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu.

29.7.2020 tarihli ve 7253 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

4.11.1950 tarihli İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme.

5.11.2008 tarihli ve 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu.

ABDFYM, Terminello v. Chicago, 337 U.S. 1, 1949.

AİHM, Authonic AG/İsviçre, Başvuru No: 12726/87, 22.05.1990.

AİHM, Bédat/İsviçre, Başvuru No: 56925/08, 29.03.2016.

AİHM, Castells/İspanya, Başvuru No: 11798/85, 23.04.1992.

AİHM, Cengiz ve diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 48226/10 ve 14027/11, 01.12.2015.

AİHM, Dmitriyevskiy/Rusya, Başvuru No: 42168/06, 03.10.2017.

AİHM, Gerger/Türkiye, Başvuru No: 24919/94, 08.07.1999.

AİHM, Handyside/Birleşik Krallık, Başvuru No: 5493/72, 07.12.1976.

AİHM, Janowski/Polonya, Başvuru No: 25716/94, 21.01.1999.

AİHM, Jersild/Danimarka, Başvuru No: 15890/89, 23.09.1994.

AİHM, Kühnen/Almanya Cumhuriyeti, Başvuru No: 12194/86, 12.05.1988.

AİHM, Lesnik/Slovakya, Başvuru No: 35640/93, 11.03.2003.

AİHM, Okçuoğlu/Türkiye, Başvuru No: 24246/94, 08.07.1999.

AİHM, Radio Twist A. Ş./Slovakya, Başvuru No: 62202/00, 19.12.2006.

AİHM, Sunday Times/Birleşik Krallık, Başvuru No: 6538/74, 26.04.1979.

AİHM, Sürek (no. 3)/Türkiye, Başvuru No: 24735/94, 08.07.1999.

AİHM, Times Newspapers Ltd (no 1 ve 2)/Birleşik Krallık, Başvuru No: 3002/03 ve 23676/03, 10.03.2009.

AİHM, Vedat Şorli/Türkiye, Başvuru No: 42048/19, 19.10.2021.

AİHM, Von Hannover/Almanya, Başvuru No: 59320/00, 24.06.2004.

AİHM, Worm/Avusturya, Başvuru No: 22714/93, 29.08.1997.

AİHM, Yaman Akdeniz ve diğerleri, B. No: 2014/3986, 2.4.2014.

AİHM, Zana (no. 2)/Türkiye, Başvuru No: 26982/95, 06.04.2004.

AYM, Ali Kıdık, B. No: 2014/5552, 26.10.2017, R. G. 14.12.2017.

AYM, Birgün İletişim ve Yayıncılık Ticaret A.Ş. [GK], B. No: 2015/18936, 22.5.2019, R. G. 12.7.2019.

AYM, E.1963/16, K.1963/83, 08.04.1963, R. G. 9.7.1963.

AYM, E.1990/25, K.1991/1, 10.01.1991, R. G. 05.03.1992.

AYM, E.2013/6, K.2013/111, 10.10.2013, R. G. 09.05.2014.

AYM, Emin Aydın, B. No: 2013/2602, 23.1.2014.

AYM, Ergün Poyraz (2) [GK], B. No: 2013/8503, 27/10/2015.

AYM, Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri [GK], B. No: 2018/14884, 27.10.2021.

AYM, Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A.Ş. [GK], B. No: 2013/2623, 11.11.2015, R. G. 8.12.2015.

AYM, Sinem Hun, B. No: 2013/5356, 8.5.2014.

AYM, WIKIMEDIA FOUNDATION INC. ve diğerleri [GK], B. No: 2017/22355, 26/12/2019, 15.1.2020.

AYM, Yaman Akdeniz ve diğerleri, B. No: 2014/3986, 2.4.2014.

AYM, Youtube Llc Corporatıon Servıce Company ve diğerleri [GK], B. No: 2014/4705, 29.5.2014.

ÖZET

İnternet ve sosyal medya, kamusal iletişimi sağlama özelliği bakımından son derece önemli bir kavramdır. Zira günümüzde bireyler; internet ve sosyal medya aracılığıyla kamusal meselelere ilişkin konularda kolayca bilgi sahibi olabilmekte, kanaat oluşturabilmekte ve fikirlerini rahatça ifade edebilmektedir. Bu nedenle, internet ve sosyal medyada ifade özgürlüğüne ilişkin yasal düzenlemeler, demokratik toplumların gelişimi ve sürdürülebilirliği açısından önemli bir kavram olan kamusal alanı da doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışmada, AİHM ve AYM kararları ışığında Türkiye'de internet ve sosyal medyada yapılacak paylaşımlara ilişkin yasal düzenlemeler ifade özgürlüğü bağlamında incelenmektedir. Daha sonra söz konusu müdahalelerin, internet ve sosyal medya vasıtasıyla oluşturulan kamusal alana olan etkisi değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İfade Özgürlüğü, Kamusal Alan, Sosyal Medya, İnternet

ABSTRACT

Internet and social media are extremely important concept in terms of providing public communication. Because today, individuals; through the internet and social media, they can easily have information on issues related to public issues, form opinions and freely express their opinions. For this reason, legal regulations regarding freedom of expression on the internet and social media directly affect the public sphere, which is an important concept for the development and sustainability of democratic societies.

In this study, in the light of the ECtHR and the Constitutional Court of the Republic of Turkey decisions, the legal regulations regarding the sharing to be made on the internet and social media in Turkey will be examined in the context of freedom of expression. Then, the impact of these interventions on the public sphere created through the internet and social media will be evaluated.

Keywords: Freedom of Expression, Public Sphere, Social Media, Internet